

TÜRKİYE'DE MİSYONER FAALİYETLERİ

Prof. Dr. Erol Güngör

© 2003 HİSAR Kültür Gönüllüleri
www.hisargazetesi.com

Yayına Hazırlayan:
Murat Emre Şahin

TÜRKİYE'DE MİSYONER FAALİYETLERİ

Prof. Dr. Erol Güngör

Bu elektronik metin, **HİSAR** Türk ve İslam Klâsikleri projesi çerçevesinde hazırlanmıştır. Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu gereğince yalnızca okunmasına izin verilmiştir. Herhangi bir yolla çoğaltılması ya da ticarî amaçlarla kullanılması kanunen yasaktır.

© 2003 **HİSAR** Kültür Gönüllüleri
www.hisargazetesi.com

Yayına Hazırlayan:
Murat Emre Şahin

ÖNSÖZ

BU KİTAP Türkiye'deki yabancı kültürü hakimiyetinin bir kısmı, yani Hristiyanlık telkin ve propagandası üzerinde yapılmış küçük bir araştırmanın mahsulüdür. Hatta ona, Türkiye'deki Hristiyan misyonerlerinin faaliyetlerinin tarihçesine ait bazı notları ihtiva eden bir risale gözüyle bakmak daha doğru olur. Ne tarihî, ne de İlmî bir araştırma iddiası taşıyan bu risale, 1957 yılında İstanbul Milliyetçiler Derneği'nde konferans halinde verilmek üzere kaleme alınmıştı. Aradan altı yıl geçtikten sonra üzerinde hiçbir değişiklik yapmadan neşrediyoruz.

Türkiye'deki Hristiyanlaştırma faaliyetleri, bugüne kadar pek az ele alınmış bir mevzudur. Zaman zaman muhtelif gazete ve mecmualarda münferid din değiştirme hadiseleri vesilesiyle bazı yazılar çıkmaktadır. Fakat bunların çoğu, meseleyi bir kültür problemi olarak alacak yerde, İslamiyet ve Hristiyanlık arasında lüzumsuz doktrin mukayeselerinden ileri gitmiyor. Bilhassa eski müelliflerin yazılarında hep bu din mukayesesine ehemmiyet verilmiştir. Son senelerde yazılan bazı

makalelerde ise mücerret bir husumet duygusundan başka şey göremiyoruz. Halbuki Türkiye'deki Hristiyan kültürü, yerli kültürün uğradığı tahribat neticesinde onun yerine kaim olmak üzere yayılan bir içtimai vetire teşkil etmektedir. Bu vetirenin tarihî inkişafı ve halen katettiği merhaleyi kısaca da olsa gözden geçirmek çok faydalı olacaktır.

İlmî araştırma yapmaktan ziyade, problem hakkında bir fikir vermek üzere hazırlanan bu kitap bir eser bütünlüğünden mahrum bulunmakla beraber, hadiseler hakkında okuyucuya geniş bir bilgi vermektedir. Salahiyetsizliğin meydana getireceği hatalardan kurtulmak ve hadiseleri tarafsız bir şekilde arz edebilmek için bilhassa Hristiyan misyonerlerinin kendi eserlerinden örnekler almış bulunuyoruz. Okuyucu, araştırma esnasında karşılaştığımız güçlükleri de hesaba katmalıdır. Esas itibarıyla Türkiye'de cereyan eden hadiseleri ele aldığımız halde, bu bilgiyi Türk neşriyatından değil, yine İngiliz, Fransız ve Amerikan misyonerlerinin yazdıkları kitap, makale ve raporlardan temin etmek mecburiyetinde kaldık. Bibliyografyadan da anlaşılacağı gibi, müracaat edilen kaynaklar arasında bize ait olanlar pek az bir yekun tutuyor. Orta şarkta ve dolayısıyla Türkiye'deki Evanjelizasyon (İncili yayma) hareketleri İngiltere, Amerika ve Fransa'da bu faaliyeti organize eden cemiyetlerin neşrettikleri eserlerde anlatılmaktadır. İstanbul kütüphanelerinde bunlardan ancak birkaç tanesi bulunuyor. Bu eserlerden çoğunu hususi kütüphanelerden bulduğumuz gibi, bir kısmını da ikinci elden takibe mecbur kaldık. Yabancı kaynak bulunamadığı zaman başvurduğumuz yerli neşriyat ise umumiyetle araştırmanın sıhhatını bozan ve vesika kıymeti taşımayan gazete haberleridir. Son kısımda

İmparatorluğun son devirlerindeki faaliyetlere ait bazı vesikaları aynen koyuyoruz.

Türkiye'de bugün Hristiyan kültürü dinî veya başka yollarla, nüfuzunu daha çok hissettirmektedir. Yakın senelerde cereyan eden ve henüz tarihe intikal etmeyen hadiseleri burada zikretmiyoruz. Fakat meseleyi böyle tarihî değil, içtimaî ve kültürel zaviyeden ele alıp inceleyecek daha ciddî ve ilmî eserlere şiddetli bir ihtiyaç vardır. Bu kitabın neşrindeki asıl gaye de, böyle bir çalışmaya olan ihtiyacı belirtebilmek oluyor.

İstanbul, 14
Ağustos 1963
E.
KIRŞEHİROĞLU

GİRİŞ

Bugün Türkiye, birbuçuk asırdanberi girmeye çalıştığı bir medeniyet dairesinin eşiğinde bulunmaktadır... Millet halinde bin sene kendisin! yoğuran bir medeniyetten diğerine intikal esnasında ortaya çıkan buhran yüzünden eski değerler nizamının da büyük bir tehlike geçirdiği muhakkaktır... Henüz millî nizamım kurmamış bir cemiyetin bu buhran içinde kısır ve kuru bir muhteva ile Batı medeniyetine geçişinin doğuracağı mahzurlar ciddî bir şekilde düşünülmesi gerekecek kadar önemlidir.

Mevcut kültür kargaşalığında millî kültürü zayıflatan noktalardan biri de Hristiyan milletlere mahsus pek çok unsurun günden güne memleketimize girişidir. Bu durum Türkiye için önemli bir mesele teşkil etmesine rağmen üzerinde pek az durulduğunu görüyoruz. İmparatorluk devrinden itibaren yabancı kültürü ve bilhassa Hristiyan kültürünün Türkiye'de oynadığı rolden bahseden müelliflerin sayısı onu geçmiyor. Bunların çalışmaları ise münferid makaleler ve bir-iki risale halinde kalmıştır. Yazılanların muhtevasına bakacak

olursak aynı kifayetsizliği burada da görürüz. Memleket meseleleri hakkında senelerce kalem oynatmış muharrirlerin bu mevzudaki yazıları gazetecilik üslub ve muhtevasının seviyesini aşmamaktadır.

Türkiye'de Hristiyan misyonerlerinin ilk faaliyeti bilhassa Ermeniler üzerinde görülür. Daha önce siyasî hudutların zorlanmasıyla elde edilemeyen netice bu defa silahsız bir tarzda ve tamamen kültür yoluyla başlamıştır. Aslında bu türlü hareket İncil'in koyduğu esasa da uygundu. Haçlı ordularının kuvvet kullanarak yapamadığı şeyi va'z ve nasihatla, kitaplarla, risalelerle, mektep ve hastahanelerle yapmak üzere silahsız bir misyoner ordusu Osmanlı İmparatorluğuna akın etti. Bunların vazifesi her şeyden önce, imparatorluk hudutları içindeki yerli Hristiyan kiliselerini ıslah ederek bu cemaatleri cahil bir yığın olmaktan kurtarıp, Türklerin karşısına bir kuvvet halinde çıkarmaktı. Fakat çalışmalar bununla da kalmadı. Kendi ifadelerine göre "İnsanların ruhlarını kurtarmak" için her tehlikeye atılan çilekeş Hristiyan papazları, diğer cemaatlerin yani Müslümanların da arasına girdiler. Memleketlerinden büyük yardım gören bu misyonerler, ellerine geçen parayı tek kuruşuna kadar sarf ederek Hristiyanlığa yeni müntesipler kazandırmaya çalışıyorlardı. Fakat çok defa hayatları pahasına da olsa, buna muvaffak olamadılar. Ümitlerini kaybetmemişlerdi. Nihayet doğrudan doğruya din telkininin bir faydası olmadığı anlaşıldı. Bu defa sadece iman ve itikad üzerinde değil, bütün bir dinî ve millî kültürü yaymak için uzun vadeli faaliyetlere giriştiler. Böylece bu memlekete misyonerler

vasıtasıyla giren kültür artık yalnızca dinî değildi. Bilakis dinî tarafı bir tarafa bırakarak ilim ve teknik kıymetlerden başlayıp, eğlence vasıtalarına, her türlü zevke, örf ve adete kadar kendi din ve milletlerine has unsurları yay-maya başladılar. Şüphesiz Türkiye'de bu yabancı kültür unsurlarının görülmesi sadece misyonerler yüzünden olmamıştı. Garplılaştırma hareketleri dolayısıyla zaten bu kültürle karşılaşacaktık. Fakat alınması lazım gelen unsurlarla beraber -bunların ayrılmaz bir parçası olmayan-birtakım dinî, millî unsurların da girmesi içtimaî bünyede büyük sarsıntılar meydana getirecekti. Muayyen bir teknik seviyeye ulaşıldığı zaman içtimaî münasebetlerde de zarurî bir değişme görüleceği doğru olmakla beraber, bu değişmenin -bizdeki gibi- mevzubahs tekniğe erişmeden Ortaya çıkması, gerek cemiyette, gerek kültürde önemli bir krize alamettir. Bu yüzdendir ki, Hristiyan kültürünün Türkiye'ye girmesinden kastedilen mana hiçbir zaman şu veya bu kimselerin Hristiyanlığı kabul edişi değildir. Zira burada önemli olan nokta sadece Hz. İsa'yı veya Hz. Muhammed'i tanımaktan ziyade, bu inancın etrafında doğan kültür ve bu kültürün milletlerin içtimaî hayatında oynadığı roldür. Bugün hristiyanlaştırma faaliyetlerinin istikameti de işte bu yöne doğrulmuştur. Hatta bu kültür aşılama hareketinin arkasında siyasî gayeler güdüldüğü de -bilhassa iptidaî memleketlerde- görülüyor. İhtiyar bir Afrikalının bir İngiliz misyonerine söylediği şu söz çok dikkate değer: "Siz buraya ilk geldiğiniz zaman bizim toprağımız, sizin de mukaddes kitabınız vardı. Şimdi bizim mukaddes kitabımız, sizin toprağınız var..."

Netice itibariyle, Türkiye, millî kültür meselesini halledip, kendi millî kıymetler nizamını kurmadıkça dev bir medeniyet karşısında hiçbir zaman kuvvetli bir unsur olamayacaktır. Hristiyan kültürünün yayılması da bu nizamsızlıktan istifade etmektedir.

Şimdi bu yayılma hareketlerini daha etraflı bir şekilde gözden geçirelim.

TARİHÇE

Orta Şarkta Hristiyanlık

Hristiyan alemi, din propagandasında Hz. İsa'nın şu sözlerine esas itibariyle istinad etmektedir: "Gidin ve yeryüzünde her yaratığa İncil'i vaz'edin! Siz bana Kudüs'de de, bütün Yahudiye'de de ve Samaria'da yeryüzünün en son parçasına kadar, şahidler olacaksınız."

Bu emrin onlar arasında "Gidin ve insanlar arasında Tanrı'nın alemşümul hakimiyeti (împaratorluk)'ni ve gerçeğini tesis edin" şeklinde tefsir edilmesi ile Yahudilerden sonra ikinci bir arz-ı mev'ud ideali yaratılmış oldu.

Yayılma devirlerinde "Salib fetihleri" denilen hareketlere bir göz attığımız zaman Orta Şarkta ilk Hristiyan havarileri olarak St. Andrew, Philip, St. Matthevv, St. Bartholemevv, St. James ve St. Mark'ı görüyoruz. Bunlardan St. Andrew Skitia, Trakya ve Makedonya'da, Filip Friky'a'da, St. Matthevv Arabistan'da çalışmışlardı. Bilahare St. Mark İskenderiye'ye, Juddas Thaddeus ise İran'a kadar

giderek İncil'i bu "mukaddes ülkeler"e taşıdılar.

Bu ilk devirlerde Anadolu'da en müessir faaliyeti gösteren, şüphesiz Ermenilerin ihtida (tanassur) sında başrolü oynamış bulunan Gregory'dir. Hz. İsa'dan sonra 257 senesinde doğan Gregory, Kayseri'de bir Hristiyan kadın tarafından yetiştirildikten sonra Roma'da Prens Tiridates'in hizmetine girmişti. Tridat'la birlikte Ermenistan'a gelen Gregory, putperest tanrılarına itibar etmediği için 50 sene zindan cezasına mahkum edilmiş, fakat bilahare Prens'i hristiyanlığa ikna etmişti. "Artık batıl ilahlardan vazgeçip Hz. İsa'nın hizmetine giren şahane zalim" Anadolu'yu hristiyan etmek için çalışmaya başladı. 302 tarihinde John ismini alarak Fırat nehrinde vaftiz olan Tiridat, ilk hristiyan Ermeni kralıdır.¹

Yine Hz. İsa'dan 312 sene sonra, Hristiyanlığı kabul eden imparator büyük Konstantin, İznik'te ilk umumî konsili toplayarak (325) hemen bütün Orta Şark memleketlerinden papazlar çağırdı. Konsile, Yunanistan, Makedonya, Küçük Asya eyaletleri, İran, Arabistan, Suriye, Lübnan, Mısır, İskenderiye, Tebaia, Herakleopolis, Filistin ve Kıbrıs'dan cem'an 318 murahhas gelmişti.

Bu geniş faaliyet ve siyasî iktidar sayesinde yayılıp gelişen Hristiyanlık, iki buçuk asır sonra karşısında en büyük hasmını bulmuştu. Bu hadise bir İngiliz misyoneri tarafından şöyle anlatılıyor: "İncilin mukaddes diyarlara serptiği ışık süratle büyüdü ve yedinci asırdan bu tarafa bu diyarlar İslam'ın tulu'u ve zaferiyle karanlığa gömüldü.

¹ The Conversion of Armenia, p.139

Muhammed (övülen) 570 tarihinde Mekke'de, babasının ölümünden sonra doğmuştu. Asil bir Arap ailesinin çocuğu idi. Altı yaşında iken annesi Amine de vefat etti ve kalan yetim, akrabasının himayesine verildi. 25 yaşında bu yakışıklı Arap genci dul Hatice ile evlendi ve böylece zengin oldu. Birçok ticarî seyahatlerinde çok malumat edindi. Uzun zihnî mümareselerden sonra Allah tarafından mülhem olduğuna inandı ve kendini O'nun peygamberi ilan etti... Vefatından önce bütün Arabistan yarımadasında onun temporal ve manevî kudreti hakimdi. Yirmi yıldan daha az bir zamanda batıl peygamberin muzaffer muakkipleri salibi indirdiler ve Mısır'da, Filistin'de, Suriye'de, Kıbrıs'ta, Küçük Asya'nın bir kısmında, Ermenistan'da, İran'da hilali yüceltiler".²

Hristiyan müellifleri, eski kiliselerin, İslam fetihleri dolayısıyla, hayatiyetini kaybetmesine sebep olarak, hristiyanların müslümanlarla olan mütemedî münasebetlerini gösterirler. Zira bu yüzden onların da kendilerine tamamen yanlış olan şu iki hususa, yani ahlakî karakterin kurtuluş için esas olmadığına, keza normların ve merasimlerin Tanrının inayetini temine kafi geldiğine inandıkları kanaatindedirler. Bu suretle, yine kendilerine göre Hz. İsa'nın dedikleri çıkmıştı: "Eğer sendeki ışık karanlığa inkılab ederse bu ne büyük zulmettir!"

İslamdan sonra asırlardır gayri-faal birer müessese halinde kalan Gregorien, Yunan-Ortodoks, Suriye, Nasturi ve Kıptî Kiliselerini aynı zamanda müthiş bir cehalet kaplamıştı. Bunu itiraf etmekte

² The Ascending Cross, W.A.Essery.p.29.

beraber kabahati onların İslam akidelerini temessül etmelerinde gören misyon tarihçilerinin hakikatten ne kadar uzaklaştıklarını o çağların İslam kültür ve medeniyeti isbata kafidir. Üstelik İslamı sırf ibadete istinad eden bir din şeklinde göstermek istemektedirler. "Bu oriental kiliseler, İslam komşularının ihtidası için büyük bir mani teşkil etmektedirler. Müslümanlar, bir tek Allaha, keza Ahd-i atik ve Ahd-i cedid'in aynı menşeli olduğuna inanırlar. Fakat Kitab-ı mukaddesleri tahrif edilmiş sayarlar, İsa'nın uluhiyetini tekzib ederler, dinin maneviyatından habersizdirler ve hristiyan komşularına düşman nazariyle bakarlar. Hristianlığın sadece oriental tipini görerek onun gayr-i ahlakiliğini ve putperestliğini istihkar; Latin ve Grek kiliselerinin her ikisinin de hayal ve yaratma mahsulü şeylere ibadetini protesto ederler."³

İki kuvvet arasında ilk büyük çatışma Ehl-i Salib seferleriyle başladı. İslamın nüfuzunu kırmak ve mukaddes beldeleri ele geçirmek üzere kral ve zadeganından serse rilerine kadar yüzbinlerce Avrupalı tam iki asır Anadolu'ya yürüdü. Her girdiği yere zulüm ve vahşetten başka bir şey getirmeyen bu maceraperest guruh, başkalarına reva gördüğü feci akibete kendisi de maruz kalarak Anadolu bozkırlarında tarumar oldu. Kudüse kadar gidip şehri zapteden bir kol, yetmiş bin kişiyi katlederek barbarlık tarihine bir yeni meş'um sahife ilave etmişti. Sonraki hristiyan propagandacıları zaferle değil de mağlubiyetle neticelendiği için bu hareketi İsa'nın tasvib etmediği bir yol olarak tavsif ederler.

³ The Greek Church and Protestan Missions, p.9.

Zira onlar manevî değil, cismanî silahlarla döğüşmüşlerdi. Ehl-i Salîb muzaffer olsaydı Hz. İsa'nın sözlerinin kimsenin hatır ve hayaline gelmeyeceği, hatta tarihlerinin şeref sahifesine geçecek bir cidal olarak yadedecekleri aşıkardı. Netekim daha sonra kılıçla kazanılamayan davayı bir başka yoldan halletmek üzere silahsız misyon faaliyetlerine başlayacaklardır.

İlk misyon faaliyetleri (silahsız propaganda) on sekizinci asırda Moravya kilisesinin çalışmalarıyla başlar. Eski Bohemyalılarından gelen bu kilise, Kont Zinzendorf'dan itibaren ateşli bir misyon merkezi olmuştu. Moravynlılar, İran'daki Mecüsîleri ihtida ettirmek fikrine kapıldılar. Zira İranlılara, İsa'yı tanımak için Beytüllahm'a kadar geldikleri için şarkın akıllı adamları gözüyle bakıyorlardı. 1747 senesinde, bir hekim olan Hocker ile cerrah Rueffer İran'a gitmek üzere yola çıktılar. Bu tıbbî misyon Haleb'e kadar geldikten sonra 1500 develik bir kervana katılarak İran'a doğru yürüdü. Fakat yolda haramî baskınına uğrayarak perişan bir halde İsfahan'a girdiler. Bu muvaffakiyetsizlik üzerine tekrar Mısır'a döndüler. Yolda Rueffer öldü, Hocker ise üç yıl gaybubetten sonra memleketine geldi. Hocker yine boş durmayıp bu defa misyonları Mısır ve Habeşistana çevirdi. 1768'de John H. Danke'nin refakatinde Mısır'a geldi. Bir sene sonra Londra'dan gelen John Antes de onlara mülaki oldu. Bir taraftan da meşhur kaşif Bruce'den Habeşistan ve halkı hakkında malumat alıyorlardı. Uzun müddet Mısır'daki ismen hristiyan Kıptîlerle meşgul oldular. Fakat Mısır'daki anarşi onları misyonu terke zorladı.

Otuz altı yıllık fasıllı bir cehidden sonra memleketlerine döndüler.⁴

Bundan sonra büyük bir faaliyet merkezi olarak İngiliz hristiyan misyon cemiyetini (C.M.S.) görüyoruz. Cemiyet, 19. asrın başlarında faaliyetini bilhassa İran'a ve Orta Şarkta Arapçanın konuşulduğu memleketler üzerine teksif etti. Cambridge'den Henry Martin 1805'de ordu papazı olarak Hindistan'a gidip dönüşte öldükten sonra 1815'de yine Cambridge'den William Jovvett, şark kiliselerini tedkik edip rapor hazırlamak üzere C.M.S. tarafından tanzif edildi. Jovvett Malta'da bir matbaa kurarak muhtelif lisanlarda binlerce Kitab-ı Mukaddes ve İncil bastırarak dağıttı. Bilahare Basle kollejinin beş kişilik bir grup Mısır'a geldi. Fakat buralardaki kiliselerin reformculara ayak diremesi yüzünden otuz senelik çalışma müsbet netice vermedi. Cemiyetin tarihinde bu yüzden müslümanlara kafi hücumun yapılamayışından esefle bahsedilmektedir. C.M.S. 1851'de Filistin'de çalışmaya başlamış ve bu faaliyet Kudüs'den Nablus, Nasıra, Hayfa, Akka, Yafa, Salt, Moab, Kerak, Beytüllahm ve Gazze'ye kadar yayıldı. 1875'de R. Bruce bir Acem misyonu teşkil etti. 1881'de Martin Bruce'm hazırladığı Acemce Ahd-i Cedid ikmal edilerek Londra'da Yabancı Biblo cemiyeti tarafından bastırılıp dağıtıldı. 1882'de ise Bağdad ve Musul'da çalışan bir Türk-Arap misyonu teşekkül etti. Cemiyetin 1903'deki yıllık raporuna göre bu sahalarda 141 misyoner, 183 yerli yardımcı, 1111 muhbir, 75 mektep ve 4600 talebe vardı. Bu misyonların birinci

⁴ History of Propagation of Christianity, p.375.

gayesi eski kiliselere hayatıyet vermek, ikincisi ise bu kiliseler vasıtasıyla müslümanlara hristiyanlık propagandası yaparak onları Hz. İsa'nın sürüsüne katmaktı.

En eski ve kuvvetli misyon teşkilatı İngilizlerinkidir. Daha 1646'da (İngiltere'de Cumhuriyet ilan olunduğu yıl) Londra'da parlamento Hristiyanlığın neşri için bir cemiyet teşkil etti. 1698,1792, 1805 tarihlerinde bu cemiyet yeni hızlarla teşkilatını yaydı. İngiltere, Almanya, İsviçre, Danimarka, Amerika ve Rusya'da binden fazla merkez tesis olundu.

Merkezi Londra'da olan yalnız İngilizlerin "Hristiyanlığın Bütün Dünyaya Neşri" cemiyetleri ondokuzuncu asırda yedibin şube açtı ve yirmisekiz milyon din kitabı bastırdı ve dağıttı. Bu kitaplar bütün dünya dillerine de tercüme olunarak çoğu bedava verildi.

"... Bu türlü müesseselerin başlıcası Y. M. C. A. (Yo-ung Men's Christian Association)'dır. Hristiyan genç Erkekler Cemiyeti demek olan bu teşekkülün başlangıcı onyedinci asra kadar çıkar. Müsbet ilimler ortaya atılınca münevver hristiyan gençleri dine karşı lakayd bulunmaya ve eğlence hayatına fazlaca atılarak sefahate sürüklenmeye başladılar. Bu felaketin önlenmesi için modern bir cemiyete ihtiyaç görüldü. Bugünkü modern şekli 1844'de Sir George Williams adındaki bir İngiliz tarafından kurulmuştur. Maksat, Hristiyan gençlerini barlardan kurtararak maddî, manevî ve dinî bakımlardan korunmalarını temin etmektir.

Y. M. C. A. İngiliz dili konuşan her yerde bulunmaktadır -Orası ister İngilizlerin idaresinde olsun, isterse başka bir devletin yurdundaki ticarî kolonisi olsun- Bu cemiyetin yedi binden fazla merkezi ve bir milyon beş yüz bin azası vardır.

1857'de erkeklerinkinden ayrı ve müstakil olarak kızlar için de böyle bir teşekkül yapıldı. Onun remzi de Y.W.C.A.⁵'dir. Cihan Harbi'nde bu cemiyetler itilaf devletlerine çok büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.

Londra'da muazzam bir merkez binaları bulunduğu gibi, Uzak Şark'da Şanghay gibi yerlerde bile büyük binaları vardır.⁶

Fransa katolikleri, misyon faaliyeti bakımından İngiltere ve Amerika'dan sonra gelmektedirler. Bilhassa bu iki devletin malî ve iktisadî imkanları ve gittikçe gelişen siyasî nüfuzları dolayısıyla Fransız misyonları Orta Şark'taki müessir durumunu bunlar lehine kaybetmiştir. Daha çok Uzak Şark'ta çalışan ve hakikaten hayret verecek bir gayret gösteren Fransızlar, 1905'deki raporlarına göre, Anadolu'ya biri İstanbul'da diğeri İzmit'te olmak üzere ancak iki misyoner göndermişlerdi.⁷ Bilahare yeni müesseselerle teşkilatlarını genişleten bu misyonlardan sırası geldikçe bahsolunacaktır.

Amerikan misyonları 1820'den itibaren bu sahada görülmektedir. İngilizlerin metodunu takiple işe başlayan "American Board" menşe itibariyle protestan olmakla beraber, çalışmalarında mezhep

⁵ Hristiyan Genç Kadınlar Birliği.

⁶ *Kazım Karabekir*, Cihan Harbine nasıl girdik?

⁷ Les Missions Catholiques.

farkı gözetmemektedir. Cemiyet mensuplarından Jonas King, Joseph Wolf ve Pliny Fiske İzmir, Mısır, Suriye ve Filistin'de cevelan ederek kuvvetli bir şebeke meydana getirdiler. Bunlardan Jonas King, Yunanistan'a giderek senelerce Yunan kilisesine bir hayatiyet kazandırmak için çalıştı ve henüz istiklalim kazanmış bu memlekette kurduğu Evanjelik kiliseyi hükümete resmen tanıtmaya muvaffak oldu. Yine aynı cemiyet misyonerleri 1832'de İstanbul'da birleşerek Ayıntap, Diyarıbekir, Bursa, Kayseri, Erzurum, Harput, Maraş, Sivas, Tokat ve Trabzon'da Ermeni millî kilisesinin reformasyonuna çalıştılar, İran'da faaliyette bulunan Dr. Justin Perkins'in bu çalışmaları neticesinde 900'den fazla şahıs hristiyan olmuştu. Açılan umumî mekteplere binden fazla talebe kaydedilmiş ve matbaalarda ondokuz milyona yakın sahife basılıp dağıtılmıştı.

"Elli yıllık koyu sisin arkasından, Türkiye misyonları yardım cemiyetine ait ilk parıltı "Evangelical Alliance" mecmuasında görüldü. 1853 senesi başlarında Beyrut'tan, Cuthbert Young'un bir mektubu gelmişti. Young, mektubunda Suriye ve Küçük Asya karargahlarında gördüğü Allah yolundaki fevkalade çalışmaları anlatıyordu. Aynı şekilde heyecan dolu mektuplar geçen yıla doğru süratle birbirini takip etti. Mecmua, bunlardan biri ile H. G. Dwighftan gelen bir mektubu (ki hususiyle "İngiliz hristiyanları Türkiye'deki misyonlara nasıl yardım edebilir" sualine cevaptı) neşretti. Dwight bu cevabı 22 Mart 1954'de İstanbul'dan veriyordu: "Benim kanaatimi sorarsanız, aşağıdaki tarzlardan biri veya hepsinden başka bir surette bize yardım

edemeyeceğinizi söylerim. Birincisi, Ermeni veya Ermeni-Türk lisanlarında kitap neşri için para teberru ederek, (Tercüme, basma, cildleme vs. bedeli dahil), ikincisi, Bebek seminerindeki mektepler hususunda, ki, her mektebe senede 10 bin sterlin ödenecek, üçüncüsü ibadet mahalleri inşası hususunda, payitahtta ve vilayetlerde yerli protestan kiliseleri için para yardımı."

"O sırada... Kırım harbi ile Tanrının kullarının düşünceleri Osmanlı împaratorluğunu hristiyanlaştırmaya çekilmiş ve birçoğu bunun için ne yapabileceğin! araştır-maya başlamıştı. C. G. Young İngiltereye dönünce etrafında derhal Yakın Şark'taki Yunanlı ve Ermeniler arasında manevî reformasyonun ilerlemesine yardım arzusuyla yanan bir grup kümelenmişti. 5 Mayıs 1854'de bu arkadaşlar arasında bir kahvaltı toplantısı yapıldı. Yine Sir Culling Eardey ve Türkiye'deki misyonerlerle muhabere eden sekreteri ve Amerika'da Boston'daki American Board'ın sekreteri arasında aynı gün mukaddeme kabilinden bir toplantı akdedildi. Bu toplantıda bir ihzari komite tavzif edilmişti... Ceriliyet 3 Haziran Pazartesi günü Kont Shaftesbury'nin riyasetinde kat'î olarak teşekkül etmiş ve "Cenubî Asya ve Avrupa'nın şarkındaki Evanjelik misyon"lara, hususiyle "Amerikan Board Misyonlarına Yardım Cemiyeti" yahud "Cenubî Asya Misyonlarına Yardım Cemiyeti" olarak adlandırılmıştı. Alınan karar şudur: Türk împaratorluğunda İncil vazetmek ve mukaddes

abideleri gezmek hususunda rabbani kolaylıklar⁸ şimdi ele geçmiştir. Orada mevcut misyonlara refakate devam eden cesaret verici muvaffakiyet alametleri, hususiyle Ermeniler arasındaki Amerikan Board misyonu, keza hal-i hazır buhranlarda memleketin mahsus hal ve şartları İngiliz hristiyanlarından, misyonerlik çalışmalarının ziyadesiyle tevsîi için iktiza eden nakdî yardım tedariki hususunda hususî gayretler beklemektedir."⁹

Cemiyetin hakikî kurucusu olan C. Young "Ermeni ırkinin, onun vasıtasıyla Türkiye'ye girmek için açık bir kapı" olduğunu ileri sürmüştür. Cemiyet aşağıdaki şartlar dahilinde faaliyetine başlıyor:

1- İsim: Türkiye Misyonlarına Yardım Cemiyeti.

2- Mevzi: Cemiyetin gayesi yeni bir misyon meydana getirmek değil, Türk İmparatorluğunda mevcut, hususiyle Amerikalılara ait misyonlara yardım etmektir.

3- Komite ve azaları umumî ve muhtelif ihtidalarla alakalı şahıslardan müteşekkil bir toplantıya memur edilecektir. İcabettiği kadar sık içtima edecekler ve her içtima (toplantı) dua ile başlayacaktır.

4- Komite, misyonerlik gayelerine yapılan tahsisatı kullanmadan önce kendini, kuruluşunun hikmeti olan mevzularda malumatlar kılacaktır. Herhangi bir hususî. gayeye müteveccih yardımlar doğrudan doğruya o mevzua (yardım edenlerin arzularına mutabık olarak) sarfedilecektir. Fakat

⁸ Bu rabbani kolaylıklar herhalde Tanzimat'la bizim tanıdığımız bazı haklar olacak!

⁹ The Ascending Cross.

komite Türk İmparatorluğunda iş gören ferdlere başta bulunmaya selahiyetlidir. Şu şartla ki, böyle iş gören kimseler, mesul ve tanınmış bir murakabe altında olmalıdır.

Bundan sonra, Cemiyet direkt Evangelizasyon yardımları faslından ilk olarak İstanbul, Antakya, Arapkir, Harput, Ankara, İzmir, Erzurum, Kayseri, Bursa ve Ayıntap'daki kiliseleri ihya ve mektepler açıp neşriyat yapmak hususunda yardımlar yapmıştır. Bilahare ibadet yerleri inşasına başlanmış, ilk olarak 1854'de Bursa'da böyle bir yer yapılmıştır. 2 Haziran 1854'de buradaki kilise ve mektep binası Ermeni mahallesinden çıkan bir ateşle harab olmuş, ellisi protestan evi olmak üzere 140 kadar ev yanmıştır. Yangının akabinde biri erkekler, biri de kızlara el işleri ve hristiyanlık öğretmek için iki mektep açılıyor.

İkinci kilise İstanbul'un "Avrupalı mahallesi" Beyoğlu'nda inşa ediliyor ve bunu Erzurum, Suriye, Urfa'da diğerleri takip ediyor.

İki mühim misyon binasına (kilise değil) da aynı devrede yardım edilmiştir. Bunlardan biri Suriye protestan kollejidir. Bu kollej çeşitli gayelerle ve bilhassa Suriyelilerde yüksek kollej tahsili hususunda bir arzu yaratan kitaplar, mektepler, dua etme ve misyonerlerin şahsî tesirleri kasdiyle kurulmuştur. Bible-House binası, Türkiye hristiyan misyonları tarihinde bir devir teşkil ediyor. Fakat birkaç sene evvel böyle bir binanın kurulmasını düşünmek bile bir hayal olarak tavsif edilebilirdi. Bible House taşrandır ve bu bakımdan İstanbul'da onunla kıyas edilecek çok az yapı vardır. Büyük köprüden manzarası, hakim durumu onu göze çarpan

yekvücut bir eser yapıyor. İç kısmı da çok güzeldir. Giriş, mermerle şark tarzında döşenmiştir. Ortasında fiskiyeli bir çeşme vardır. Amerikan, İngiliz ve yabancı Bible cemiyetleri geniş zemin kattadır."¹⁰

İlk misyoner mekteplerinin açılması da ondokuzuncu asır içinde olmuştur. Türkiye'de ilk misyoner mektebi Miss Mary Reynold tarafından açıldı. Bu kadın diğer Amerikan Board misyonerleri ile 1826'da İzmir'e geldi. "Eğer mümkünse, Türk çocuklarına hayat yolunu öğreteceklerdi." Mektebi son derece muvaffakiyetli olmuştu. Fakat kadın dört yıl sonra İstanbul'a nakledildi."

Türkiye misyoner mekteplerinin anası olan bu kadın, daha birçok memleketleri dolaştıktan sonra 1895'de doksan üç yaşında öldü. 1904 yılında verilen rakamlara göre Orta Şark'ta tahminen altmış bin talebesi olan altı bin kadar misyon mektebi vardır, İzmir mektebinden sonra Ayıntap, Harput, Arapkir ve Mazgirt'te Amerikan-Ermeni misyon mektepleri açılmıştır. Daha sonra Kudüs'te Papaz Gobath'ın, Suriye'de Dr. Holt Yates'in mektepleri görülüyor.

Orta Şarkta en fazla ehemmiyet verilen merkez İstanbul'dur. İstanbul, imparatorluk devrinde İslam aleminin merkezliğini yaptığı gibi, bugün de en kuvvetli Müslüman devletinin büyük kültür merkezidir. Bu mevzuda Alman şark misyonları müdürü Doktor Lepsiyos, İslam mecmuasında yazdığı bir makalede şunları söylüyor:

"Salîp ve hilal arasındaki cidal, muhit dairesi üzerinde değil, müstemlekelerde değil, Afrika, yahud garbî Asya'da değil, İslamî hareket ve faaliyetin Asya

¹⁰ The Ascending Cross.

ve Afrika'ya intişar ettiği asıl merkezde yapılmalıdır. Bütün İslam milletlerinin sabit nazarı İstanbul üzerindedir. Eğer orada birşey yapılmazsa, yapılan başka şeyler de az çok heba olur."

Bunun içindir ki, misyoner teşkilatının takriben en mühim ve kuvvetlisi "Amerikan Board" müessesesi hemen hemen bütün faaliyetini Anadolu, Rumeli ve Suriye'ye hasretmiştir. 7 Darülfünun, 43 yüksek mektep, 417 mektep ve 5 ruhban müessesesini bu teşkilat idare eder. Beyrut Darülfünunu dahil olduğu halde bu misyonerlerin Yakın Şarkta 188 müesseseleri vardır.¹¹ Fransızlar 560, İngilizler ise 50 müesseseye maliktirler.

"Asya-i Türkî'deki misyon teşkilatı garbî Türkiye, merkezî Türkiye ve şarkî Türkiye misyonları olmak üzere üçe ayrılır. Garbî Türkiye misyonunun faaliyeti Avrupa-i Türkî'ye şamildir.

"Garbî Türkiye misyon muntıkaları; İstanbul ve cesamet itibariyle Türkiye'nin ikinci şehri olan İzmir ve Türkiye'nin en büyük ve en mühim şehirlerini ihtiva etmesi itibariyle memleketin kalbidir..

"Yukarıda mevzuubahs ettiğimiz garbî, merkezî ve şarkî Türkiye misyonlarının neşriyat merkezi İstanbul'dur. Bundan birkaç sene evvel (1910-11) Averdaper gazetesinin intişarı yerlilerin ihtimam ve mesuliyetine bırakıldı. "Rehnüma" ismiyle başka bir gazete de intişara başladı. Bu gazete gittikçe ziyadeleşen abonelerinin muhitinde terbiyevî ve hristiyan olmayanlara İncil vaizliği eden bir kuvvet olduğunu isbat etti. Ermenice Averdaper evvelce Mr. Mc. Callum'un idare ve nezaret-i tahririyesi altında

¹¹ Sebilürreşad.

çıkarken üç sene müddetle yerli bir Ermeninin eline bırakıldı ve misyon, gazeteye senevî bir tahsisat bağladı. Gazetenin intişarı hususunda elbirliğini esirgemedi. Misyonun kitaplarının satışı işi de bir komisyon esası dahilinde aynı müesseseye bırakıldı.¹²

1900 senesi sıralarında on iki sene kadar önce Birleşik Devletler sefirliği yapmış olan Hon. S. S. Cox'un verdiği bilgiye göre misyon faaliyetlerinin bilançosu şudur:

Meşgul olunan şehir, kasaba ve köy sayısı.....	394
Bu faaliyet için angaje edilen Amerikan vatandaşı.....	254
Türk teb'asından olan yardımcıları.....	1049
High School ve Kolej adedi.....	35
Leylî kız mektepleri.....	27
Umumî mektepler.....	508
Tedris altındaki talebe sayısı.....	25171

¹² The Turkey and Balkan missions'dan naklen. *Yeni Sabah* gazetesi, 24 Şubat 1939.

Mabed	adedi
(takriben).....	400
Herbir servise devam edenler(vasati).....	5000
Teşkilatlı kiliseler.....	138
Senede satılan kitab-ı mukaddes vs. dinî kitaplar.....	50000
Senede satılan risale adedi.....	100000
Gazete.....	13
Kitap, baskı makineleri, emlak vs. kıymeti.....	1000000
Senede Türkiye'ye gönderilen ve dağıtılan vasatı para.....	700000

O zamandan beri dokuz-on sene içinde kaydedilen ilerlemeler hakkında şu bilgi verilmektedir:

"Bu miktarlar hal-i hazırda da çoğaltılmıştır. Dr. Talmage'ın son bir konuşmasında beyan ettiği gibi, Amerikan misyonları gündüz mekteplerinde 27.000 ve Sunday mekteplerinde ise 35.000 talebe okutmaktadırlar. Yalnız Asya kısmında 152 Amerikan misyoneri, 800 yerli yardımcı, 101 kilise, 12.000 muhabir, 47.000 müntesip, 48 kollej ve orta mektep (kızlar için) ve 350 umumî mektep vardır. Osmanlı İmparatorluğunun Evangelizasyonu için Birleşik Devletler tarafından en az on milyon dolar sarfedilmiştir. Zaten 1820'de başlayan faaliyetlerden beri yedi milyon kadar kitab-ı mukaddes ve hristiyanlığa ait sair kitaplar gönderilmişti.

"Bu son senelerde Rev. Levi Parson Kudüs'teki ilk Amerikan misyonuna başladı... Sonra Dr. Cyrus Hamlin Amerikan Board yabancı misyonlarının ajanı olarak çalışmaya başladı... Lord Stratford'un hayatı ve eseri hakkındaki tedkik, onun müstemlekelerdeki yerli Hristiyan-lar için olduğu kadar, Birleşik Devletlerdeki misyonerler için de neler yapmış olduğunu gösteriyor. Birkaç yıl içinde bu çalışmaların neticesi belli oldu ve Bursa'da, İzmir'de, Trabzon'da, Ayıntap'ta, baştanbaşa Küçük Asya ve Ermenistan'da misyonlar teşekkül etti. Zamanla, 1847'de büyük çapta bir Protestan Kilisesine tahvil edilen misyon komitelerini organize etmek zarureti hissedildi. Daha sonra bu geniş Türkiye sahası tamamen İstan bul'dan idare edilecek yerde Garp misyonu, merkez misyonu ve Şark misyonu olmak üzere üçe ayrıldı. Garp misyonu İstanbul, Bursa, İzmir, Trabzon, Merzifon, Sivas ve Kayseri'ye bakıyor, merkez misyon başlıca merkez olarak Ayıntap ve Maraş'ı şamildir. Şark misyonu ise Van, Erzurum, Harput, Mardin ve Bitlis'i ihtiva ediyor. Bir de Avrupa misyonu vardı ki, esas itibariyle Bulgarlarla meşgul olmaktaydı."¹⁴

Sultan İkinci Abdülhamid zamanında Türkiye'de İtalyan, İngiliz, Rus, Avusturya ve Alman müesseselerin-den başka 400'ü müteceviz Amerikan müessesesi bulun-maktaydı. Devletin bunlar üzerinde son derece titizlik göstermesi ve mezkur müesseselerden ruhsatsız olanları derhal kapatması üzerine, Amerikan hükümeti, sefiri vasıtasıyla bunların bir an evvel tescil edilmesi yoluna gitmiş, fakat sefirin müteaddid müracaatları cevapsız bırakılmıştır. Bunun üzerine son bir müracaat yaparak

bu 400 müesseseden hiç değilse on tanesinin tescilim isteyen Amerikan sefiri, bu tescil yapılmadığı takdirde hükümetinin diplomatik münasebetleri keseceği tehdidin; de beyan etmiştir. Kitabın sonunda suretini koyacağımız sadaret tezkeresinde kaydedilen bu on müessese şunlardır:

1- Kayseri ve Talas'daki erkek ve kız mektepleri, çocuklara mahsus bahçe mektebi, hastahane, misyoner ikamethaneleri ve eczahane.

2- Tarsus koleji.

3- Selanik'de mabed, misyoner ikamethaneleri ve müştemilatı.

4- Van'da erkek ve kız mektepleri, yetimhane, hastahane, eczahane, misyoner ikamethaneleri ve müştemilatı.

5- Selanikte Sanayi ve Ziraat mektebi.

6- İzmir'de erkek ve kız mektepleri.

7- Adana'da misyoner ikamethaneleri ve kız mektebi.

8- Sivas'ta erkek ve kız mektepleri, mabed ve misyoner ikamethaneleri.

9- Maraşta kız koleji, ilahiyat mektebi ve misyoner ikamethaneleri.

10- Beyrut koleji ve müştemilatı.

Nihayet, hükümet iki devlet arasındaki siyasi münasebetlere hanel vermeme için bu on müesseseyi tescil etmiştir.

Birinci Dünya Harbi'nde muharebe ettiğimiz milletlere ait mektepler kapatılmış, bilahare Alman ve Avusturya mekteplerine müdahale hakkı da alınmıştı. O zaman İstanbul'da aşağıdaki mektepler işgal edilmiştir:

1-Alman mektepleri:

1. Beyoğlu Tekke Sokağında,
2. Boğaziçi'nde Bebek'te,
3. Yedikule ile Samatya arasında,
4. Haydarpaşa'da Osmanağa mahallesinde.

2- Avusturya mektepleri:

1. Beyoğlu Dumdum Sokağı'nda,
2. Galata'da Sen Jorj mektebi,
3. Beyoğlu Posta Sokağı'nda Santa Marya kilisesi içinde.

3- Amerikan mektepleri:

1. Rumelihisarı'nda Robert Kolej,
2. Üsküdar'da, Selami Ali Efendi mahallesindeki kız mektebi,
3. Arnavutköyü'nde Amerikan Kız Koleji,
4. Kumkapı Musalla Sokağı'nda Şeyh Ferhat mahallesindeki misyoner mektebi,
5. Gedikpaşa'da Esirci Kemaleddin mahallesinde Amerikan mektebi.

4- İtalyan mektepleri:

1. Beyoğlu'nda Yeni Çarşıda Prens Ami Duo mektebi,
2. Ağahamamı'nda, İtalyan mektebi,
3. Yeni Mahallerdeki mektep,
4. Büyükdere'de Frenk Kilisesi karşısındaki mektep.

Bununla beraber devlet harpten mağlup çıkınca mektepler yeniden açılmış ve eski durum tekrar başlamıştır.¹³

¹³ Türkiye Maarif Tarihi, Osman Ergin.

TÜRKİYE'DE MİSYONER MEKTEP VE MÜESSESELERİ

Bursa Amerikan Kız Koleji

1928 senesinde Cumhuriyet hükümeti tarafından kapatılan bu kollejdeki hristiyanlaştırma çalışmalarından bahsetmek, meselenin önemini biraz daha belirtmek bakımından faydalı olacaktır.

Mektepteki Amerikan muallimlerinin senelerden beri devam eden telkin ve propagandalarından bu zamana kadar ne talebe velilerinin ne de hükümetin haberi olmuş, ancak üç uyanık talebenin maarif müdürlüğüne gelip haber vermesiyle vaziyet anlaşılmıştır.

"Bundan tam bir ay evvel Bursa Amerikan mektebinden üç kız talebe maarif müdüriyetine gelerek bu meseleyi haber vermişlerdir. Kızların ellerinde iddialarım müeyyed bazı vesaik de mevcut olduğundan maarif müdürü Sıdkı bey müfettiş Necip beyi derhal tahkikata memur etmiştir.

"Müfettiş bey vak'a'ya vaz'ı yed edince, filhakika vaki' iddianın vücudunu derhal hissetmiş: Gerek maarif idaresinde gerek mektepte isticvab edilen on beş talebenin ifadeleriyle hakikate yaklaşmıştır.

Mektepteki hayatları, muallimleriyle temasları da tedkik edilen dört şüpheli kıza aid vesaik hususî hatıra defterleridir. İngilizce kaydedilen bu hatıralar arasında İsa'ya muhabbete, protestanlığın ulviyetine dair satırlar vardır. Bu defterler tercümeleriyle birlikte tahkikat evrakına raptedilmiştir.

"Kızların ifadeleri: "Biz bu dini sevдик, kimseye hesap verecek değiliz" tarzındadır... Bu işte, amir, muharrik vaziyetinde görülenler mektep müdürü ile iki muallime ve halen İzmir'de bulunan Miss Parson'dur.

"Filhakika iki sene evvele gelinceye kadar mektepte İncil tedrisatı mühim bir mevkide idi. O zaman da protestanlığı kabul eden Türk kızları vardı. Bugün İstanbul'da yüksek tahsilde bulunan Pakize İzzet hanımla, bir müddet Bursa'da doktorluk eden bir zatın kızı Sabiha hanım da bu meyandadır. Hatta yeni hadisede bu eski talebenin de müessir oldukları söylenmektedir.

"Amerikan mektebinin yüz elli talebesi vardır ve hepsi de Türk'tür. Museviler daha geçen sene çocuklarını mektepten aldılar. Amerikan mektebine itibar edenler maalesef münevver ailelerdir.

"Moda halinde hüküm süren bu rağbetten maksad İngilizce öğrenmek hırsıdır. Halbuki hale aşına ve senelerden beri lisan muallimliği eden bazı zevat bu talebenin -değil iyi, hatta iptidaî bir şekilde bile-İngilizce öğrenemediklerini söylemektedirler. [Cumhuriyet, 27 Kanunisanî, 1923]

Mektepteki garip hallerden biri de, bir köşede Amerikan bayrağının asılı olması ve malûmatına müracaat edilen kadın öğretmenlerden birinin

"müdiremiz aynı zamanda konsolosluk vazifesi de yapar da" demesidir.

"Tanassur ettirilen Madelet, Nemika ve Seniha Kamran isimindeki hanımlar, dün pazar olduğu cihetle muallimleri ile birlikte protestan kilisesine gitmişlerdir.

"Hadiseyi mektep talebesinden İzmirli Vedia hanım ihbar etmiştir. Kolejdeki kızların hepsi de müslümandır. Talebe; protestan, bîtaraf ve protestan propagandasına aleyhdar olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Tanassur edenlerin Amerikan bayrakları ile süslenilerek taayyid edildiği (bayram yapıldığı) sabit olmuştur[23 K. sanı 928].

"Tanassur eden Kamran hanımın pederi Rıza bey muhtac-ı himaye görüldüğünden Sedbaşı Amerikan mektebi ittisalindeki fabrikada müdür sıfatıyla istihdam edilmektedir. Rıza beyin kızı Kamran hanım da Kolej'de katiplik vazifesini ifa etmektedir.

"Kamran hanım bu suretle mektep idaresiyle mütemadi temasları neticesinde yavaş yavaş tanassur etmiş ve bundan sonra küçük kardeşin! de az bir ücretle mektebe kabul ettirmişti.

"Türk'ün dinî ve millî günlerine hiç ehemmiyet vermeyen mektep idaresi pazar, yortu günleriyle yılbaşı gibi günlerde Türk çocuklarına yeni elbiseler giydirmekte ve çocukları merasim-i dîniyeye iştirak ettirmektedirler. Ezcümle elyevm Maraş'ta mühendis bulunan Abdülhamid beyin kerimesine protestanlık resmen teklif olunmuştur.

"Mektep idaresi; ailesinin kudret-i maliyesi düşkün bulunan talebeye Hazret-i İsa'ya dua

etmesini, dua edecek olurlarsa her muradına ereceği kanaatini yavaş yavaş aşlamıştır.

"Bundan sonra ekanim-i selase düsturlarım ihtiva eden kitaplar mis'ler tarafından talebeye hediye ve hatıra olarak tevzi edilmiştir. Talebe, yemek vesaire zamanlarında daima dinledikleri duaların bilahare İncil'den parçalar olduğunu anlamışlardır.

"Mektep idaresi, protestanlık telkinine o kadar ehemmiyet vermiştir ki, hatta mektepte mevcut bir Türk muallime bile protestanlık teklif edilmiştir. Mektepte evvelce muallim bulunan kibar bir ailenin kızı muallime Behice hanımın talebe üzerindeki nüfuzu düşünülerek protestanlık teklif olunmuş ise de Türk muallime bu teklifi reddetmiştir. Bunun üzerine mektep idaresi, mektebin iptidaî kısmının lağvını bahane ederek muallimeyi mektepten çıkarmıştır. Yılbaşında birçok Türk kızlarına protestan ayinlerine mahsus elbiseler yaptırılmıştır. Dinî propaganda icra eden muallimelerin protestanlık akidelerini kabul etmeyen talebeye "ahlak ve hareket" namı altında kötü notlar vermekte oldukları, bu talebelerin mezuniyetlerine müsaade olunmadığı da mevzuubahs edilmektedir.

"Mektebin misafir salonunda bir armanın hakikaten mevcut olduğu ve bu armanın protestan olan talebenin muamele-i kaydiyesinde bir alet-i resmiye olarak istimal edildiği söylenmektedir. Protestan olan ve olacak talebenin mektep ücretleri tenzîl edilmekte ve hatta kendilerine hususî yardımda bulunmaktadır.

"Büyük bir ehemmiyetle mektepte tahkikat ve tedkîkat icra eden maarif emini Necati bey, tahkikata başladığı esnada mektep müdiresi, bütün talebeyi

toplayarak bazı tenbihatta bulunmuştur. Ezcümle müdire, talebeye katiyen böyle bir meselenin unutulmuş olduğunu, hariçte ve aileleri nezdinde buna aid hiçbir şey söylememelerim tenbih etmiştir. [26 Kanunisanî, 1928, *Cumhuriyet*”

Hadise tamamen tahakkuk edip hristiyan edilen kızların henüz reşid olmadıkları tesbit edildikten sonra Maarif Vekaleti aşağıdaki emirle kolleji kapatmıştır:

"Bursa Amerikan kız koleji talebesinden Balıkesir askerî kalem reisi miralay Talat beyin kızı Seniha Talat, mütekaid yüzbaşı Rıza beyin kızları Kamran ve Nemika, "*Kardeş*" gazetesi sahibi Vasıf Necdet beyin kızı Madelet Necdet hanımların mektep muallimleri tarafından gayritabiî ve dinî telkinata maruz ve binnetice protestanlık akîdesini kabule ikna edildikleri anlaşılmıştır. Bu hanımlar reşid olmadan evvel telkine maruz bulduklarına göre mektebin çocukların tecrübesizliklerini ve zaaflarını istismar ettiği tamamen tahakkuk etmiştir.

"Maarif Vekaleti kendilerine evlad-ı memleketin emniyet olduğu irfan müesseselerinden hiçbir şeyin cumhuriyetin alî prensipleri hilafına olarak herhangi bir şekilde dinî telkinat yapmaya mezun olmadığı hakkındaki kat'î ve müteaddit emirlerine ve talimatın bu babdaki sarîh hükümlerine rağmen gizlice talebesinin samimî akidesiyle oynayan ve millî seciyelerim bozan ve emniyeti suiistimal eden bu mektebi derhal seddetmiş ve alakadarlar hakkında Cumhuriyet mahkemeleri nezdinde ikame-i davaya karar vermiştir."

Hükümetin bu yerinde müdahale ve kararı hiç şüphesiz şayan-ı takdir olup, Cumhuriyetin alî

prensipleri bugün de carî olduğuna göre, aynı hassasiyetin her an için gösterilmesini temenni ederiz. Fakat bir mektebin kapatılmasıyla mazideki bütün hataların üzerine de sed çekilmiş olmadığımız hatırlatmak gerekir. Zira burada çok acı bir misalini gördüğümüz içtimaî hatta ailevî alakasızlık devam ettikçe hükümetin tedbirleri kat'iyen müessir olmayacaktır. Protestanlığı kabul eden kızların babaları böyle bir durumdan son dakikaya kadar haberdar olmadıklarım beyan etmişler, bunlardan bir tanesi de evde İncil okuyan kızı ile bir müddet münakaşa ettiğini, sonra artık üzerinde durmadığım söylemiştir. Bu şekilde hareket etmekle evladının din değiştirmesini zımnen kabul ve teşvik etmiş bir babanın kanaatimizce Amerikan mektebindeki muallimlere kabahat bulmaya da hakkı yoktur.

Aynı hatayı Maarif Vekaletinin tebliğinde de görmek mümkündür. Talebenin muhtaç olduğu din bilgisini, milliyet duygusunu vermemekle laik bir tedrisat yapıldığım ve bu suretle Cumhuriyetin alî prensiplerine riayet edildiğin! iddia etmek her şeyden evvel bu prensiplerin layikiyle kavranılmadığını gösterir. Cumhuriyetin alî prensipleri, müslüman-Türk çocuklarını maneviyat bakımından sallantıda bırakarak onları hristiyan misyonerlerinin kucağına atmak değildir. Vekalet bu tarihe kadar vaziyetten haberdar olmadığına göre, yabancı mekteplerinin teftişi hususunda da uzun müddet lakayd kalmıştır. Buna mukabil, Tıp Talebe Cemiyetinin haklı infiali hadiseyi daha iyi belirtmiştir:

"Tıp talebesinin dünkü içtimaindan sonra bazı Türk çocuklarının tanassur ettirilmesi mevzuubahs olmuş ve bu mesele talebe arasında şiddetli münakaşayı mucip olmuştur. Çocuklarını küçükten hristiyan ve ecnebî mekteblerine vererek tanassura sebebiyet veren ebeveynin bu halleri şiddetle tenkid edilmiştir.

"Bu esnada talebeden bir efendi tıp fakültesi birinci sınıf talebesinden bir hanımın da evvelce Amerikan mektebine müdavim iken tanassur etmiş olduğunu mevzuubahs etmiştir. Bu mesele uzun uzadıya müzakere edilmiş ve bunun doğru olup olmadığını anlamak için tahkikat icrası karargir olmuştur.

"Bundan sonra elli imzalı bir takrir verilmiş ve küçük yaştaki çocuklarını hristiyan mekteplerine vererek bunların tanassur etmelerine sebebiyet verenlerle mücadele edilmesi ve bu hususta bir heyet teşkili karargir olmuştur. Hey'et-i idare tetkikatta bulduktan sonra neticeyi arz etmek üzere hey'et-i umumiye'yi davet edecektir" [29 Kanunisanı 1923, Cumhuriyet].

Robert Kolej

Türkiye'deki Amerikan kültürü tesirinin müşahhas ve muazzam bir numunesi olan bu Kollejin yüz seneye yaklaşan bir mazisi vardır. Evvelce bahsettiğimiz ve gayesi doğrudan doğruya misyonerlik olan Bebek semineri, Kollejin ilk çekirdeği olmuştu. Kırım harbi dolayısıyla ittifak ettiğimiz İngilizlerin eline bu maksadla yeni bir yaklaşma fırsatı geçmiş ve gerek İngiliz, gerek Amerikan

misyonlarının nazarı Türkiye'ye çevrilmiş. Tanzimatla birlikte gayrimüslimler arasında esen serbesti havasından kısa zamanda onlar da istifadeye başladılar.

"Mektep, Eylül 1863 (1279) tarihinde İlk önce Bebek'de ufak bir evde açılmıştır. Bu evde Kırım muharebesi sırasında Türklere yardım etmek maksadiyle gelen Amerikalı misyonerler bulunmakta idi. İşte bunlardan Hamlin adında bir misyoner, ilk defa bu işe önyak oluyor. Ona da ilk defa yardım vaadeden Fransalı Roçild ailesine mensup New York tacirlerinden Mr. Christopher Rinlender Robert'dir. Robert, öldüğü tarih olan 1878 (1295) senesine kadar kollejin bütün masarifini üzerine almış ve servetinin beşte birinin kolleje verilmesini vasiyet eylemiş olduğundan, 1878'de ölünce veresesi Kolleje dört yüz bin dolar (Türk parası ile yüz bin altın lira) vermiştir.. İşte bu para ile Bebek'te Rumelihisarı üzerinde görülen muhteşem ve muazzam binalar vücade getirilmiş ve o zamana kadar Amerikan Kolleji denilirken 1878'den sonra Robert Kollej adını almıştır. Mektep için başlangıçta Kuruçeşme sırtlarında bir yer satın alınmışsa da binanın orada yapılması istenmemiş ve sonra bugünkü yeri tedarik ve temin edilmiştir.

"Robert Kollej, Fransızca tedrisatta bulunmak üzere hükümet tarafından Beyoğlu'nda açılan Galatasaray Lisesizden beş ve Türkçe tedrisatta bulunmak üzere hükümet ve halkın yardımı ile açılan Darüşşafaka Lisesizden on sene evvel açılmıştır. Bu mekteplerden gerek hükümetin gerek halkın gözü çok yılmış olduğu, her müessese

hükümet için birer çıban, birer siyasî mesele menbaı olacağı anlaşıldığı için ilk zamanlarda bunların açılmaması için elden gelen gayret esirgenmezdi ve kolaylık gösterenler, yahud mektebe yer verenler ve satanlar halk ve hükümet nezdinde iyi bir gözle görülmezdi. Robert Kollej'in birinci kısmının yerini Ahmed Vefik Paşa evvela on altı bin liraya, sonra ikinci kısmını da yirmi bin lira mukabilinde Amerikalılara satmıştır. Fakat binanın burada yapılmasına da Ruslarla Fransızlar güçlük göstermişler ve hükümet nezdinde teşebbüslerde bulunmuşlardır. 1864'de bu mektep için New York'da bir mütevelliler heyeti teşekkül ederek bu hususta Amerikan hükümetinin de yardımını temine muvaffak olmuş ve siyasî müracaatlar ve teşebbüsler sonunda 1869'da binanın yapılmasına irade çıkarılabilmıştır.

"Kollej'in mühendis kısmı 1902'de yapılmıştır. Kütüphane ve idare binası da o mektepte okumuş ve Amerika'da zengin olmuş bir Rum'un verdiği para ile yapılmıştır.

"Laik olan Amerikalıların bile bu mektebi tesisdeki gayelerinin Protestanlığın neşri olduğu şüphesizdir. Mektep laik bir şekilde idare olunmuş ve olunuyorsa da varidatının mühim bir kısmı Protestanlığı neşreden Amerikan cemiyet ve heyetleri tarafından temin edilmekte olması bu kanaati kuvvetlendirir.

"Mektebin ilk müdürü C. Hamlin'dir. Bu adam misyonerlikten çekilerek bu vazifeyi kabul etmiştir,

ikincisi G. Washburn, üçüncüsü C. T. Gates, dördüncüsü P. Monroe, beşincisi Wrightdır."¹⁴

Yukarıdaki mülahazaların doğruluğunu hadiseler teyid etmektedir. Bir defa bu mektep menşesinde tamamiyle din propagandası yapan bir teşekkülün büyümesi ve resmen tanınmasıyla doğmuştur. Mektebe varidatım vakfeden Robert, Amerikan misyonlarına nakdî yardım yapan bir tüccar olup Sultan Mehmed İstanbul'u nasıl Rumelihisarını yaptırarak fethetti ise kendisinin de oradan aynı şehri manevî-kültürel yoldan fethedeceğini! düşünerek Fatihane bir jestle mektebin Bebek sırtlarında yapıl-masında ısrar etmiştir. Mektebin ilk müdürü olan C. Hamlin'in "misyonerlikten çekilerek (!) bu vazifeyi kabul etmesi"ne gelince, aynı şeyi kabul ve iddia etmek fazla safdillik olur. Bebek seminerinin kurucusu olan da bu zattır. Buradaki misyonerlik faaliyetini görmek isteyenler kendi kaleminden çıkmış olan eserine müracaat edebilirler.¹⁵ Mektebin menşei hakkında daha mufassal malumat için yine kendi teşekkülleri olan T. M. A. S. nin raporlarına bakalım:

"Bütün misyonların en büyük problemi, belki de Hristiyanlığın, yabancı dinsiz milletlerin topraklarına rekzedilmesidir. Öyle bir şekilde ki, yerli bir nebat gibi kök salacak ve yerli bir nebat olmak üzere büyüyecek. Dr. Gustav Warneck muhakkak ki gerçeği söylüyor ve böylece tek tasarlanabilir yol, her millete kendi adamlarının (Rumlara Rumlardan, Ermenilere Ermenilerin,

¹⁴ Türkiye Maarif Tarihi, Osman Ergin.

¹⁵ My life and Times, Cyrus Hamlin.

Kıptîlere Kıptîlerin, Nasturîlere Nasturîlerin ve Müslümanlara Müslümanların) İncil'i nakletmesidir.

T.M.A.S. faaliyete başladığı zaman Bebek'deki eğitim semineri İstanbul'un altı mil ötesinde, Boğaziçinin güzel sahilinde 1840'da Cyrus Hamlin tarafından açıldı ve derhal alaka topladı.

"American Board böylece iki sınıf yerli vaiz tayin ediyordu. Gerek çalışmanın zaruretleri, gerekse halkın hal ve şartları onu pek yaygın bir ihzari çalışma devresi olmaksızın birçoklarını papazlık mesleğine sokmağa mecbur kılıyor. Yerleşmiş ve kılavuz vaizler için olduğu kadar köy kiliseleri papazları için de gerçek müttekî adamlar, sahih muhakeme sahibi, kitab-ı mukaddes doktrinlerinde iyi tecrübe kazanmış, fakat geniş ölçüde kendi öz halkı içinde terbiye görmüş ve kendi zevceleriyle de birlikte, halkları kadar kendilerinin de mesud yaşayabilecekleri böyle bir hayat tarzına alışmış insanlara ihtiyaç olacaktır. Bunlar, aralarında çalıştıkları kimselerle sempatiden farklı zevk ve itiyadlarla ayrılmış olmamalı ve masrafları böyle yerli protestan cemaatlerinin kudreti fevkinde işlere harcedilmemelidir. Diğer muhtelif cihetlerden de kasaba kiliseleri papazları, müellifler ve seminerlerdeki muallimler kadar çok tahsilli bir sınıfa ihtiyaç vardır. Bu son işyoldaşlarını tedarik hususunda misyon hal-i hazırda geniş ölçüde bir ilahiyat mektebi olmaktan daha çok birşeyler yapmak için planlanan bebek müessesesine bakacaktır."¹⁶

"İstanbul'dan Dr. Schaffer, ilk papaz

¹⁶ A.B.Repport, 1856, 94.

talebelerinin canlı bir tasvirini yapıyor: Bebek seminerinde evvelce camide ibadet eden beş talebe şimdi Hz. İsa'ya duaya hazırlanıyor. Bunlardan biri bir Türk mektebi mezunu olup, seminerde Türkçe muallimidir. Diğeri de Pfander'in İslamî mübahase üzerine olan meşhur eserini Farsçadan Türkçeye tercüme eden biridir. Seminerin, uyanmış müslümanlar arasında akıllıca istimali zamanı artık gelmiştir.

"Bebek seminerinin ilahiyat başkanı W. Clark tarafından T.M.A.S.ye geniş ölçüde bir muavenet için bir müracaat yapılmıştı: "Aylarca evveldenberi bu büyük sahanın yerli vaizleri olmak isteyen taliplerle çevrildik. Burada adamakıllı tahsilli insanlar hazırlanabilir. Bizim şimdilik elli talebemiz var. Arkadaşlarımız derhal imdada gelmezse bunlardan yirmisin! azad etmeye mecbur kalacağımızdan korkuyoruz. Bu seminerde elli yerine yüz kişi olabilir. Bu müesseseyi halihazırda şu memlekette devam eden büyük hristiyanlaştırma faaliyetinin azametiyle hemahenk olarak yerleştirin. Biz bu miktarı hiç değilse iki yüz ederiz. Allah başımızdaki insanları bu nisbette çoğaltıyor. Ermenileri, Türkleri, Bulgarları, Arnavudları üzerimize yağdırıyor. Fakat bir ayak öteye gidemiyoruz. Amerika'dan bize "Bu sene artık size verecek paramız yoktur" diyorlar. Müracaatlarımıza, cesaret verici bir cevap alamadık. Ne yapacağız? Bu sıkıntı anında bize yardım için bir adım atacak, Allahın bu dünyada zengin ettiği iki üç kişi yok mudur? Türkiye'nin kurtarılmasını, bize yardım etmeyi hararetle arzu eden birkaç arkadaş dahi bulunmaz mı? İki talibimiz var ki, kendileri kadar yakınları da

öğretimimiz altına girmek istiyorlar. Ancak, cemiyetinizden gelecek olan yardım sesini işitinceye kadar onların işini geriye bıraktık."¹⁷

Bu müracaat üzerine cemiyet yedi talebenin yıllık maişetini deruhte etmiştir. Mezun olan ilahiyat talebelerinden biri, Türkiye'deki en geniş cemaat teşkilatı olması itibariyle Asurî misyonuna gitmiştir. Biri muallim ve vaiz olarak Kayseri'de kalmış, biri aynı işi Harput'ta muvaffakiyetle devam ettirmiş, biri de Bilecik'e yerleşmiş, biri de -ki Türkçe, Ermenice, Rumca ve İngilizce biliyor- Bulgaristan'a gitmiştir.

"1858-59 kışı, henüz dönmemiş (hristiyan olmamış) dört gencin birlikte sabah duasına gitmesiyle hayat verici bir mevsim olarak başlamıştır. (Bebek'de) Bu ilca derhal süratle bütün diğer talebeye hatta seminerin dışındakilere de sirayet etmişti. Bunlardan alınan iki netice şudur: Kurtulmamış kimseler arasında derin bir günah kanaati ve ölümden hayata geçenler arasında büyük bir yeniden canlanma vardı.

"Bebek yıllık raporunda şunlar vardır: Geçen yılın takdis bakımından gayet zengin bir sene olduğunu söyleyebildiğimiz için gerçekten şükrediyoruz. Ümidle dolu dindar talebeler yeni şahıslara inkılab etti. (Yani hristiyanlaştı). Ruhun yıkanması (vaftiz) onların gözlerini daha evvel hiç görmedikleri manevî şeyleri görmek üzere açtı... Sevinç ve neşeleri tasvir edilemez. Ruhun vaftizi sofı talebeler üzerine gerçekten müessir bir şekilde tecelli etti. Kalbleri kendi öz halklarına doğru genişlemiş ve kendilerini yeniden Allah'a vakfetmeye bırakılmışlardı."

¹⁷ Report, 1857,13.

"Bebek müessesesi, Türkiye'de yerli bir papazlığın nasıl doğduğunu gösterir. T.M.A.S. buraya diğer herhangi bir kollejden daha fazla yardım yapmıştır. Nihayet teolojik kısım küçük Asyada'ki Merzifon mektebine nakledildi. Seminer bizzat, A.B.C.F.M.'den tamamen ayrılmakla beraber, İstanbul'da büyük Amerikan Robert Kol-lej'e bir mübeşşir ve bir menzil taşı olmuştur."¹⁸

İşte Robert Kollej'in kuruluşundaki hikmet budur. C. Hamlin hayatının sonuna kadar misyonerliğe devam etti. Arkasından mektebe müdür olan Dr. G. Washburn'e gelince, bu zat da aynı cemiyete mensub bir misyonerdi. Çalışma metodlarına dair kendi sözlerinden ala-cağımız bir misal herhalde kafidir.

"Hristiyan misyonerleri, hristiyanlığı kendi memleketlerine taşımak üzere teçhiz edilmiş bir yerli evanjelik papazlık ikamesine girişti. Vaktiyle birçok yıl İstanbul'daki Robert Kollej'in müdürlüğünü yapmış olan Dr. Washburn, kırk yıl evvel T.M.A.S.'nin yıllık toplantısında bu mühim vaziyeti anlatmıştı. "Maksad mümkün olduğu kadar erken ve süratle kendini idare eden ve haricî kontrolden müstakil yerli kiliseler yapmaktır. Bu mesele, birçok cemaat teşkilatlarının fakirliği dolayısıyla Türkiye'de gayet zordur. Fakat onlar ısrarla bütün kiliseleri "kendi basma" yapmak için uğraştılar. Bu adamların misyon çalışmalarına bir son olmalıdır. Zira onlar Türkiye'de ebediyen kalmak üzere gitmediler. Gitmekteki gayeleri, orada halka hristiyanlık öğretme faaliyetine devam eden ve sona erdirecek olan kendi

¹⁸ The Ascending Cross. P:77.

basma, kendisi propaganda yapan kiliseler kurmaktı."¹⁹

Mektebin faaliyet ve gayesi hakkındaki aşağıdaki vesika da önemli bir delildir.

"Sene basında (yani 1915'de) Türkiye'de çalışan bütün Amerikan kollejlerinin mümessilleri İzmir'de umumî bir konferansa davet edildiler. Bu konferans Türkiye'de akdedilmiş olan ilk konferansdır. Robert Kollej, İstanbul Kolleji (Kız mektebi), Merzifon Anadolu kolleji ve beynelmilel kollej mümessilleri bu içtimada hazır bulundular. Beyruttaki Suriye protestan kolleji, Antep'teki Merkezî Türkiye kolleji ve Tarsus'daki St. Paul enstitüsü mümessilleri Beyrut'a uğrayan vapura vaktinde yetişemedikleri için içtima'da hazır bulunamadılar. Konferans üç gün devam etti ve Türkiye'de talim ve terbiye meseleleriyle alakadar mühim evrak okundu. Bu evrakın kıraatini münakaşalar takibetti ve bu münakaşaların hepsi Osmanlı İmparatorluğu'nda talim ve terbiye ve bilhassa Hristiyan terbiyesi davası lehinde hayatî bir ehemmiyeti haiz idiler. Bu konferansda kararlaştırılan planlara göre her sene böyle bir konferans akdi, gelecek seneki içtimanın da İstanbul'da yapılması karargir oldu."²⁰

Böyle bir gaye ve teşkilatla kurulan mektebin mahud gayeye hizmet etmemesi beklenemezdi. Robert Kollej bu telkini doğrudan doğruya değil, bilvasıta yapmaktadır. Hatta mümkün olan bütün serbestînin gösterildiğinden, hatta oruç tutan

¹⁹ The Ascending Cross, p.233.

²⁰ The Turkey and Balkan Mission, p.18'den naklen. Yeni Sabah, 24 Şubat 1939.

talebenin buna müteallik ihtiyaçlarının karşılandığından bahsedilir.²¹ Fakat James Dittes'in söylediği gibi, tedaris ve terbiyede güdülecek metotla aynı neticeyi almak mümkündür. İsimlerin Francis veya Luther olmasıyla Galilee veya Küri olması arasında fark yoktur.

"Bundan otuz sene kadar evvel Robert Kollej'in bir tevzi-i mükafat resminde bir şakirdin okuduğu nutkun İslamiyete muhalif muhteviyatı orada hazır bulunan diğeri İslam çocuklarının ailelerini cidden gücendirmiş ve müteessir etmiştir.

"Vaktiyle Osmanlı hükümetinin gösterdiği müsamahakar tavrı suiistimal ile, hristiyan talebe cemiyetinin 1911 senesi Ağustosunda Rumelihisarı'nda Robert Kollej'de akdettikleri bir konferansta hristiyan terbiyesinin İslam alemine aid bütün meseleleri bahis ve münakaşa mevziine konulmuştur. Misyonerlerin mütalaalarına nazaran bu konferans o kadar büyük bir muvaffakiyet elde etti ki, zamanın Maarif Nezareti devletin resmî tedrisatı na esas olmak üzere Amerikan misyonerleri mekteplerinin programlarını kabul etmeyi düşündü."²²

Bu münasebetle memleketimizin eski meşhur gaze-tecilerinden Celal Nuri beyin "*Tarih-i İstihbar*" adlı kitabından bir bölümü, hiçbir fikir beyan etmeksizin, aynen alıyoruz:

"Memleketimizin Muharebesiz Tedricen Fethedilmesi."

²¹ Son yıllarda oruç tutan talebelere zorla su içirilmesi dolayısıyla çıkan hadise çok dikkate şayandır.

²² Sebilürreşad, 1954, sayı 166.

"Biz şark milletleri pek zahirî görür olduk. Ancak maddiyatı görüyoruz. Cisim ve maddeye aid birşey varsa onu imkan nisbetinde anlıyoruz. Fakat, ne kadar büyük olursa olsun maddî olmayan cereyanları, yavaş yavaş vukubulan hareketleri takip edemiyoruz. Memleketimizin bir kısmı, mesela bir Bulgar canavarı tarafından işgal edildi ve oradaki din ve ırk kardeşlerimiz mağdur olurlarsa o zaman galeyana geliyor, bağılıyor, çağırıyor, tepiniyor, ağlıyor. Lakin tedrici ve gürültüsüz, sistematik, muttarit bir plan takibi ile bir devlet memleketimizde birçok haklar kazansa; dahilî ve haricî hükümlerlik haklarımızı birtakım marazî şeylerle sakatlandırırsa; çevirdiği dalaveralar, uydurduğu, işlerle vilayetlerimizi rehin alsın; bu durum asla dikkatimizi çekmez, bizi düşündürmez.

"Halbuki Türk milletinin henüz hatt-ı hareketini çiz-memesi memleketimizin muharebesiz bir şekilde tedricen fethedilmesine müncer oluyor. Med halinde bir deniz gibi, Avrupa, günden güne, dakikadan dakikaya karalarımıza giriyor. Biz bu medde bir cezir hazırlamazsak, taşan sular bizi boğar.

"Bizde belki birçok hamiyet sahibi bu maddî nüfuzu görmemiştir. Zaten neşredilen kitaplarda da kapitülasyonlara, postalara, malî tahdidlere, Düyün-ı Umümiye idaresine, pürüzlü imtiyazlara, nüfuz mıntıklarına, sefaret maiyet vapurlarına, hususiyile son muharebe sebebiyle Avrupa gemilerinin limanlarımızı dostane işgaline vesaireye dair kısımlar görürsünüz, -zannederim ki- şimdye kadar, bahsettiğim uzağı görmemek hassasının tesiri ile nazar-ı dikkate alınmamıştır.

"Memleketimizde millî terbiyenin ihmal edilmesi bizi küçültmüş, Avrupa'yı büyütüştür.

"Yeni meydana atılmış, biraz süslenmiş, yazamamak şartıyla Fransızca'yı muhtasaran öğrenmiş ve hatta bir tarihte "İtalyanlar Bulvarı"nda, bir pansiyonda, yirmi bir gün oturmuş bir beyefendinin aşağı yukarı ortalama fikri şudur:

"- Ah ne kadar geriyiz! Hayat Avrupa'dadır. Biz sönüğüz, ölüyüz. Bizim yükselmemiz imkansızdır. Biz, pek aşağı mahluklarız. Türk olmak ayıptır. Hele Müslüman olmak vahşî olmakla müsavidir. Biz birşey yapamayız. Şu kıyafetlere bir hakiniz. Acaba bir Türk'ü şu şekle sokmak; ona şu suvare elbisesini giydirmek, onu şu kadınların cemiyetine girdirmek, ona şu tarzda, şu eda ile bir "Havana" içirmek, hatta bir kadeh 'absent' tattırmak mümkün müdür? Türk, yaşayabilmek için Avrupalıyı takliden başka birşey yapmamalıdır.'

"Evet! Bu kafa birçoklarının kafasıdır. Hatta pek fazla bir derünî safiyet ile birçoklarımız, vekillik yapmış devlet adamları bile Frenklerle buldukları vakit veya ecnebî memleketlerde, Türklüğü küçük gösteriyorlar.

"Bu zihniyet ruhumuzu küçültüyor. Gaye-i emelimizi (idealimizi) uzaklaştırıyor. Bize gayet büyük bir bedbinlik veriyor. Demek oluyor ki, Avrupa bizim ruhumuzu, hissimizi, ahlakımızı da fethediyor! Dünyada hiçbir medenî milletin mütereddi bir ferdini bilmem ki milletim küçük görsün. Her millet müterakkî olamaz. Her devlet İngiltere değildir. Fakat Avrupalı olmamak da ayıp değildir. Milliyetini küçük düşürmek namussuzluktur. Medenî millet erkanı madem ki

vaziyeti biliyorlar, mensup buldukları topluluğun bir kat daha yükselmesi için biraz fazlaca gayret sarfetmeye mecbur değil midirler? Halbuki ye'se, bedbinliğe, ümitsizliğe düşülür ve her ne görü lürse cümlesi fena birşey telakki edilirse, artık yaşamaktan maksadın ne olduğu anlaşılabilir. O fikirde bulunanlar, büyüklüğü kanaatına vardıkları topluluğa dahil olmalıdır. Tefessüh mikrobu gibi kendi aslî milliyeti içinde artık kokmamalıdır. İşte Avrupa bizim ruhlarımızı yalnız fetih değil, ifsad etmiştir.

"Bunun müsebbibi Maarif Nezaretimizdir. İyi düşünülürse Fatih medreselerinden daha yüksek seviyede bulunmayan Çemberlitaş civarındaki daire, faaliyetsizliği yüzünden memleketi Avrupa'ya teslim etmiştir. Bizim millî bir gayemizin, bir millî terbiye usulümüzün bulunmaması, eskiden beri katolik ve protestan mekteplerinin memleketimizde fevkalade terakkisine ve bu terakki de ruhumuzu bütün bütün ifsada sebep olmuştur.

"Gerçi gerek Roman katolik papazları, gerek protestan pastörleri iddia ediyorlar ki, bu mektepler şimdiye kadar yalnız vatan evladına hizmet etti ve hiçbir müslümanı hristiyan yapmadı. Evet! Doğrudur. Robert Kolej talebesinden hiçbir müslüman talebe hristiyan olmadı. Fakat gerek bu mektepten, gerek sayılamayacak kadar çok Amerikan ve katolik müesseselerinden çıkan talebe birtakım sütü bozuk olmayanlar müstesna milliyetten, Türklükten çıktılar. Bunlarda ruh kalmadı. Bunlar zahirî birer Amerikalı, cismanî birer frenk oldular. Fakat zavallıların ruhu öldü. Bunlar birer gaye sahibi olacaklardı. Bunlardan milletçe, cemiyetçe de istifade edilecekti.

"Şu ecnebî mektepleri memleket için ne büyük beladır! Bunların adedi, fesada verdikleri erkek ve kız çocukların miktarı, ona mukabil bizim maarifimizin hiçliği, gerek protestan, gerek katolik misyonerlerinin Suriye ve şark vilayetlerini ciddî bir kontrol altında bulundurmaları beni meyus ediyor. Rumelihisarı'nın hizasından günde iki defa Robert Kollejin önünden geçtikçe o mehîb sarayları Osmanlı ruhunu istila etmiş bir Amerika işgal ordusunun çadırları zannediyorum. Bu yeni dünya müesseseleri hem ele geçen gayrimüslim unsurları hususiyile Bulgarları bize üstün bir seviyeye yükseltmekle uğraşiyor ve bunu bir gaye biliyor; hem de kazara avladığı evladımızı maneviyatından ayırıyor.

"Tonilatolarca Amerikan katolik ve Fransız fikir ve hissi, tonilatolarca Türk ve Müslüman ihtilafçılığı Anadolu ve Arabistan vilayetlerine her dakika yayılmaktadır. Suriye kangren olmuştur. Bunların Müslüman olmayanlara temin ettikleri üstünlük (maddî üstünlük) bir müddet sonra kendi yurdumuzda bizi paryalar derecesine düşürecektir.

"Bu manevî fetih ordusuna karşı gelmek için maarif nezaretine on iki dretnot, yüz batarya Krup topu, bir-iki milyon tüfenk, bir-iki milyon hartuş lazımdır.

"Bu levazım ve mühimmat ne Armstrong tersanesinden, ne Şnayder fabrikasından, ne de mavzer fabrikasından gelir. Bunların tedariki memleket dahilinde olabilir. Güzel bir terbiye kanun-ı esasîsi, iyi bir terbiye usulü, sağlam bir millî gaye, fedakar, malümatlı, büyük bir hamiyet sahibi hoca ordusu...

"İşte bahsettiğim ordu ve donanma budur ve bunun silahlandırılması, teçhiz edilmesi de Avrupa tarafından bir mümanaata uğramaz. Böyle bir mücahid topluluğu memleketimizi istirdad edebilir - istirdad diyorum- çünkü memleketimiz papaz işgali altındadır.

"Mektepler gibi gazeteler ve edepsiz edebiyat da bizi öldürüyor. Onlar da bu hulul ve nüfüza sebep olmuşlardır.

"Avrupa hükümetleri ve felaketimize alakadar garp müesseseleri bizlere hizmetten başka maksatlar için Karaköy köprüsünün öbür tarafında birtakım gazeteler çıkarıyorlar. Keza aynı müesseseler bizim matbuatımızı satın alıyorlar. Zavallı halkımız, bîçare safderunlarımız bu hezeyannamelerin hem nefasetlerinin (!) meftunu, hem de iğvalarının zebunudur. Bu gazeteler meselesi en iyi bildiğim zeminlerden birini teşkil eder. Son muharebeler esnasında bu imparatorluğun iyiliğini isteyenlerin çevir dikleri dolaplardan bahsetsem hayret edersiniz. Matbuat kanunu kayıtsız şartsız düşmanları da himaye etmeseydi, şu sahifelere merakı çekecek birkaç sahife daha ilave edebilirdim. Dünyada hiçbir devlet, toprakları dahilinde böyle bir edepsiz, namussuz, bedhah, hain, casus yabancı matbuata müsaade etmez. Şu bir-iki kaba kelime ile kalem ahlakı kaidesine aykırı hareket ettim sanmayınız. İçimdeki gayz ve hiddeti ifade için bu sözleri pek hafif buluyorum ve fazla müsamahakarlık ettiğimi zannediyorum.

"Şuna inanıyorum ki, hükümet veya heyet aynı silah ile bu matbuat-ı muzahrafaya, hususiyile Suriye'deki fesadçı edebiyata kolayca galebe edebilir.

"Biz kendimizi bilmiyoruz, kendimizi bildirmiyoruz. Dahilde de, hariçte de bizi bilmiyorlar. Reklama muhtacız. Zaten her millet, her devlet adeta bir çikolata veya konserve fabrikası gibi kendisi için ilan yapıyor. Başkaları aleyhimizde gayrimeşrû ilan yaptıkları halde, biz lehimizde tecavüzî değil tedafüi ve meşru ilan yaparsak kabahat mı olur?"

"Bir frenk görür görmez kendimizi küçültüyoruz: İspanyollar ilk defa Güney ve Orta Amerika'ya girdikleri zaman yerliler bunların güneşin oğulları olduğunu zannetmişti. Avrupa bizim his ve fikrimizi hatta haysiyetimizi, gurur ve vakar hakkımızı da öyle zapt ve müsadere etmiş ki her frenk, nazarımızda mutlaka bizden daha büyük birşeydir. Bu zihniyet ile hiçbir şey yapılamaz. Bu fikirle teslim olmaktan başka bir isimiz kalmaz. Hiçbir Bulgar bu kafada değildir."

"Kindar değiliz. Kin bir fazilettir. Düşmanlara karşı husumet beslememek bir kabahattir. Bu kabahatin cezası hayat hakkını kaybetmekten başka birşey değildir. Kuzu gibi yumuşağız. Onun için bizi kuzu gibi kesiyorlar. Averofun gülleleri kalbgahımızı delerken İstanbul sokaklarında Rum çocukları, başlarında Yunan bayrağı ve Averof ismi yazılı şapkalarla geziniyor, hiç kimse ses çıkarmıyordu. Bu kadar kayıtsızlık ancak ölümlerde bulunabilir. Estağfirullah! Ölümlerin haklarına tecavüz etmeyelim. Öyle zannederim ki, bir hamiyetperverin mezarının yanında böyle bir Yunan evladı dolaşsa, zavallı ölü, huzuruna bir dakika sekte verip böyle bir terbiyesizi çarpardı."

"Rum mekteplerinde Türk düşmanlığını idame için ne kadar alat ve edevat mümkünse ziyadesiyle mevcuddur. Biz Rumların hissiyat-ı Osmaniyeye sahip olmalarını istemiyoruz. Hayır! En yüksek hükümet mertebelerine çıkmış bir Rum'un kalbinin derinliğinde her dakika Pan Elenizm gayesi parıldıyor. Fakat bunlardan yalnız birşey istemek hakkımızdır: O da, kendi memleketimizde bize hiç olmazsa tebaalık göstermek. Mektep defterlerinin üstüne varıncaya kadar büyük velinimet Averofun (O Me-gas everiyetis Averof) veya Türk yiyici Kral Kostantin (O vasilefes Konstantinus o Turko fagosyun resimleri bulundukça pek gayritabiî bir hal hasıl olur. Fakat ben yine Rum vatandaşlarımızı mazur görürüm. Kendilerine hak veririm. Türkler bunlara bu derece müsamaha ettikçe niçin onlar hissiyat-ı Yunaniyelerini izhar etmesinler? Mürailik iyi birşey midir?"²³

Bu müesseselerin mazide oynadığı rol hakkında bir misal daha koyuyoruz:

"Türk İmparatorluğu'nda Amerikan menfaatları gayet mühim bir mesele teşkil etmektedir. Amerika'nın şark Hristiyanlarına olan sempatisi, sayısız insanı Türk misyonlarında çalışmak üzere göndermesinde görülüyor. Ermenilere karşı Amerikan hissiyatı, gönderilen binlerce Hristiyan, gazete makaleleri, başmakaleler ve bizzat Amerikan meclisinin sesi vasitasiyle tecelli ediyor. Amerikan efkar-ı ammesi bir bütün olarak Mr. Charmçey A.

²³ Celal Nuri, Tarih-i İstikbal, cilt 2, Mesail-i Siyasiye, İstanbul, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, 1331. kısmen Türkçeleştirilerek alınmıştır.

Depew'nın bir mektubundan alınan şu hülasada da gayet güzel bir şekilde belirmektedir:

"Sulha ve onun kudsiyetine ne kadar inanıyor, harbten ve onun dehşetinden ne kadar nefret ediyor ve memleketteki vatandaşların emniyeti, toprakların selameti ve büyük tehlikelerin ordular şevkiyle yapılacak bir yardımı haklı çıkaracağını ne kadar hissediyorsam da zannediyorum ki Hristiyan milletlerinin -ki Birleşik Devletler de bunlardan biri olabilir- müttefiken hareket etmesiyle Sultan'a bir müracaat yapılabilir ve bu vahşetler durdurularak Hristiyan kardeşlerimiz kurtarılabilir.

"Fakat Sultanın husumeti ve diplomatik durumun müsaadesizliği bu ittifaka mani oldu.

"Türkiye'de Amerika ile İngiltere'nin menfaatları aynıdır. İkisi de Hristiyan halkın daha iyi idaresini arzu ediyor, ikisi de misyonerlere para tahsis ediyor, bu iş için seçilmiş kadın ve erkekleri müslümanlar arasında çalışmak için Türkiye'ye gönderiyorlar. Her ikisi de sulhu ve ticareti inkişaf ettirecek fırsatlar arıyor, şarkın geniş, fakat semeresiz topraklarını elverişli hale getirmek istiyorlar. Her ikisinin de, Rusya'nın otokrat ve despotik nüfuzunun kırılmasında müşterek menfaatları vardır. Her iki hristiyan devleti Türkiye'nin Çar veya Sultanın hakimiyeti olmaksızın gelişmesini istiyor; onsekiz sene evvelsinde Bulgarlara olduğu gibi şimdi de muztarip Ermenilere müşterek bir sempati besliyorlar.

"Türk İmparatorluğu içinde Amerikan teşekkülleri hayli çoktur. "Boston Bord" misyonerleri Bulgaristan ve Küçük Asya'da çok iş yapıyorlar. New York yabancı misyonları Presbiterian Bord'u"

Suriyede, "Birleşik Presbiterian misyonları" ise Mısır'da çalışıyor. New York Episcopal Kilisesi misyonları, Metodist Episkopal Kilisesi, Muakıplar Kilisesi ve Baptist Kilise Bulgaristan, Suriye ve İstanbul ile geniş çapta alakadar olmaktadır. İstanbul'daki "Bible House", Beyrut'taki Suriye Protestan Koleji ve İstanbul'daki Robert Kolej Amerikan müesseseleri arasındadır. Bu sonuncusu -yani Robert Kolej- hususiyile Amerikan terbiyesi istikametinde şayan-ı takdir bir faaliyette bulunmaktadır. 1877'de Türk idaresinden kurtulan Bulgaristan'a yardım eden ve şimdi de milletlerini müstakillen idare etmek üzere hazırlayarak Rus entrikalarından kurtarmaya çalışan birçok gençler Robert Kolej'de tahsil görmektedirler."²⁴

Sen Benua Lisesi

Fransızlara ait olan bu lise, Amerikan mekteplerin-den daha sonra kurulmuştur. Reform devrindeki mezhep mücadelelerinde Protestanlığa karşı duran ve katolik ola-rak kalan Fransanın bu mektebi de, propagandasına esas olarak bu mezhebi almıştır. Türkiye hükümetinin maarif nizamı bakımından olduğu kadar haricî emniyeti bakımından da kanunlara aykırı hareket eden Sen Benua Li-sesi'nde ilk olarak dışarıya sızan mühim bir hadiseyi zikrediyoruz:

²⁴ The Sword of Islam or Suffering Armenia. Toronto, 1896,J.C. Hopkins. pp. 399-400.

"Dün sabah Dimitri Elefteryadis isminde otuz beş yaşlarında bir adam Galata Lülecihendek caddesindeki Sen Benua Lisesi'ne gelerek müdire Anna Huber'in oda-sına girmiş, müdireye Sen Benua'dan mezun olan ve halihazırda aynı lisede muallim muavini bulunan Anastasia Elefteryadis'den bahsederek "Siz benim kız kardeşimin dinini değiştirmek, onu katolik yapmak istiyorsunuz. Bu-na hakkınız yoktur; herkes dininde serbesttir" demiş ve sonra tabancasını çekerek müdire ve onu müdafaa etmek isteyen Mari Sofikamen'i yaralamıştır.

"Dimitri şunları söylemiştir: Kız kardeşim bu liseden mezundur. Ben de başka bir Fransız mektebinde okudum. Bütün arzuları Ortodoksluğu zayıflatmak, kendi mezheplerine yeni ferdler kazandırmaktan ibarettir." (30 Mart, 1953).

Dimitrinin tabanca sesleriyle patlak veren hadise dolayisiyle dikkat nazarları Sen Benua Lisesi'ne çekilmiş ve bilahare Fransızların halihazırdaki misyon faaliyetleri hakkında dikkate değer bilgiler elde edilmiştir. Mektepde okuyan talebenin çoğu Türk ve Müslümandır. Dimitri Elefteryadis'i Ortodoksluk bakımından alakadar eden bir mesele onun kadar bizleri de ilgilendirecektir. Türkiye gibi bir memlekette Fransız katoliklerinin gayesi Ortodoksluğu zayıflatmak olmadığı da aşıkardır. Zira nüfuzu zayıflatılmak istenen şey daha çok Müslümanlıktır ve bunu Fransızlar kadar patrikhane de yapmaktadır. Netekim mektepteki rahibelerden biri gazetecilere şöyle diyor:

"Biz burada kendi ibadetimizle ve talebenin tedrisi ile meşgul oluruz. Şayet mezhebimizi

benimseyen (!) olursa onları da tenvir ederiz. Bu da bizim borcumuzdur."

Misyoner papaz Pasty ile Papanın Türkiye vekili Pol Bertoli'nin idaresi altında İstanbul'daki Fransız mekteplerinde bir izci teşkilatı kuruluyor. Zaten yasak olan böyle bir teşkilattan hükümetin hiçbir haberi yoktur. Ancak resmî müsaade ile kurulabilecek olan teşkilat, Dam do Siyon, Sen Espri, Sen Pülşeri ve 'Sen Benua Liselerinde senelerce evvel ikmal edilmiş ve çalışmaya başlamıştır. Sen Pülşeri'de kurulan iki teşkilattan birinin adı "Ames vaillantes= coşkun ruhlar" diğeri de "Joie de Byzance= Bizans neşesidir." Sen Benua'dakine ise "Enfants de Marie= Meryem'in çocukları" adı verilmiştir.

Katolik papazlarının idare ettiği izcilik teşkilatına ait hüviyet varakaları ve izci üniformasının yakasma iliştirilen madenî arma Fransa'dan kurye çantalarıyla gelmektedir. Bu armalar haç şeklinde olup, üniformanın kollarında ise S.F. rumuzu (Fransız izcisi manasına gelen Fransızca kelimelerin baş harfleri) vardır.

"Derslerinde muvaffak olmak, daha doğrusu sınıf geçmek, hatta mezun olmak isteyenler bu izcilik faaliyetlerine katılmak mecburiyetindedirler. Ama, Fransa'nın gönderdiği hüviyet kartlarını ceplerinde taşımağa öğrencilerin hak kazanmaları elzemdir.

"İçlerine bilhassa Ortodoks ve Müslümanları almaya çalışan izci oymakları toplantı mahalli olarak Fransız konsolosluğundan başka bir de Tarabya'da Kalender mevkiindeki Dam de Sion'a ait ağaçlıklı geniş araziyi tercih etmektedirler.

Bu arazide senenin muayyen tarihlerinde izci kampları kurulur. Papazlar veya rahibeler de kısa

pantolonlu, kısa eteklikli Fransız izci üniformalarına bürünürler.

"Bu hususta gösterilen maddî fedakarlık da hudutsuzdur.

"İzci çadırlarının tepelerinde ön planda Fransız bayrağı dalgalanır.. Bir de gelip geçenin tecessüsünü kamçulamak ve durumu basit bir spor hadisesi gibi göstermek için çadıra Türk bayrağı iliştilir."²⁵

Böylece vaki ihbarlar neticesinde hükümet müfettişler göndererek tahkikat icrasına başlamıştır.

Büyük harbin basında İngiliz, Rus ve İtalyan mektepleri gibi Fransız mektepleri de kapatılmış, harb bittikten sonra yeniden açılmıştı. Bugünkü Fransız mektepleri 20 teşrinievvel 337 tarihli Ankara muahedesi ve 24 temmuz 1923 tarihli Lozan muahedesi hükümlerine göre hal-i faaliyettedir. Her iki anlaşmadaki hükümlere göre de yukarıda zikrettiğimiz türlü hadiseler kat'iyen menedilmişti. Ankara itilafnamesinin bu husustaki maddesi şöyledir:

"Fransız müessesat-ı tedrisiyye ve sıhhiyesi ile müessesat-ı hayriyesi hiçbir bahane ile ve hiçbir halde Türkiye'nin menafiine ve Türk kanunlarına muğayir bir güna propagandaya veya bir fiile girişmeyecekleri mukarrer olmak şartıyla Türkiye'de mevcut kalabilirler."

Aynı mevzuda Lozan konferansında kararlaştırılan hüküm ise:

Türkiye hey'et-i murahhasası, 30 teşrinievvel 1914 senesinden evvel Türkiye'de mevcut oldukları

²⁵6-7-8-9 Mayıs 1953 tarihli Yeni Sabah." Bu gazetenin mezkür hadisede gösterdiği milli hassasiyet takdirle yadedilmeğe değer."

musaddak ve Fransa, Büyük Britanya ve İtalya'ya tabi' bulunan müessesat-ı tedrisiye ve hayriye ile hastahanelerin kemakan payidar olacaklarını beyan eder. Mamafih bu müessesat-ın hiçbir bahane ile ve hiçbir veçhile Türkiye'nin menafine ve Türk kavaninine mugayir laalettayin bir propagandada veya fiil ve harekette bulunmayacakları iyice mukarrerdir."

Bütün bunlara rağmen diğer yabancı mektepleri gibi Fransız mektepleri de ne dün, ne de bugün kanun dairesinde faaliyet yaptılar. Esasen bunların kuruluşlarındaki gaye belli olduktan sonra meşru hareket beklememiz de doğru değildir. Cumhuriyetten evvel Orta şarktaki nüfuz mücadelesinde Amerikan ve Avusturya misyonları karşısında mevcudiyetini muhafazaya çalışan Fransız müesseselerinin ne gibi emeller peşinde olduğunu kendi resmî ağızlarından takip edersek meseleyi daha iyi anlarız. 1906 senesinde Fransa Hükümetinin şarktaki Fransız mekteplerim teftişe memur ettiği Marcel Charlot, İstanbul, İzmir, Edirne, Şam, Beyrut, Lübnan, Kudüs, Yafa, Akka, İskenderiye, Fiyum ve Port Said'de yekunu yüz on altıya balığ olan Fransız mekteplerim teftiş etmiş ve Hariciye Nezaretine bir layiha takdim etmiştir. 26 Eylül 1906 tarihli Fransız hükümeti ceride-i resmiyesi ile neşredilen bu layihanın önemli kısımlarını aynen alıyorum:

"... Burada şarkta ruhban tedrisat meselesinin en nazik noktasına dokunuyoruz. Bazı ruhban heyetleri pek muhtelif mezheplere ayrılmış olan bütün şark hristiyanlığını Roma'ya tevcih ettirmek maksadım takib ettiklerini itiraf ediyorlar.

"Talebinin ellerine verilen kitapları, ders programlarım, müessesatın propaganda planlarını tedkik ettim ve Fransaya muhabbetleri malum olan Müslüman me'murîni ile ruhban mekteplerinden çocuklarını aldıklarını işittiğim aile reislerini isticvab ettim. Mümkün olduğu kadar mevsuk tahkikatta bulundum. Söylemeğe mecburum ki tebdil-i din mesleğini ferdî propagandalardan, hususî müsaadesizliklerden ziyade inzibatın ve tedrisatın teşkilat-ı umumiyesinde gördüm.

"Bununla beraber Cizvitler gibi bazı ruhban heyetinde -kavgacı adet-i siyasetlerini şarka nakletmiş olan Uruciyun'dan Asansiyonistlerden bahsediyorum- dinden döndürme gayreti her türlü ihtiyattan daha kuvvetli bir derecededir.

"Gayri ruhanî bir mektebin müdürü, talebelerinden birine, zengin bir Müslüman pamuk tacirinin oğluna bir cizvit papazı tarafından yazılmış mektubu okudu. Bu mektupta Papaz genç çocuğa şöyle hitab ediyordu: "Aileniz ve eğer evlenirseniz karınız projelerimize muhalefet edeceklerdir. Fakat eğer siz şimdi ümid ettiğim gibi tebdil-i dîne hazır iseniz bu maniaların hepsine galebe edeceksiniz."

"Aynı müdüre iki çocuğu ile bir kadın geldi: "Bundan sonra artık papazları istemem" dedi. "Büyük çocuğumu Cizvitler dinden döndürmek üzeredirler. İnanır mısınız, bir papaz ona yazdığı mektupta "mektuplarımı ailenizden gizleyiniz" diyordu."

"Şüphesiz bu nev'i vakayi ifratın canlı numuneleridir. Mamafih ben kendim de bunları tamim ederek bu nevi hareket ve teşkilatın umumî olduğunu iddiaya hak görmem. Her kollejde müttehiden sebatkarane buna çalışıldığını

zannetmem. Fakat katolik mezhebinin tamamıyla lehinde olan zamana aid tarihler göstermek, Nant fermanının istirdadını bir fiil-i müstahak gibi irade etmek, Jan Jak Ruso'yu "Volter'le beraber en vahîm mezheb-i içtimaiye ve dîniyeyi neşretmekten mütevellid bir şeref-i hazîn sahibi" görmek, kavaid-i sarfiyeye hep kilise itisafatı tarihinden misaller almak; ayin-i dînîye çok vakit tahsisi ve bütün talebeleri buna mecbur etmek, ihtiyarî kaydı ile ve neşr-i itikad uğrunda sarfedilmek üzere çocuklara vergi tarhetmek, bilhassa genç müsevîlere teb dîl-i din ettirmek için bir müessese-i resmiye küşad etmek... gibi vekayide tebdil-i din ettirme mesleği pek vazih bir surette görülmektedir.

"Bu hale göre pek tabiidir ki katolik bir kısım halk yanında mergub olan (rağbet edilen) heyet-i ruhbanaya karşı bilakis mehafil-i sairede ve hususiyle Müslümanlar nezdinde pek umumî ve pek bariz bir surette bir adem-i emniyet vardır.

"Birçok asırlardanberi birkaç büyük teşkilatımız rakipsiz olarak icra-yı vazife etmiş ise de sahneye faal, müstevlî, zengin, sokulgan ve yapışkan Avusturya ve İtalyan katoliklerinin; Almanya, İngiltere ve Amerikan protestanlarının dahil olmasıyle vaziyet tebeddül etmiştir.

"Şarkta ve bahusus Filistin ve Suriye'de seyahat eden için -Tahallüfat-ı mezhebiye yüzünden büsbütün karışık bir hale gelen- mücadelat-ı dînîye ve taharrüşat-ı daime garip bir manzara teşkil eder: Katolikler, Ortodokslar, Marûnîler, Müttehid-Yunaniler, Ermeniler... Bu halita bir arbeye-i dînîye, mezhepten mezhebe bir adem-i itimad, cemaatten cemaate giden bir kindir ki, eski Bizans'ı hatırlatır.

"Bu halde bütün şark mezheplerinin mekteplerini nüfuzumuzla lisanımıza vasıta-i intişar oldukları nisbette himaye ve teşvik etmek bizim için bir vazife olmaz mı? Diğer taraftan hepsinden mühim olan ve vassıf-ı mesrudlarına rağmen yine ruhban mekatibine devam eden ve dinlerine karşı bitaraf görecekları bir mektebe daha çok suhuletle gelecek olan Müslüman unsurunu ihmal etmek ağır bir hata değil midir?"

"Ecnebler menfaatine ruhban mekteplerine rekabet yapmak mevzuubahs olamaz. Mekatib-i ecnebiye karşısında Fransızca talim edecek ve Fransa'yı tanıtacak olan bir müessesesi-i ruhaniye bizim için Fransız mektebidir. Bu müessesata din aleyhdarlığı idhal etmek de hiç doğru olamaz.

"Şarkta eşhas arasında hakikî rabita-i siyasiye ve içtimaîyenin vahdet-i dînîyeden tevellüd ettiğini unutmamak lazımgelir.

"Şarktaki nüfuzumuz için yeni hayata mutabık ve memlekete muvafık unsurlara ihtiyacımız teşhizatlarının mükemmeliyetleri sebebiyle kısmen faaliyetimizi ibtal ve mevkiimizi tehdid eden yeni filolarla daha faikane bir surette mücadele edecek yeni unsurlara ihtiyacımız -hem de ihtiyacı acilemiz- vardır.

"Ruhban mektepleri bugün bu vazifeyi tamamiyle ifa edemez. Şark misyonerlerimizin bu zamana kadar asar ve mesaisinden memleketimizin iktitaf ettiği kavaid-i maneviyeyi fevkalade takdir etmekle beraber şunu da söylemeğe ictisar etmelidir ki, yeni bir vaziyet yeni bir tarz-ı hareket istilzam eder.

"... Doğrusunu söylemek lazım gelirse, bu müessesatın kısm-ı azami eski tarz terbiye ile beraber eski Fransız fikrini barındırıyor. Orada

vatanperverliğin gözleri atîden ziyade maziye bakar. Şark hristiyanlarının hamîşi olan Fransa, hala biraz Ehl-i Salîb Fransasıdır. Filvaki, şarktaki ruhban heyetleri memleketimizde hala bu rolü gösteriyor.

"Bilfarz Antora kollejinin nizamnamesinde yazılıdır ki "Fransa, Suriye'de ihya-yı Hristiyaniyet için iştilal ediyor. Ve yeni Ehl-i Salibin re's-i karında bulunuyor..."²⁶

Hristiyan Genç Erkekler Birliği

Cemiyetin ilk defa İngiliz gençliğini hristiyanlık namına kurtarmak için kurulduğundan bahsetmiştik. Sonra Amerika'ya geçen ve orada maddî imkanlarla gelişen Y.M.C.A. hristiyan gençleri kadar sair dinlere mensub gençleri de kurtarmak (!) için teşkilatını genişletmiş, bu arada Türkiye'de de bir şube açmıştır. Bu iş için bilhassa gençliğin temayüllerinden istifade edip o istikamette yeni fırsatlar yaratmak üzere çalışılıyor. Asrın başındanberi Amerikan gençlerinin spora temayülü derhal nazar-ı dikkatlerini çekmiş ve bu gençleri kiliseye getirebilmek için kiliselere spor teşkilatları kurmuşlardır. Son zamanlarda Amerikada hemen her kilisenin futbol, voleybol, basketbol ve atletizm takımları meydana gelmiştir. Gençler bu malzemedен istifade edebilmek için papazların vaizlerini dinlemek mecburiyetindedir.

Cemiyet Türkiye'de 1330 senesinde Beyoğlu'nda o zamanki Beyoğlu mutarrıflığına verilen bir

²⁶ Terbiye mecmuası, sayı 2. sahife 59-64. Nuri Bekir.

ilmühaber ile resmen fakat kanunsuz bir şekilde kuruldu. Sultanahmed'de Alemdar caddesindeki şubesi Cumhuriyet devrinde de faaliyette bulunan Y.M.C.A. nin nizamnamesi-nin üçüncü kısım ikinci maddesinde "bütün faaliyetinin gençler arasında Hazret-i İsa'nın saltanatını tevsi etmeğe" hasredileceği sarahatle kaydedilmiştir. Fakat bu nizamname ancak Amerika'da açıktan açığa yayılmış, bizdeki şubenin gayesi ise "Lisan, ticaret, muhtelif dersler, konferans, kütüphane, pansiyon, lokanta, jimnastik, tenis, kamp, temsil, oyun, gezmeler" olarak gösterilmiştir.

8-10 lira gibi gayet ucuz bir ücretle pansiyon temin eden ve pansiyoner olanları her türlü spor malzemesinden faydalandıran cemiyetin onlardan beklediği sadece aza kaydolanmalarıdır. 1939 senesinde yıllık geliri on üç bin lirayı aşan cemiyet, bu paranın ancak 4100 lirasını azalardan alıyor. Geri kalan kısmı fahrî azalardan ve bazı müesseselerden alınmaktadır. Haberi veren *Yeni Sabah* gazetesi bunlar arasında bazı millî müesseselerin de bulunduğunu esefle kaydediyor ki cidden üzerinde durmaya değer bir husustur. Her sene cemiyete aza olan bazı nüfuzlu şahsiyetler vasıtasıyla bu müesseselere müracaatla yardım alınıyor. Ayrıca gayri resmî ve gizli surette bazı Amerikan müesseselerinin Türkiye'de (İstanbul) mevcut emlaklerine aid iradların da buraya terk edildiği söylenmektedir.

Genç erkekler cemiyetinden yedi sene sonra 1337'de Cağaloğlu'nda aynı teşkilata dahil bir de Y.W.C.A. (Hristiyan Genç Kadınlar Birliği) kuruldu.

"Buraya üç yüz kadar kadın aza kaydedilmiştir. Bunların altısının tanassur ettirildiği şayıdır."

Y.M.C.A., bilhassa büyük harbte, harbin getirdiği sefaletle duçar olan kimseler arasında çalıştı ve bunları Amerikan dolarları ile hristiyan etmeye muvaffak oldu. Bu arada Maraş'ta misyoner papazlar vasıtasıyla tanassur ettirilenlere aid bir liste verilmiştir. Bu listeyi aynen alıyoruz:

"Tapu memuru Hüsnü oğlu Mustafa Remzi, Ali Avni, Mustafa oğlu Davud ve kardeşi Nuh, Alioğlu Mehmet Hulusi ve daha on kadar kadın ve erkek."

"Hadiseye bilahare hükümet el koymuş ve tanassur işinden dolayı misyonerlerin yakasına sarılmıştı. Bu misyonerler de şunlardır: Amerikan tebasından James Crane ve karısı, Amerika tebasından Besea, James'in muavini ve Amerikan tabiyetli Vayl, Alman tebasından rahip Wilhelm, kızı Şefelin, Finlandiya tebasından Adela Herold.."

"Ve tahkikat neticesinde bunların suçları sabit görüldüğünden Şefelin, Herold ve Vayl hudud harici edilmişlerdir. James ile karısı Besea'ya da ancak İstanbul'da ikamet müsaadesi verilmiştir. Bunlar İstanbul'a dönmüşler ve Bible House'un cenah-ı himayesine sığınmışlardır.

"Yine işgal sıralarında Y.M.C.A. nin papazları Adana'da birçok kimsesiz, fakir Türk çocuklarını ücretsiz olarak himayelerine almışlar, bunların birkaçını tanassur ettirmişlerdir.

"Yine aynı papazlar o zaman Amerikan hastahanesinde Talat isminde iradesi zayıf bir genci tanassur ettirmişlerdir."²⁷

²⁷ Yeni Sabah gazetesi, 20 Şubat 1939 ve müteakip.

İkinci Dünya Harbine kadar yabancı memleketlerdeki teşkilatım muhafaza edebilen Y.M.C.A., idareyi eli ne alıp yabancı menşeli müesseseleri bertaraf eden millî hükümetler tarafından kovulmuş, bazı yerlerde ise başka kılıklara girmek mecburiyetinde kalmıştır.

Y.M.C.A., halen İngiltere'de kuvvetli bir Hristiyan cemiyeti olarak yaşıyor. Hatta "Jewish Chronicle" isimli Yahudi gazetesinin yakınlarda verdiği malûmata nazaran, İngiliz Yahudileri Orta Şarktaki Arap-Yahudi ihtilafında İngiliz kilisesinin tavassutunu talep için Y.M.C.A.'ya müracaat etmiştir.

Bugün bu cemiyetin Sultanahmed'de Ayasofya'nın karşısındaki binasında Amerikan Lisan ve Ticaret Dershanesi bulunmaktadır. Aslında bu da aynı cemiyettir.

Azınlık Mektepleri ve Patrikhane

Fener Patrikhanesi'nin hemen bütün gayretleri Türkiye'de hristiyanlığı ve eski Bizans'ı diriltmek için birinci derecede Rum milliyetçiliğine ehemmiyet vermek olmuştur. Bu bakımdan Patrikhane'de, hristiyanlık ruhu, propaganda yapmaktan ziyade Bizans'ı diriltecek olanlara bir kuvvet, müşevvik olmak üzere sevk ve idare edilmiştir. Müslüman çoğunluğu arasında Rum kültürünün eriyip kaybolmaması için bilhassa Türk lisanına karşı cephe alan Patrikhanenin faaliyetleri bizi daha çok hristiyan tehlikesinin siyasî veçhesi olarak ilgilendiriyor.

Uzun müddet mekteplerdeki tedrisatına hiçbir müdahale tanımayan Patrikhane, imparatorluk devrinde mektepler hakkında hükümete katıyen malumat vermemiştir. Bu hususta "Maarif Tarihi" müellifinin verdiği malumatı aşağıya dercediyoruz:

"İmparatorluk içindeki gayr-i müslim unsurlar arasında Rumların, hepsinden dikbaşlı olduğu ve Rum Patrikhanesinin adeta yabancı bir devletin sefarethanesi gibi bu hususta Bab-ı Alî ile mücadelelere ve pazarlıklara giriştiği bilinmektedir.

"Türkiye'deki Rum mekteplerinde Yunan mekteplerinde okunan kitaplar aynen tedris edilmekte ve devletin resmî dili olan Türkçe'ye asla yer verilmemekte idi.

"Bu hal bu devirde hükümetin dikkatini üzerine çekerek gayr-ı müslim mekteplerinde Türkçe'nin mecburi olarak tedris ettirilmesi istenmiş ise de Rumlar İslam dininin ve Tanzimat rejiminin kendilerine vermiş olduğu din ve dil serbestisine dayanarak:

"Türkçe'nin mekteplerimizde okutulması bizim için bir zaruret ve ihtiyaç değildir. Esasen bunu okutacak hocaya verecek paramız da yoktur. Hükümet resmî dili gayr-i müslim mekteplerinde de okutmaya lüzum görüyorsa ancak tahsisatını vermek suretiyle bunu yapabilir" demiş olacaklar ki, bu vazifeyi hükümet kendi üstüne alıp 28 şubat 1311 (1895)*de Rumeli ve Anadolu'da altı vilayette rüşdiye derecesinde bulunan mekatib-i gayri-müslimede istihdam edilecek lisan-ı Osmani muallimleri maaşlarının her vilayetin maarif tahsisatından i'tasına irade çıkmıştır.

"Daha sonra bu kadarla da kalınmamış, gayri müslimler Türkçeyi öğrenmemekte ısrar ettikçe bu sefer hükümet onların dillerini resmî mekteplerin programlarına koyarak Türklere öğretmek istemiş ve bu maksadladır ki idadilerle mülkiye mektebinin programlarına Rumca, Ermenice ve Bulgarca dersleri konulmuştur.

"Rumların bu devirde Osmanlı hükümeti ve onun galib unsuru olan Türkler hakkında ne gibi bir fikir beslediklerini göstermek için onların başı bulunan patrik'in bir beyanatını aşağıya koyuyoruz. Beyanatı veren, Rumların en meşhur patriklerinden üçüncü Yoachim'dir. Osmanlı hükümeti en güzel bir yurd parçası olan Rumeli'yi kaybettiği ve yüreği derin bir yara ile sızladığı bir sırada bu patrik kanunuevvel 1912 tarihli Figaro gazetesinin İstanbul muhabirine şu sözleri söylemiştir:

"Ben bîçare bir rahipten başka birşey değilim. Esir olmuş bir koyun sürüsünün zavallı çobanıyım. Cismanî hiçbir iktidarım yoktur. Canım tehlikede, mevkiim müşkildir. Her dakika ırkıma, mezhebime yabancı olan bir kuvvetin karakuşî ahkamına tabiiyim. Seleflerimin tarihini, çektiklerini, tabî oldukları keyfî muameleyi, can çekişmelerini siz pekala bilirsiniz. Bütün bu felaketlere rağmen onlar nevmid (ümitsiz) olmadılar. Onların mezara yaklaştıkları vakit -ki ben de şimdi kendilerini takib ediyorum- verdikleri en son nasihatler hristiyanları tergibe dair idi. Binaenaleyh ben de istikbalden eminim. Ben bir fikir ve gayeyi temsil ediyorum, işte maddî aczime rağmen bana büyük ve nihayetsiz bir kudret veren de bu fikirdir.

"Bu fikir ergeç emrivaki denilen vahşete galebe edecektir. Manevî kuvvetler mağlûb edilemezler. Bu fikre hiçbir şey karşı gelemez. Bu fikir zî hayattır. Bizi dört asırdanberi vikaye eden de odur. Bizim kurtulmamızı müjdeleyecek olan yakın fecrin ilk parlayışını ölmeden göreceğ olursam kendimi bahtiyar sanırım."

Rumların başında bulunan bir papaz, Türk milleti ve hükümeti hakkında bu fikri taşırsa, öteki papazlarla mektep muallimlerinin -ki onlar da hemen kamilen papazlardan ibarettir- Rum çocuklarını nasıl yetiştirecekleri ufak bir düşünce ile anlaşılır.

Patrikhanenin halen içinde bulunduğu vaziyet herkesçe malum olduğu için bu bahsi fazla uzatmayacağız.

Ermeni Mektepleri

Ermeni mektepleri de Türk dili ve kültürüne, hatta Türk hükümetine karşı takındıkları tavır itibariyle Rum mektepleri gibidir.

Maarif Vekaletinin zoriyle mekteplerine Türkçe ve kültür dersleri koyan Ermeni cemaati bunu sadece bir baskı vesilesi olarak telakki ettiğinden, iş bir formalite meselesi olmaktan ileri geçememiştir. Bu münasebetle *Yeni Sabah* gazetesinden alınan malumatı aşağıya koyuyoruz:

"Ermeni mekteplerindeki Türk muallimleri idare tarafından tertib edilen resmî veya gayri resmî toplantılara davet edilmemektedir. Müdürler, Türk

milliyetçiliği hususunda titiz davranan Türk öğretmenleri, muhtelif bahaneler bularak Maarif Müdürlüğüne şikayet edip başka okullara alınmalarını istemektedirler.

Çeşitli vesilelerle tertib ettikleri bu toplantılarda Ermeni muallim ve idarecilerin kendi öğrencilerine Türkçe dersleri müstesna, tek bir Türkçe kelime sarfetmemeleri yolunda talimat vermek üzere bazı prensip kararlarına vardıkları anlaşılmaktadır.

Kumkapı Ermeni mektebinde talebeye Türkçe konuşturmak ve hatta "Türk vatandaşımı" dedirtmek pek zordur.

Talebeye okutulan Ermenice kitaplar diğer Ermeni mekteplerindeki kitaplardan farklıdır ve bunlar Türklerden saklanıp ancak bazı Ermenilere gösterilmektedir."²⁸

Hastahaneler

Misyonerlerin en fazla ehemmiyet verdikleri propaganda müesseselerinden biri de hastahanelerdir. Buralarda ölümden kurtulan ve müthiş bir zaaf halinde bulunan insanlara dinî telkin daha kolay olmaktadır. Bu mevzuda da yine kendi verdikleri malûmata dönelim

"Tıbbî misyonlar incil öğretiminin öncüleridir. Bunlar, başka bir evanjelizm ağacı dikilmesi mümkün olmayan yerlerde fidan yetiştirebilirler. Tıbbî misyonlar, herkes tarafından hissedilen bir

²⁸ Yeni Sabah, 2 Nisan 1953

ihtiyaç üzerine müessesidir. Her insan bazan hastadır; kendisi hasta olmadığı zaman ekseriya bir arkadaşı veya bir akrabasının hastalığı ile endişelidir. Böylece doktor, diğer misyonerlerle ne bir mü nasebeti olan, ne de bunu isteyen geniş sayıda kimseleri doğrudan doğruya (vasıtasız) kabul edebilir. Bir hekim, nerede olursa olsun; bir dispanser açtığı zaman şifa verici mahareti yüzünden kendisine başvuranlarla kuşatılır. En yobaz bir İslam mollası veya bir fakir onun elini öpecek; kör, topal, mefluç insanların, can çekişen, ölmüş ana ve babaların Hz. İsa'ya hazin yalvarışlarını hatırlatan bir sesle ona yalvaracaklardır."

"... Haftanın beş sabahı bir misyon odasının tasviri: Uzaktan yakından toplanmış bir sürü erkek, kadın, hristiyan, Yahudi, Müslüman, kasabalı, fellah, zengin, fakir, dış görünüşüyle tamamen farklı insanlar. Yalnız bir tek hususta birbirine benziyorlar ki hepsinde bir şifa, her cins ve derecede hastalık ve yaraya derman arzusu var. "Hastahaneden çıktuktan sonra başka şekilde incil ile varmak mümkün olmayan en softa Müslümanları bile ziyaret ediyorum." Bu Evanjelist eski bir hastayı ziyaretini anlatıyor. Orada kitab-ı mukaddes ve Kufan münakaşa edilmiş ve Evanjelist, hastaya tek kurtarıcının İsa mesih olduğunu göstermiştir."

Hastahanesinde tedavi görenlere dinî telkinatta bulunan ve onlarla birlikte ilahiler okuyan Dr. Mary'nin, bir hastanın amcası olan Arap şeyhi ile şöyle bir muhaveresi nakledilmektedir:

Şeyh soruyor:

- Sizin inancınız nedir?

- Biz dünyanın kurtarıcısı olarak Hz. İsa'ya inanırız. Onsuz kurtuluş yoktur.

- Azizlerin kudretine inanıyor musunuz?

- Hayır.

- Meryem'e ibadet etmiyor musunuz?

- Hayır.

- Tasvirilere de mi?

- Hayır.

- "O halde Müslümanlarla Protestanlar arasında tek fark olarak bizim Muhammed ve İsa'ya, sizin ise sadece İsa'ya inanmanızı görüyorum. Eğer benim yolum doğru ise bütün Hristiyanlar Muhammed'e inanacaktır. Yok eğer... ve eliyle boynunu göstererek bir kesme işareti yaptı. Bunun üzerine doktor:

- "Şimdi hangi din daha doğrudur? Vahşet ve gaddarlıkla mühtedî kazanmayı emreden İslamiyet mi? Yoksa sevgi ve sulhu öğreten Hristiyanlık mı?"

"Şeyh bir müddet düşündü ve bizim inançlarımızı sormaya başladı."

Bir başka misal:

"Tıbbî misyona bir Müslüman çocuğu geldi. Ona, büyük faydasını gördüğü bir ölçü ilaç tertib ettim. Bu iyilik yüzünden çocuğun bütün ailesi ve bazı komşuları da misyona geldiler ve Tanrının sözlerini işittiler. Eğer bir Hristiyan gitse de onlara İncil'den bahsetse muhakkak taşlanırdık. Fakat kıymet itibariyle bir penyeden daha az olan bir ölçülük ilaç, yirmi cahil Arap Müslümanının gerçeği işitmesinden daha basit ve müessir oldu."²⁹

O kadar açık anlatıyorlar ki, artık hiçbir izaha lüzum kalmıyor. Yine Türkiye misyoner

²⁹ The Ascending Cross, p. 141.

müesseselerinden birinin müdürü, yüzlerce kilometrelik daire içinden gelen misyonerlerin hastahaneleri ve eczahaneleri vasıtasıyla tedavi edilen ahalinin bu tarz bir propaganda ile celb edildiklerini katıyetle ifade etmiştir.

Nasıl Yetiştirilirler?

İmparatorluk devrinde İngiliz misyonerlerinin nasıl yetiştirildiği hususunda bir misyonerin verdiği izahatı aynen dercediyoruz:

"... Protestan mezhebi dünyanın en doğru ve sahih mezhebidir diyemem. Çünkü herkes dinini doğru addeder. Fakat mevcut dinlerin en kayıdsızı, serbesti ve sadesi ve medeniyete sevkedeni Protestan dinidir.

"... İngiltere'de Protestanlığı dünyaya tamim için kurulmuş bir misyoner teşkilatı vardır. Misyonerler Halid-i Bermekî'nin oğlu Fazıl'a aid olan ve cidden kelimayı kibar addedilen bir nasihate göre harekete mecburdurlar.³⁰ Bunlar çocuk iken hizmete alınırlar. Yapacakları vazifeye göre ilmen, ahlaken ve fikren yetiştirilirler. Şöyle ki: İngiliz misyon cemiyeti her sene bütün orta mektep talebesinin zekilerinden - tabii babalarının müsaadesiyle- ihtiyaca göre otuz kırkını seçerek himayesine alır, onları kabiliyetlerine göre üçer-beşer ayırarak muhtelif memleketlerde

³⁰ "El-haam men hafaza mafiyedehu ve lem yuahhiru emrin yevmen ila gadan". (= Akıllı adam elindekini kaptırmaz ve bugünkü işini yarına bırakmaz).

yetiştirirler. Bu çocuklar o memleketteki sefaret veya konsolosluklara tevdi' edilir.

"Bütün İngiliz sefaret ve konsolosluklarında misyon cemiyetinin mükemmel talimatı vardır. İşte bu talimata göre, çocuklar büyütülür, okutulur, öğretilir ve yetiştirilir. Ben ve arkadaşım Herbert on yaşında iken misyon cemiyeti tarafından İstanbul'a gönderilmiş idik. Doğruca sefarethanemize gittik. Sefir beni sefaret kavası Cihangir' de sakın Ali Ağa'ya teslim etti ve şöylece tenbihatta bulundu: "Ali Ağa bu çocuğun ismi İbrahimdir ve senin oğlundur. Herkese öyle söyleyeceksin. Sana ayda on lira vereceğiz. Bu para ile çocuğu mahallenizin mektebinde okutacaksın ve tıpkı kendi sulbünden hasıl olmuş çocuğun gibi yedirecek, içirecek ve giydireceksin. Adetiniz nasılsa öyle terbiye eyleyeceksin. Ayda bir kere geceleyin sefarethaneye getirip bana göstereceksin." dedi. Kavas Ali Ağa da beni kolumdan tutarak evine götürdü. Karısı Gülsüm hanıma teslim ederek: "- İşte sana evlad getirdim. Bunu büyüteceksin" dedi. Bana entari giydirdiler, ayağıma takunyalar geçirip bir gün mahalle çocukları arasına salıverdiler. Birkaç ay kadar sıkıntı çektim. Türkçe bilmediğim için kimse bana ehemmiyet vermiyor ve dilsiz, diyorlardı. Evde daima Türkçe görüşüldüğü gibi devam ettiğim mahalle mektebinde dahi Türkçe'den gayri lisanla tekellüm eden olmadığından yavaş yavaş kulak dolgunluğu ile Türkçeyi öğrenmeğe başladım. Akşam üzeri evimizin önüne toplanan çocuklarla top oynamağa başladım. Bir sene sonra çocukların elebaşısı olmuşum. Mektepte hoca efendi teveccüh göstermeye başladı. Derslerimde ileri gittim..."

Bundan sonra mezkur misyoner namzedi mahalle mektebini bitirip medreseden de icazet alıyor. Sonra Dikran efendi isimli bir Ermeni'den Fransızca öğrenip Bab-ı Ali terceme kalemi baş halifelğine kadar yükseliyor. Bu esnada tam otuz altı yaşında iken İngiliz hükümeti tarafından memleketine çağrılıyor ve sarığı, cübbeyi atarak basma bir melon şapka geçirip İstanbul'dan ayrılıyor.

Yukardakinin arkadaşı olan Herbert isimli diğer misyoner namzedi ise Bektaşılık ve tasavvuf öğrenmek için Konya'ya gitmiştir. Orada uzun müddet kalıp Farsça ve Fransızca'yı da öğreniyor. Her gün meyhanelerde, kahvehanelerde sohbetlere iştirak ederek birçok ahbap temin ettikten sonra Bektaşi dergahına giderek merasimle intisab ediyor. [*Alem-i İslam ve İngiliz Misyoneri*. Yazan: Ahmet Hamdi, İstanbul 1334].

İngiltere'ye giden Fethiye kalyonu efradı arasında Protestanlık propagandası yapmaya çalışan bir misyonerin burada anlattıkları hakikaten çok mühimdir. İngiliz hükümeti, Müslümanlar arasında daha çok nüfuz sahibi olmaları için teşkilat mensublarının yetiştirilmesinde büyük bir gayret gösteriyor. Hatta sefarethaneler gibi resmî müesseseleri de bu hizmetle mükellef tutarak İngiltere'deki Türk efradına Bab-ı Ali'den izin vesikası çıkarıp gönderecek kadar tesir icra ettiğini aynı kitaptan öğreniyoruz.

Yetişen misyonerlerin bir kısmı memleketine dönerek merkezde vazife aldığı gibi bir kısmı da Anadolu içle rinde köy ve kasabalara yerleşerek faaliyet göstermektedirler. Bunlar tarik-i dünya (dünyayı terketmiş) kisvesinde tekkeye benzer birer

teşkilat kurarak buldukları yerin içtimaî hareketlerine de iştirak ediyor ve hatta bazı meselelerde reylerine müracaat edilecek kadar iyi bir hava yaratıyorlar. Mesela büyük harbten önce Harput üç misyonun (Fransız, Amerikan ve Alman) faaliyet sahası olmuştu. Mevcud altı kolejden ikisi herkes için, biri erkeklere, diğeri de kız talebeye aiddi. İki hastahane ve birkaç.... vardı. Burada çalışan rahiplerden birinin biraderi, "Hristiyanlığın bu mühim merkezinin harb afetinin dalgaları arasında tamamen battığı"nı esefle kaydediyor.(!)³¹

"Osmanlı memleketlerinin her tarafına yayılmış olan katolik ve protestan misyonerleri, muhtelif şekiller altında çalışırlar.

1- *Dinî teşkilat*: Mukaddes kitapları dağıtmak, mecmualar neşretmek, telkinler yapmak ve insanlık gösterisiyle büyük-küçük yardımlar yapmak suretiyle hristiyanlığı sevdirmeye ve yaymaya çalışırlar. İngilizlerin bu maksadla birçok yerlerde ve hatta Nastürîleri bile elde etmek için Musul ile Van arasındaki îmadiye ve Çölemerik'e yakın iki köyde bile (Archbishop of Canterbury Mission) adıyla birer müesseseleri ve bunların idaresinde birer mektepleri vardı. Bu teşkilat Londra Başpiskoposluk misyonu olarak faaliyette idi. Amerikalıların Bible House dedikleri İncilevi Teşkilatı da bunun bir nevi'dir. Bu türlü teşkilat Asya'da ve Afrika'da uyanmamış

³¹ *Mon Frere L'abbe Paul*. Dr. Paul Tache, İstanbul, 1939, Sahife 40.

kavimler arasında çok kesif ve faaldir. Ancak îslamî muhitlerde halk arasında umdukları derecede alaka görmemektedirler.

2- *Mektep ve müesseseler*: Ekalliyette bulunan hristiyanların çocuklarını talim ve terbiye ile tabiiyetinde buldukları unsura üstün bir hale getirmeye, başka dinlere mensup çocukları da hristiyan yapmaya ve hiç olmazsa millî ve dinî seciyelerini bozmaya çalışırlar. Bunların telkin vasıtası, mektepte dersler ve ibadethaneler, beden terbiyesi ve musikî salonları, kamplar, kıraat salonları, kütüphaneler, pansiyonlar gibi müesseseler ve teşkilatlarla da maddî ve manevî yardımdır. Başta Amerikan kolejleri olmak üzere bu maksadla memleketin her tarafında açılmış olan ecnebî mektepleriyle müesseseler gibi.

Her devletin misyoner müesseseleri Osmanlı memleketindeki hristiyan gençlere kendi milletlerinin malî ve ticarî müesseselerinde bol maaşla iş buldukları gibi ayrıca hristiyan işçilerine ve köylülerine hariçte ve bilhassa Amerika'da iş bularak orada gözlerini açıyorlardı. Bu suretle kafası ve kesesi boş olarak giden köylüler bile birkaç yıl sonra olgun ve dolgun bir halde memlekete dönüyorlardı. Bilhassa Bulgarlar ve Ermeniler bu suretle az zamanda ihtilalcı bir unsur haline sokulmuşlardı.

3- *Maskeli teşkilat*: Bu teşkilat mensupları, kılık-kıyafet, din, dil..... gibi kültüre müteallik vasıflar itibariyle içinde buldukları halkdanmış gibi görünürler ve gayelerine ermek için halkın harîminde çalışırlar. Bu maksatla yetiştirildikleri için çok mücehhez ve mahirdirler. Maske altında ve suret-i hakdan görünerek saf halkı kolayca

aldatabilirler. Bunların hedefi, siyasî ve dinî bakımdan temsil ettikleri halkı tefrikaya düşürmek ve terakkiye karşı düşman ve lakayd bırakarak bu suretle müstemleke hakkında aranan acz ve mutavaatın devamını temin etmektir.

Bu maskeli misyonerler sayesinde ki, henüz uyanmamış ırklar uykularından kalkamaz bir hale getirilmiş oluyor ve dünyanın her tarafındaki milyonlarca müstemleke halkı Avrupa devletlerinin bir avuç askeriyle idare olunabiliyor.

Osmanlı devletinin inhilalinde diğer amiller sırasında bu üç türlü misyoner teşkilatının da oynadığı roller bizim için en acı birer misaldir.

Siyasî gayelerle bu misyon teşkilatı arasındaki münasebetin ne kadar sıkı olduğunu şu hadiseler de gösteriyor:

A) 1877'de İngiliz liberal fırkası lideri Lord Gladston'un Avam Kamarasındaki nutku, cihanı Osmanlı Devleti aleyhine kaldırmak için istenilen tesiri yapmış ve Rusya karşısında Osmanlıları bu sefer yalnız bıraktırmıştı. Bu siyaset adamı o meşhur nutku îrad ederken elinde tuttuğu Kur'an'ı göstererek. "Bu kitap yeryüzünde kaldıkça bu Batak katliamı gibi vahşetler de yeryüzünden eksik olmaz!" diye haykırmıştı. Halbuki Batak köyünde vesair yerlerdeki Bulgar ihtilalini yapanlar, misyoner teşkilatının yetiştirdiği Bulgar talebe idi.

B) Cihan Harbi mütarekesinde Lloyd George, Türkiye'nin hayatına nihayet vermek fikrinin alemdarlığını yaparken öbür taraftan İngiliz kiliseleri halka şöyle vazedyordu:

"Türkler hristiyanları katli am ettiler. Türkler Avrupa'dan kovulmalı, Ayasofya tekrar kilise yapılmalıdır."

Bunların Hristiyan dedikleri Ermenilerdi. Zavallı Ermenileri ihtilale sevkeden de yine misyoner teşkilatı idi.

C) Misyonerler, yalnız hristiyan unsurları Türkler aleyhine ayaklandırmak için çalışmakla kalmıyor; Türklerin giriştikleri teceddüd (yenilik) hareketlerini Müslümanlıktan uzaklaşmak mahiyetinde göstermek suretiyle onların din kardeşleri olan Arap vesair İslam unsurlarla bile aralarını açmağa uğraşıyorlardı: Yemen isyanlarında amil olanlar, Hacı Ali, Abdullah Mansur adlı maskeli misyonerlerdi. Cihan Harbi'nde Mekke Emirini hilafet ve saltanat makamına karşı isyan ettiren ve çöl Araplarını Türk ordularının yan ve gerilerine saldırtanlar da bu kabil maskeli misyonerlerdi. Bunlardan maskesini düşüren yalnız Lavrens idi.

Misyoner teşkilatının iç yüzünü bilmeyen müstemleke halkının esaretten kurtulması şöyle dursun, bu teşkilata karşı kayıtsız kalan müstakil milletlerin bile atisi tehdid altındadır.

Devlet adamlarının terakki hamlelerinde attıkları yanlış adımlar ve bu yüzden halkın yaptığı irticalarda da hep bu teşkilatın parmağı vardır.³²

³² Kazım Karabekir, *Cihan Harbi'ne nasıl girdik?* Cild 2, Sh. 118

Giriş Yolları ve Çalışma Programı

"İnsan hakları" ve "vicdan hürriyeti" gibi fevkalade mukaddes mefhumlar, Hristiyan Garp ile Müslüman Şark arasındaki îman ve varlık mücadelesinde Hristiyan aleminin yutturmak istediği yaldızlı palavralardan ibaret kalmıştır. Onlara göre mesela misyonerlerin Türk milletinin harîmine sokulup masum insanlara telkinde bulunmaları vicdan hürriyeti, bizim varlığımıza kasdedenlere karşı nihayet sabrımızın taşıp galeyan etmemiz de insan haklarının çiğnenmesidir. Patrikhaneye imtiyaz verirsek ihtilal hazırlanır, gayri müslimlere hak verirsek Avrupa devletleri onlara istinaden bir hükümet siyaseti halinde Müslümanları Hristiyan etmeğe çalışırlar.

"Bundan bir asır kadar evvel Fransa sefiri Angelhard'ın dediği gibi "Tanzimatı, aradaki dinî maniyayı kaldırarak islam heyet-i içtimaiyesini Hristiyan heyet-i içtimaiyesine yaklaştırmak" diye telakki eden birtakım misyoner cemiyetleri Islahat hatt-ı hümayununun bahşettiği müsaadelerden istifade ederek faaliyet ve gayretlerini arttırmışlar; sokaklarda, vapurlarda "incil" kitaplarını, Müslümanlık aleyhindeki yazıları havi risaleleri mecca nen Müslümanlara dağıtmağa başlamışlar, birkaç Müslümana da Hristiyanlığı (Protestanlığı) kabul ettirmeye muvaffak olmuşlardır (1864). Tanassur eden bu mürtedler İstanbul hanlarında va'zederek Müslümanlar aleyhinde tefevvühatta, küfür ve taarruzda bulunacak derecede cür'etlerini ileri götürmüşlerdir.

"Efkar-ı İslamiye büyük bir endişe içinde idi. Bunun üzerine hükümet din-i İslam aleyhinde tahrikatta bulunan mürtedleri hapsedirmek mecburiyetinde kaldı. Protestan misyonerlerine mütalaa ve ders salonu işini gören hanları kapattı. Protestan mezhebine müteallik kitap ve risaleler satan dükkanları seddeyledi (kapattı). Mamafih ecnebî meskenlerinin masuniyetlerini ihlal endişesiyle biraz sonra seddedilen dükkanların açılmasına müsaade olundu."

Misyonerlerin bu şımarıklık ve münasebetsizliklerini İngiliz sefiri de müdafaa edemeyecek bir vaziyette kaldı. Sefir (Hanri Bolver), Lord Rosel'e yazdığı bir mektupta şu suretle idare-i lisan ediyordu: "Zat-ı asîlanelerince meçhul değildir ki Türkiye'de İncil serbestçe tevzi olunur ve hatta tab'ına bile müsaade edilir; hatta Türkler protestan oluyorlar, hiçbir taraftan tazyik görmüyorlar. Bir veya iki senedenberi Türk Protestanlar kiliseye tahvil olunmuş bir İngiliz mektebinde her pazar günü iki defa Türkçe lisaniyle ibadet ediyorlar. Hakikati söylemek lazım gelirse diyebilirim ki dîn-i Muhammedi erbabının Protestanlar hakkında gösterdiği müsaadat ve serbesti cidden şayan-ı takdirdir. Bu müsaadat ve serbestîye hükümetlerinde bile tesadüf edilemez..."

Misyonerler Lord "Rosel'e" yazdıkları mektupta şöyle diyorlardı:

"Bizi tedbirsizlikle itham ve gayret ve sadakatimizi suitefsir ediyorlar. Bu ithamatı bütün vicdanımızla protesto ederiz. Mukaddes vicdan hürriyeti denilen şey ne oluyor? Vicdan hürriyeti İngilizlerin istediklerini yapmağa mecbur olduğu

şüphesiz bulunan bir memlekette ihlal ediliyor. Sefirin ihtirazı, tereddüdü manasızdır, Türkiye'de serbesti-i mezahip için tehlikelidir" (Protestan Cemiyetinin 4 Ağustos 1869 tarihli muhtırası).

Bittabi İngiltere Hariciye Nezareti de misyonerlerin bu siyasetsizce hareketlerini tasvip edemezdi. Misyonerlerin şikayet ve protestolarına rağmen İngiltere Hariciye Nezareti, Sefir Sir Henry Bolver'e vekalet eden maslahatgüzara şu talimatı verdi: Misafir oldukları memleket adet ve hissiyatını tahkir eder yolda bir harekette bulunmamalarını misyonerlere tavsiye ve ihtar etmek, umumî asayişî ihlal edebilecek her türlü efal ve harekattan tavakki eylemek... (Lord Poşetin 15 Kanunuevvel 1869 tarihiyle Mr. Stewart'a verdiği talimat).

1854'de İngiltere sefiri, Müslümanların tebdil-i mezhep ve camii terk ile kiliseyi kabulde serbest oldukları esasını hükümet-i Osmaniye'ye kabul ettirmeye çalıştığı sırada Lord Stratford, Ali Paşa'ya demişti ki: "Dinlerden, şundan bundan bana bahsetmeyiniz. Bunların hepsi münasebetsiz şeylerdir. Bir memleket ki başkalarının muavenetine muhtaç bulunuyor; bu memleket için başkaları kan dökerse Hristiyanlık namına istediğim şeyleri kendisinden istihsale hak kazanılmış olur."³³

"Osmanlı İmparatorluğu içindeki Protestan reformasyonunun müteşebbis ve önderleri İslamiyetin mürtedler için kabul ettiği ölüm cezasının misyonerlerin Müslüman halka

³³ *Sebilürreşad*. Sayı 166, Shf: 250-251-252, Şubat 1954.

yaklaşmasında büyük bir engel teşkil ettiğini gördüler. Bu yüzden en büyük gayretlerini bu engeli ortadan kaldırmaya sarfettiler. Lord Stratford bu barbarlık üzerine hücumu yol açan bir insan olarak tarihte daima mümtaz bir mevki ihraz edecektir. Onun zamanında İstanbul sokaklarında bir mürtedin kafasının yatağanla uçurulması unutulacak bir hadise değildi. Bu alicenab İngiliz, bu türlü bir vahşetten istikrah ederek Sultan'ın din değiştirme meselesinde bütün teb'ası için ölüm cezasını kaldırmasını istemek üzere harekete geçti ve bir fermanla vicdan hürriyeti, din hürriyeti bahsedilmesini istedi.

Ermenistan'da reformasyonla meşgul bulunan Amerikan misyonerleriyle de arkadaş oldu. Ve 1850'de Sultan'dan bir ferman istihlal etti. Sultanın imzasını taşıyan bu fermanlar Protestan teb'aya da daha eski Hristiyan cemaatlarıyla eşit medenî ve dinî haklar veriliyordu.

"Gerçi bu sebatkar sefir, Sultandan daha 1844 senesinde teb'adan hiçbirinin dinî kanaatlerinden dolayı zulüm göremeyeceğine dair bir taahhüd koparmıştı. Fakat gitgide bu Ölüm cezasına nihayet vermek ve Protestanları zulümden masun tutmak için daha muteber ve umumî bir sened almak zarureti hissedildi. Lord Stratford de Reddiffe, müsaid şartlar altında eski gayretlerini yemledi. O sıralar Kırım harbi de ileri safhalarda idi ve gerek İngiliz devlet adamları, gerek İngiliz halkı, Türkiye'de olup bitenleri büyük bir alaka ile takip ediyorlardı. Lord Shaftesbury, Lordlar Kamarasında verdiği bir nutukta "Türkiye, Hristiyanlığın terakkisi için, Rusya da zevali için ellerinden gelen herşeyi

yaptı." diyordu. Bu sırada Türk misyonlarına yardım cemiyeti ortaya çıktı."³⁴

James E. Dittes isimli bir misyoner "*The Muslim World*" mecmuasında "The Christian Mission and Turkish Islam" serlevhasıyla bir makale neşretmiştir. Neşir tarihi 1955 olan bu makale, 1957 senesinde Turhan Yörükan tarafından "*Hristiyan misyonu ve Türk İslamlığı*" adı altında tercüme edilerek Diyanet İşleri Reisliği neşriyatı arasında risale halinde çıktı.

Makale, Türkiye'deki Hristiyan propaganda faaliyetinin takib edeceği esasları göstermektedir. Muharrir daha önce Türkiye'de bulunduğu için Türklerin dinî kanaat ve psikolojik durumları hakkında edindiği intibalardan da faydalanmıştır. Tavsiyeleri arasında bilhassa şu iki metod üzerinde ehemmiyetle duruyor: 1- Hristiyan misyonerlerinin Türk muhiti içine girerek bu bakımdan onların sempatisini kazandıktan sonra dinî telkinatta bulunmaları; 2- Türk kültür hayatında temelli değişiklikler yapmak.

Mütercim Turhan Yörükan, risalenin baş tarafında muharririn teolojik iddialarına kısmen cevap vermişse de biz meseleyi başka cihetten alarak makaleyi tahlil edeceğiz.

Dittes, propaganda usulü hakkında, yapılması lazım gelenden değil, yapılabilecek olandan bahsederek şu üç teklifi ileri sürüyor:

1- Hristiyan tebliğini halka doğrudan doğruya bildirmek;

2- Halkın huzûruna hayatî ve vakfedilmiş bir dinî vazife ile yüklü olarak çıkmak;

³⁴*The Ascending Cross*, pp. 93-94.

3- Çalışmanın aslında dinî olduğunu sezdirmemek. Sonra bunların tafsiline geçiliyor. Evvela Hristiyan misyonerleri mevcut kanunî fırsatların hepsinden istifade ederek İsa Mesih'in salih haberlerini kendi öğrendikleri ve yaşadıkları şekilde bildirmekte ısrar edecekler. "Şurasına dikkat etmek lazım ki, tebliğ edilecek itikadat, temel Ortodoks Hristiyan akidesidir, yani Katolik değil. Müslümanlar mütemadiyen cehennem korkusu içinde oldukları için onlara kurtuluş yolunu gösterecek akideler kolaylıkla kabul ettirilebilir."

"Modern Türkiye'de İslam'ın evvelki nüfuz edilmez yapısı artık hayat için birleştirici, bütünleştirici bir merkez olmak hizmetini göremeyecek kadar hırpalanmıştır. Keza Türk hayatına sokulmuş olan bu karmaşıklık, sağlam inancın kavranılma imkanlarını bile daraltabilir. Bu çift hareket, modern Türk-Müslümanı, umumiyetle hayatın birçok acaip veçhelerine organizasyon ve mana vermeyi reddeden herhangi bir yeni imanın kabulü için psikolojik bakımdan olgun, harab olmuş, bütünlüğünü kaybetmiş bir ruhî karışıklık içinde bırakmıştır. Bu ise, Hris tiyanlık öğretiminde bir yakın şema ve bir davet hazırlar."

Muharrir burada izah ettiği metodun iki mühim mahzuruna işaret etmektedir. "Birincisi, Müslümanların itikattan ziyade ibadeti kurtuluş için daha mühim telakki etmeleridir. Bu suretle vasıtasız Evangelizm noksandır. İkincisi: Müslümanlar Peygamberin şahsiyeti hakkındaki menkıbelerden ziyade onun getirmiş olduğu esaslara ehemmiyet verirler. Halbuki misyonerler bilhassa İsa hakkındaki hikayeler üzerinde dururlar. Bu iki fark

dolayısıyla de Hristiyanlık İslamiyete karşı bir faikiyet kazanmaktadır. Ayrıca, İslamiyetin diğer dinlerin bir tamamlayıcısı olduğu iddiası da Müslümanların kendi akidelerinin üstünlüğü hakkında hassas bulunmalarına sebep olmaktadır."

"Hristiyanlık, gayesi itibariyle birleştirici, bütünleştirici bir tesirdir. Halbuki bu, doğrudan doğruya olan Evangelist metod umumiyetle bir çözümlenme ve ayrılmaya doğru gitmektedir. Buna da iki sebep görüyoruz: 1-Evangelist metod, mühtedi (!)'yi kendi cemaatinden ayırıyor yahud öyle bir ayırmaya teşebbüs ediyor görünüyor. 2- Mühtedi (!) nin eski dinden almış olduğu tesirler tamamen kafasından silinmeyeceğı için kafasında bir çatışma meydana geliyor. Bu metod yüzünden misyoner, halktan ayrılmaktadır."

Yukarıda belirtilen ve muharririn teklif ettiğı iki metoda taraftar olanlar, Hristiyanlığı Müslümanların en iyi anlayacağı bir lisanla yaymanın lüzümüne işaret etmekte imişler. Sonra ilave ediyor: "ikinci, daha doğrusu üçüncü şıkda kabul edilmiştir ki, birçok tahsilli Türkler işe yarayacak hiçbir dinî lüगत ve düşünce yapısına sahip değillerdir."

Halkın arasına girecek misyonerler, meseleleri demokratik gelenek içinde tahsil görmüş modern Türkler için değil, keza ekseri akşamları din üzerinde münakaşalarda bulunmak üzere bir araya gelmeyi itiyad edinmiş olan köylüler için de doğrudur."

Muharrir burada teslis gibi şeyler üzerinde münakaşadan kaçınmayı ve Kur'an ile İncil arasında mukayese yapmamayı tavsiye etmektedir. "Hangisinin hakikî din olduğunu münakaşa edecek

yerde bizzat vahyin derin manası üzerinde durmalıdır."

"Gizli kapaklı şekilde öğretme tekniği son otuz senedir Türkiye'de başlıca tatbik edilmiş olan bir metoddur. Hemen her hayat sahası dinî bir perspektif içinde tefsîre müsaidir. Yani her saha, şahsın müşfik babasını (Hz. İsa) keşfetmesi için bir atlama taşı olabilir. Nitekim ana-baba-öğretmen grupları, çocuk gelişmesini inceleyen misyon mektepleriyle iştirak eden gruplar olarak Hristiyanlığın insan ve insanın kainattaki yeri hususunda verdiği temel takdir hükümleriyle karşılaşacaktır. Aslında birçok geçer terbiye prensipleri başka kılıkta olmakla beraber Hristiyan görüşlerini bir araya getirmiş vaziyettedir ve bunlar dinî olmayan bir lügatçe içinde sunulmaya hazır bir durumda bulunmaktadır."

"Türkiye'yi istila etmiş olan Amerikan film ve kitaplarından bazıları umumiyetle tercümelerinde vazıh olmayan esaslı birtakım ahlakî yahud dinî haberler taşırlar. Bu kitap ve filmlerdeki dinî kıymetleri halk matbuatında çıkan tenkid yazıları özgül terimlerle dinden bahsetmeden Türk okuyucuları ve seyircileri için çok daha vazıh bir hale getirebiliyorlar."

Daha sonra, mekteplerdeki tedrise geçerek şunları söylemektedir:

"Çocuk böyle bir takibin -yani prensipleri nihaî prensiplere bağlama vetiresinin- halkın batıl inançlarına, şahsî rahatsızlığa, umumun alayına, yahud sık sık hayal kırıklığına uğramaya ram olmaktan ziyade hakîkate itaat etmeyi arzulayan büyük insanların kendilerini bu işe sebatla

vakfetmelerini isteyeceğini görecektir. Bu dersin tesiri, isimlerin Francis ve Luther yerine Galile ve Curie gibi isimler olmasıyla fazla azalmış olmayacaktır."

Dittes; yazdıklarından anlaşıldığına göre, Türkiye'de kaldığı az bir zaman içinde Türk kültürü hakkında enteresan müşahedelerde bulunmuştur. Gösterdiği şekilde bir tedris ve terbiye ile elde edilebilecek neticeler üzerinde düşünürsek şöyle bir durumla karşılaşırız:

Kültür yoluyla temsil hadisesinde en aşikar noktalardan biri de, temsil eden cemiyete ait kültür unsurlarının tabii cemiyet mensupları tarafından kolayca kabul edilebilmesi için eski kültürün çok zayıflamış olmasıdır. Aynı hal Türkiye'de de son yüz elli seneden beri kendini kuvvetle hissettiriyor. Münevverler arasında olduğu kadar halk arasında da unutulmuş veya unutturulan millî kıymetlerin yerini şu veya bu yabancı unsurlar almaktadır. Bilhassa münevverlerin Türk tarihi ve eski kültürünü bilmeyişlerini burada sayabiliriz. İptidai bir cemiyet bahis konusu olunca, karşı kültür unsurlarıyla yapılacak en küçük bir mukayese dahi yabancı kültür üstünlüğünü ve hakimiyetini gösterir. Fakat bir medeniyet yaratmış milletlerin hayatında bu nev'iden bir değişme hiçbir zaman bütün müesseseleri ve fonksiyonları kaplayacak kadar büyük farklara dayanmaz. Bizde daha çok teknik planda görülen yabancı kültür üstünlüğü dolayısıyla yapılacak iktibaslardan önce ve daima moda yoluyla gelen tali unsurlar üzerinde durulması da bunu göstermektedir. Aslında bu unsurlar millî kültürün umumî akışı içinde muhtelif şekillerde

ortaya çıkar ve mahallî bünye ve renginde esas itibariyle pek az değişiklik görülür. İntikal halindeki bir cemiyette bu gidiş tamamen değişmekte ve mahallî kültürle olan rabitaların kesilmesi bu kültür içinde yeni yaratmalara imkan vermemektedir. Bu şartlar altında daha çok hayranlık ve prestij duygusuyla, hatta başka bir hal tarzı bulamayarak başka kültür kabul edilecektir. Bilhassa teknik üstünlüğün baskısı yüzünden tabi kültürdeki fertler arasında meydana gelen aşağılık duygusu bazan bütün cemiyeti sarabilir. Türkiyede millî kültürün tanınmayışı yukarıda bahsedilen mukayeseye de katiyen imkan vermemekte ve bu kültürle olan bağların kopması nisbetinde yabancı kültür hakim olmaktadır.

Bununla beraber Dittes'in üzerinde fazlaca durduğu kültür istilası her zaman ümid edilen neticeyi vermez. Zira düzgün bir muhakeme imkanı bulamadan önüne gelen iman ve itikadı kabul edenler, eski kültür tamamen mahvolamayacağı için, yeni düşüncesini muhafaza ve as-lına dönüş fikirleri arasında uzun bir bocalama ve intibaksızlık devresi geçireceklerdir. Bu devre içinde eski fikir ve kanaatler, adetlerle yenileri arasındaki çatışmanın verdiği huzursuzluk, bugün misallerini pek çok gördüğümüz şaşkın, bıkkın, isteksiz, yaşama şevkinden mahrum bir zümre meydana getiriyor. Böylece telkin ve kabul ettirilen Hristiyanlık da cemiyete ancak ne müslüman ne hristiyan, fakat sadece içtimaî fonksiyonunu kaybetmiş bir dalalet fırkası kazandırabilir ki, bizzat hristiyanlık da bundan zarar görecektir.

Türk tarihinin umumî seyri içinde yabancı unsurların oynadığı role bakacak olursak bunlardan birçoğunun İslamîyeti kabul etmekle beraber eski din ve milliyetini bir türlü unutamadıklarını görürüz. Aralarında devletin yüksek makamlarını ellerine geçirmiş olanların sayısı da hayli yüksektir. Hakim millet olan Türkler, İmparatorluk içinde Hristiyanlar kadar bu Müslümanları da daima büyük bir müsamaha ile karşılaşmıştır. Bu müsamahanın tam bir kayıtsızlık halini aldığı zamanlarda gerek Hristiyan unsurdan gerekse sahte mühtedilerden görülen büyük fenalıkların bir türlü intibah vesilesi olmadığını tarih gösteriyor. Yüzbinlerce Anadolu Türk'ünü katlederken "Sultanın bizim tarafta yaptıklarını yapıyorum" diyen bir veziriazam, gerçek milliyetini katiyen unutmamıştır. İngiltere, müstemlekelerinde doğan haliskan bir İngiliz'i bile anavatana bir kardeş değil, fakat misafir olarak kabul ederken bizde ihtida sebebi daha araştırılmaksızın her yabancı büyük bir alaka görür. Bu sebeple misyonerlerin çoğu Müslüman hüviyetine girerek din propagandası ve hatta casusluk yapmaktadırlar. Bu sahte Müslümanların bilhassa Birinci Dünya Harbi'nde yaptıklarını görmek için merhum General Kazım Karabekir'in yazdıklarına bir göz atalım:

"Misyonerler müstemlekelerde ve müstemleke olmaya elverişli olan geri memleketlerde Reislerin, Raca'ların, Arabistan îmam'larının, Sultanların harîmine kadar girmişlerdir. Kendileri bu başları herhangi bir yola sürüklerken halk arasına karışan muavinleri de halkı aksi cihete çekip götürür. Bu suretle müsbet ve menfi çekişmeler arasında tefrikaya düşen ve uyuşturulan bir memleketin bir

avuç Avrupalı elinde koyun sürüsü gibi güdülmesi veyahud bu hale getirilmesi güç olmaz. Vakit vakit Hindistanda İslam ve mecüsî boğuşmalarında, Fas Sultanlarının birbirine düşerek yıllarca iç kavgalarından sonra Fas'ın parçalanıp müstemleke oluşunda, Yemen imamlarının ve hatta güya hristiyanların ayak basması bile memnu olan Mekke'deki şeriflerin isyanlarında hep kendilerine hulul yolunu bulan ve müşavir-i haslık rolünü yapan misyonerlerin himmeti eksik değildir.

Bu makuleden adamlar içinde Osmanlı Devletinin hariciyesinde, Bab-ı Ai'nin diğer dairelerinde tercümanlık vesaire gibi mühim ve devlet esrarı ile alakalı vazifelere geçmek yolunu bulanlar bile vardı. Sadaret mevkiine kadar yükselen birçok mühtediler arasında bu türlü karışık işler deruhde edenlerin bulunmadığını kestirebilir miyiz?

Misyonerlerin içinde bazıları da muvaffakiyetlerini daha ziyade kolaylaştırmak ve hızlandırmak için girmiş göründükleri dînî ruhanî vazifelerini bile alabiliyorlardı.

"İslam aleminde son asırlar içinde dînî mesleklere aid teşkilat pek ziyade bozulmuş, dînî neşriyat da öteden beri gayriislamî fikirlerin karışmasına müsaîd olacak bir kayıdsızlık içinde kalmış olduğundan misyonerlik bu zaafardan istifade etmenin yolunu buluyordu ve İslam alemini kendi içinden kendine maledilmiş birtakım düşünce ve duygularla sarsıyordu. Daha acısı, misyonerlik teşkilatından habersiz olan memleketin öz çocukları içinde bile gaffletle misyonerliğin tefrikacılık ve uyuşturuculuk emellerine uygun bir yol tutanların koyu bir taassup yüzünden teceddüd hareketlerine engel olan veya bu

hareketleri geciktirenlerin çıkmış olmasıdır. Bu gibiler kürsülerde va'zlarıyla, kitaplarıyla yanlış düşüncelerini telkin ederken misyoner teşkilatının halk arasında dolaşan muavinleri de o telkinlerin saf insanları heyecanlandırmasına çalışıyorlardı.

"Cennetin yolu viranelikten geçer" "Dünya hristiyanların, ahiret müslümanların" "Medeniyet dediğin bina ile zinadır" "Müslüman ya illetten, ya killetten, ya zilletten halî olmaz" "Bit yiğitte bulunur" "Geç olsun da güç olmasın" "Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar" gibi uyuşturucu ve ye's verici sözlerin içimizde nasıl tutunabildiğini araştırırken bu kaynağı da unutmamalıyız.

"İslamlar öteden beri bir Hristiyan'ın İslam olduğunu işittiler mi artık ona karşı kendi din ve ırk kardaşına yapmadığı yardımlara koşarlar. Erzurum'un istirdadında yakaladığımız bir Rus casusuna şefaet için çoluk-çocuk çırpına çırpına bağışıyordu: "Ona hidayet erdi, bırakın onu günahdır." Hidayet erdi, mertebeye erdi sözleri tılsımlı bir parola gibidir. Artık böyleleri herkesin mahrem-i esrarı olur. Aralarında evliya mertebesine kadar çıkmaya yol bulanları da vardır. Tabiatıyla böylelerinin kudret ve nüfuzu, mensub olduğu hükümetin hesabına kuvvetli bir orduya bedel olur.

"Tahsil ve tettebbu ile Kurani ve hadîsleri bir İslam alimi gibi bilen ve öyle de telaffuz eden ve dînin adabında onlar gibi yapar görünen bir Avrupa alimi İslamlığı kabul eder ve lakabını da İslam aleminde hürmete şayan olanlardan seçerse neler yapmağa kudreti yetmez? Mesela Şeyh Rahmetullah, Seyyid Ahmed... gibi. Buna bir de bir kucak sakal ilave olunursa böylelerinin ulema sınıfı arasına

karışmasına ve tarikatların en yüksek mertebelerine çıkmasına, her derde deva bulan bir üfürükçü veya gaipten haber veren bir falcı olmasına hiç mani kalmaz. Her yıl İslam aleminin her tarafından Mekke'ye koşup giden onbinlerce Cavalı, Hindli, Buharalı, Türkistanlı, Zengibarlı ilh. hacılar arasında bu kabîl ermiş şeyhler, seyyidler eksik değildir. Bunların irşadlarıyla (!) zavallı hacılar anlama ve anlaşma kabiliyetlerini kaybetmiş bir halde bütün gün ayaklarının ucuna bakarak günahlarının affettirilmesi için huşu ile gözyaşları dökmüş bulunurlar.

"İttihad-ı İslam neşriyatının ve dedikodularının faal bir devri olan 1913 ve 1914'de İslam aleminin içine bu kabil insanların çokça karışıkları görölüyordu. Mesela gazetelerde şöyle okuyorduk:

"Eşşa'b gazetesinin vaki' olan neşriyatına göre ingiliz teb'asından ve Londra asilzadeganından mühendis Mr. George arzu-yı zatîsiyle Mısır Mahkeme-i Şer'iyesine müracaat ederek din-i mübin-i İslamı kabul ettiğini ve ism-i cedîdinin Muhammed Ragib olduğunu beyan etmiş ve ilam-ı şer'î ahzylemiştir."

"1914'de Cihan harbinden önceki aylarda grup halinde ihtidalar da görölüyordu. Misal olarak işte Londra ayan ve eşrafından islamlığı kabul edenlerin bir listesi:

<u>Eski ismi</u>	<u>Yeni ismi</u>
Lord Hedley	Seyfurrahman Şeyh Rahmetullah Faruk
Kont Jorj Buvatır	Şeyh Salahaddin Ahmed Buvatır
Binbaşı Stanley Moscrit	Şeyh Abdurrahman
Mr. Cir	Şeyh Ahmet Celaleddin
Mr. Cuit	Şeyh Muhammed Ata ür- Rahman
Mrs. Cliford	Seyyide Aişe
Mrs. Fuvalit	Fatma İbrahim
Mrs. Mi	Ümmet-ür-Rahman
Mrs. Kamrunisya	Seyyide Zeynep
Miss Lili	Ümmet-Ullah Halime
Mme Cifurd	Seyyide Aliye

Lord Hedley'in gazetelerdeki ibrete değer beyanatı şu idi:

"Yirmi yıldanberi İslamlığı tetebbu' etdim. Arapçayı yıllarca tahsil ettim. Ve gördüm ki İslamlık daha yüksektir."³⁵

Burada isimleri geçen mühtedilerin hepsinin de samimiyetsiz olduklarını iddia edemeyiz. İçlerinde elbette, vicdanî kanaatlerinin şevkiyle İslam dinini tercih edenler mevcuttur. Ancak yakın tarihimiz, yalancıktan ihtida etmiş görünerek, müslümanların itimad ve sevgisini sağlayan riyakar misyonerlerin ve casusların maceralarıyla doludur. Bunlar büyük harbte Arapları kıskırtıp Türk ordusunu arkadan vurmak, hareket planlarını İngilizlere bildirmek vs. gibi vazîfelerini ikmal ettikten sonra fes ve sarığı atıp şapka giyerek İngiltere'ye dönerler. Bunca tecrübeden sonra artık misyonerlerin kumanda mevkiindedirler. Faaliyet planları hazırlarlar, teftişlerde bulunurlar. Bunlardan biri Mr. Mc. Donald, Türk polisinin eline geçen bir risalesinde şu talimatı veriyor:

"Bugün İslam milletleri korkunç bir dinî inhidama doğru yürümektedirler. Avrupa medeniyetinden İslam alemine akan itikadsızlık seylabı karşısında İslamiyet mukavemet edememekte ve Avrupa'nın fikir hayatından söküp atmağa muvaffak olduğu dinsizlik cereyanları İslam gençlerini kavramaktadır. Bu yüzden Müslümanlığın baştanbaşa yıkılması beklenir. Bu vaziyet karşısında Hristiyan mektepleri ve misyonerlerinin vazîfesi bu milletleri din namına kazanmak ve kurtarmaktır. Misyoner, Müslümanlığa doğrudan doğruya hücum

³⁵ Kazım Karabekir (Gnl.), *Cihan Harbine nasıl girdik?* Cild 2, s: 118 ve müteakip

etmemeli, fakat yeni fikirlerle Müslümanlığın köklerini çürütmeğe çalışmalıdır. Ey İslam dünyasının dört tarafına dağılmış misyonerler: Sağlam ve mantıkî delillerle tecavüz etmeyiniz. Çünkü sağlam ve mantıkî delillerle mukabele edilebileceği için bu dava kaybedilebilir."³⁶

Yine büyük harbtteki gayretlerine dair ufak bir misal verelim:

"Afrika, Asya, hatta cenubî Amerika'daki misyon sahalarının birçoğu büyük harbten müteessir oldu. Cihad, yahud mukaddes harb kuzey İran'dan başka yerde tesir icra edemedi. Türk imparatorluğu ve İran'da baştanbaşa bir huzursuzluk vardır.

Filistin'de Yahudilere tazyik yapıldı ve binlercesi ailelerini ve mülklerini arkada bırakarak firara mecbur kaldı...

İngiliz ve Fransız misyonerleri umumiyetle kovuldu, fakat Amerikan misyonlarına dokunulmadı ve bu misyonlar birçokları için iyi bir melce' oldu... Şimdi Hristiyan misyonerleri Van'da muztarip kalan Müslümanlara yardım ediyor. Türkiye'den gelen bütün mektuplar büyük sıkıntıdan ve yaralı, hasta, yetim ve dulların yardım ihtiyacından bahsediyor.

... Müslüman memleketlerindeki buhran böyle devam edip gidemeyecektir. Türkiye'nin kuvveti nihaî olarak kırılıp da son kuvvetli Müslüman hükümeti düştüğü zaman bütün Müslüman milletlerin cismanî ahvaline tesir etmek çok muhtemeldir. O zaman İslamlar arasında Hz. İsa'nın incilini vazetme zamanı gelecek. O'na imanlarını itirafdan korkanlar, Muhammed'in kötürümlüğünü

³⁶ *Yeni Sabah* gazetesi, 6-7 Mayıs 1953.

görünce hayatın ışığı ve dünyanın yegane kurtarıcısı olan Hz. İsa'ya döneceklerdir."³⁷

Hristiyan Kültürü Propagandası Karşısında Bazı Düşünceler

Bütün bu izahlar gösteriyor ki, İslam aleminin ve bil-hassa Türkiye tamamen sistemli ve teşkilatlanmış bir misyoner teşkilatı, daha doğrusu bir Hristiyan tehlikesi ile karşı karşıyadır. Propagandaya esas teşkil eden Hristiyanlığın münakaşasını yapmak kanaatimizce yersiz ve lüzumsuz olur. Bu münakaşalar vaktiyle kafi derecede yapılmış ve mesela İslam ve Hristiyanlık arasındaki herhangi bir mukayesenin muhakkak surette İslamiyet lehine neticeleneceği artık mütearife haline gelmiştir. Asıl mesele, mevzuubahs propagandanın faaliyet ve metodlarını öğrenerek bir an önce İslam aleminin zaif cephelerini takviyeye çalışmaktır.

Dikkat edilirse, Müslümanların mütemadiyen korku veren bir cehennem azabından kurtulmak için ibadet ettiklerinden bahsolunuyor. Bu husus hakikaten mühimdir. Herkes bilir ki, korku üzerine müesses bir itikad ve ibadet sistemi insanda şevk ve heyecan değil bilakis yılgınlık ve hatta bir aksülamel meydana getirir. Bunu söylemekle zannedilmesin ki Müslüman Türk halkının gerçekten bu anlayışla dindar olduğunu söylemek istiyoruz, kat'iyen. Bizim

³⁷ *The Missionary Review of the World.*, Vol: XXVIII, No: 8, August 1915.

üzerinde durmak istediğimiz cihet, dinî meselelerde halk üzerine pek müessir olan din adamlarının durumudur. Kütle üzerinde sevgi ve samimî hürmete dayanan bir otorite temini oldukça güçtür. Ama onları korkutarak bir nev'i tehdid edası ile söylenenleri kabul ettirmek muhakkak daha kolay olur. Bilhassa mücerred mefhumları muayyen bir kültür seviyesinde olmayan kimselerin kafasına yerleştirmek; ancak eşya ve hadisata tecessüs ve biraz tefekkürle bakanların kavrayabilecekleri teolojik malumatı vermek; halka mütemadiyen istikbal endişesi vermekten zor olduğu gibi, bu yolda sarf-ı mesaî edenlerin ilmî kudretleri itibariyle de tedkike değer bir mevzudur.

Memleketimizde din adamları senelerden beri bir zümre olarak çalışıyorlar. İslamiyette din adamlığı bir meslek olmaktan ziyade az çok ihtisas isteyen fahrî bir vazifedir. Bilfarz bir imamlık veya müezzinlik meslek ve zümresi yoktur. Bugün -dün olduğu gibi- birçok zaruretler dolayisiyle esasta olmayan şeyleri kabul mecburiyetinde kalmışızdır. Cemiyet içinde bu türlü bir farklılaşma neticesinde din adamlığı maişet temin eden bir meslek haline geldi. Maişet girince de birtakım işsiz ve mesleksiz, ehliyetsiz kimselerin bu işi terviç ettiklerini görüyoruz. Maalesef beyan edelim ki, geçen otuz senelik mazinin içtimaî hayatımızdan silip süpürdüğü gerçek din adamlarından kalan kürsülere bugün cahil, dirayetsiz kimseler de yerleşebilmektedir: Bazen "bizim" demekten dahi üzüntü duyduğumuz matbuat hiç durmadan bu tip adamları mevzu' edinen yakılar neşreder. Bunları her zaman teyakkuzla karşılıyor, hatta inanmıyoruz ve

inanmamakta hakkımız da vardır. Fakat biz İstanbul gibi bir şehrin bir selatin camiinde "Halk Partisinin altı ok'u Kurbanda vardır" diyen vaizlara da rastladık. Kendi nefslerinde bir samimiyet bulamayanların halkı dalalete sevkedeceğinde bilmem şüphe var mı?

Sevgi nasıl olur? Bundan maksad muhakkak ki "korkmamak" değildir. Burada Sofiyenin anladığı manada bir sevgiden de bahsetmiyoruz. Bize göre sevgi, imanın şuuruna ermek demektir. Bir kere bu şuura eren, yani inandığı şeyin muhasebesini yapan kimse artık cehennem azabını düşünerek değil, tam bir huzur-u kalb içinde vazîfesini îfa eder. Hatta Allah korkusu da bununla mümkündür ki, Allah'tan korkan insanın kalbinde başka hiçbir korku yer edemeyecektir. Eğer teşbih caizse, harb meydanında dîn ve milletin bekası için dövüşen asker, kaçtığı takdirde geride idam edileceğini düşünmez, ancak din ve milliyetinin, tarihinin verdiği celadetle, ölümü ararcasına ileri atılır. Burada korku yoktur.

Şu halde en çok ehemmiyet vereceğimiz nokta, dînin iyi ve doğru öğretilmesidir. Zira ancak bu suretledir ki Müslümanın imanı ve bilgisi, onun bu bilgi noksanlığını istismar için fırsat arayanlara karşı metin bir kal'a halinde kalsın. Böyle bir durumda kendi batıl inançlarının İslamiyetle mukayeseye medar olamayacağını misyonerler de anlamışlar ki "ciddî ve ilmî münakaşaların ciddî mukabele göreceği"ni beyan mecburiyetini hissediyorlar. İkinci mesele, bu öğretimi kimlerin eline bırakacağımızdır. Şüphesiz dînî hayatın idaresini cahil, ehliyetsiz ellere veremeyeceğimiz gibi, mevcut durumdan istifade ile gerek İslamiyete, gerek din adamlarına

taarruzu şiar edinenlerin ikide birde kopardıkları yaygaralara da katiyen kulak asmayacağız.

Memleketimizde son yıllarda ehemmiyet kazanmaya başlayan dînî öğretimin bu meselede şüphesiz büyük faydası olacaktır. Nihayet din istismarcılığının ve cehaletin din adamlarına mahsus bir hususiyet olmayıp bunun tahsil görmüş insanlar yetiştirmek suretiyle ortadan kaldırılabilceği hakikati anlaşılmaya başlamıştır. Vicdan hürriyeti aslında sadece inanç ve ibadet serbestliğini değil, neşir ve tedris hürriyetini de gerektirir ve "herkesin îmanı kendi vicdanındadır" demek hiçbir zaman imanları, vicdanlara hapsetmek değildir. Bu suretle gerek laiklik ve gerek din terbiyesi meselesi vuzuh kazandıkça iki türlü yobazlık da bertaraf edilecek ve din adamlığı vazîfesini ilim müesseselerinde tahsil görmüş münevver Türklerin emin elleri devralacaktır.

Yine Dittes'in makalesine dönelim: "Modern Türkiye'de İslam inancının evvelki nüfuz edilmez yapısı... hırpalanmıştır" deniliyor. Bu sözde muharririn kasdının ne olduğunu iyi anlamak lazımdır. Eğer Müslümanlar için bir iman zayıflığı kastediliyorsa bu fikre iştirak etmek ancak bühtan olur. Kanaatimizce modern Türkiye'de hırpalanan, İslam inancının yapısı değil, nüfuzudur. Bunu görmek için de bir türlü anlayamadığımız laikliğin bizdeki tatbikatına bakmak kafidir. Laiklikten son şendere kadar anlaşılan mana münhasıran din düşmanlığı ve dinsizlik; din hürriyetinden maksad ise ibadethanelerin kapatılmaması idi. Hatta din hürriyetinden bahsedilirken diğer tarafta kanaati uğruna darağacında sallandırılan din adamlarının

bulduğunu söyleyen Türk muharririn sözleri de tamamen doğrudur. Tarihin teyid ettiği bu türlü vakıalar Türkiye'de laiklik mefhumunun istenilen tarafa çekilmesi ve bilhassa siyâsî menfaatler, kin ve garazlar sebebiyle olmuştur. Tarihin eski devirleri hariç, laiklik iddia eden hiçbir memlekette hiçbir zaman bir millet, idare edici zümrenin kanaatlarını kabule zorlanmamıştır. Diyanet İşleri Reisliğinin devlet bünyesinde yeri olmadığını söyleyenlerin taltif edildiği devirlerde din öğretiminin lüzümünden bahsetmek şüphesiz mümkün değildi. Kevfî ve müstebid bir idare, hareketlerinin tasvibinde büyük bir engel olduğu için dîni tahribe çalıştığı gibi, bir başkasının da, tam tersine, din adamlarına ve müesseselerine dayanarak hüküm sürdüğü tarihte görülüyor.

Bütün bu hadiseleri niçin zikrediyoruz? Ta başlangıçta belirttiğimiz gibi, Türkiye'de İslamiyete zararlı olan her hareket, Hristiyanlığın menfaatine ve misyonerler için birer açık kapıdır. Şimdi İslamın nüfuz edilmez yapışşı hırpalandı diyorlar. Ne için? Zira idare edenlerle edilenlerin arasında açılan uçurumun İslamın zararına olduğunu bizim kadar onlar da biliyor. Eski skolastik Medrese dünyaya kapılarını nasıl kapamışsa, bizim mekteplerle halkın münasebeti de bu hududu pek geçmiş sayılamaz. Hükümetin zihniyetini temsil eden mekteple, devletin ancak kendileriyle kaîm olduğu halk arasındaki bu açıklığı Türk milletinin terakkiperver olmayışı şeklinde izahın tamamen yanlış olacağı aşikardır. Türk veya gayri Türk her kim olursa olsun, insan olmak haysiyetiyle, inançlarıyla alay edilmesini istemez ve bu zihniyetle ya açıktan

mücadeleye girişir, yahud onu nefsinde mahkum ederek îmanıyla başbaşa kalır. Biz bu ikinci şekli tercih ettik. Fakat evladımızın istikbali, ahlak ve îmanı mekteple aile arasında mütemadi bir çekişme mevzuu olmaktan kurtulamadı. Nihayet bu iki kutup arasında bocalayan çift şahsiyetli bir nesil yetiştirdik ki bu neslin davranış istikame-tinde İslam inancının hissedilemeyecek kadar bir tesiri vardı. Kaybedilmeyen tek şey îman oldu. Ama bu îmanın bize telkin ettiği şeyleri yapabilmek için şart olan millî ve dînî terbiyeden mahrum kaldık. Bugünkü gafletimiz ve yapılan hareketlerin nereye varacağını düşünemeyişimiz bu dînî ve millî şuur eksikliğimizden değil midir?

İslamın nüfuzu hırpalandı, biz hırpalandık. Garbın kültür emperyalizmi de bu zemini beklediği için o da bizim içimizden çıkan himmet erbabı (!) na dinden gelen yardımı yapmakta gecikmedi. Daha evvel risalesinin bazı kısımlarını dercettiğimiz Lee Vrooman şunları yazıyor:

"Yeni Türkiye'nin garbın terbiyevî, ilmî ve kanunî usullerine karşı gösterdiği alaka ile beraber Garbın asri din ve ibadet hakkındaki tecrübeleri ile de alakadar olduğu görülmektedir." Garplılaşmak bu mudur? Biz ondan bu manayı anlamıyorsak da ne anladığımızı bilemediğimiz için muharrir bu yolda akıl öğretmek istiyor. Yani muasır medeniyet seviyesine yükselebilmemiz için, onun görüşüne göre. Garbın bütün müessesat ve mevzuatını almamız gerekmektedir. Aksi halde bu hareket noksan olacaktır.

Yine aynı risalede Protestanların ana lisanı ile dua ettiklerinden bahisle bu bakımdan Arapçaya

istinad eden Müslümanlara ve Latinceye istinad eden Katoliklere faikiyetleri îma ediliyor. Bu sözleri ya muharririn cehaletine, yahud da hususî maksadına atfetmeye mecburuz. Zira İslamiyette dua ile Allah'a yapılan kulluk vazifesi, ibadet ayrı şeylerdir. Dua, bir maslahatın îcabi için kulun niyazıdır ve İslam'da da bunu herkes kendi ana lisanı ile yapar. İbadet ise karşılığında hiçbir şey beklemeye hakkımız olmayan bir borçtur. Namaz asliyeti itibariyle Allah'ın kelamı olan sürelerle istinad ettiğinden, tebliğ olunduğu lisan üzere hiçbir noktası değiştirilmeksizin bu kelamla ifa olunur. Muharririn bundan maksadı, bizde de birçoklarının iddia ettiği gibi, ibadetin de Türkçe yapılması gerektiği olmalı. Bilahare şu fikri ilave ediyor:

"İslam dininde olduğu gibi dua için muayyen beş vakit tesbit edilmiş değildir". Beş vakit olan şeyin dua değil, namaz olduğunu söylemiştik. Garbın din anlayışı, yahud bize anlatmak istediği mesele bu noktada doğrudan doğruya putperestlikle birleşmektedir. Garplılara göre Allah'ın emrettiği şey kulun keyfine göre değiştirilebilirse, tebliğin fonksiyonu ne olacaktır? Şu halde din, ilahî bir vahiy değil, insanın kendi icadıdır. Dikkat edilirse bizdeki Luther edalı reformcuların yapmak istedikleri şey de budur. Bu suretle bilerek veya bilmeyerek Hristiyan emellerine alet olmaktadır. Bir defa ilahî tebliğ bozuldu mu arkasından asıl maksad hasıl olacak: "Mademki din, insanın kendi hatt-ı hareketını meşru göstermek için konulan kaidelerden ibarettir, bunu yapan da yıkan da biz olduğumuza göre, böyle bir tasdik şerhine niçin lüzum görüyoruz?"

Misyonerlere tavsiye olunan faaliyet programının ikinci maddesi: "Türk kültür hayatında temelli değişiklikler yapmak"tır. Bu yoldaki gayretlerinde de hiçbir zaman yardımcısız kalmadılar. Türk-İslam kültür ve medeniyetine kapadığımız kapıları garba açtığımız zaman değişen içtimaî nizamla beraber bu nizamın tebdiline matuf mecburî kaideler bizi biz olmaktan çıkardı ve ister istemez garbın zebunu kıldı. Yeni bir nizama ayak uydurmak için feda ettiğimiz kültürden boşalan yere Avrupa'nın ihraç ettiği bir yığın molozun dolması pek tabîî bir netice idi. Elimizde bunları ayıklayacak bir kıstas kalmamıştı. Şarklı mı idik? Hayır! Ya Garblı? Bunu da hiç kimse iddia edemez. Kendimize mi benziyorduk? O da değil! Zaten Garbı tanısaydık kendimize dönerdik. Zira onun mümeyyiz vasfı, Sabahaddin bey'in de işaret ettiği "yaratıcılık ve müteşebbislik"tir, yani taklidsizlik değil. Bu hal ve şartlar altında artık Türk kültür hayatında temelli değişiklikler yapılabilirdi. Netekim aldığımız makinalar gibi fikirlerimizin de Avrupa gümrüğünden geçmesi şart oldu. Bu damgayı yemeyen fikirleri köhne zihniyettir diye sahiplerine iade ettiğimiz gibi fikre hürmetsizliğin pek fecî misallerini vermekte de gecikmedik. Gün geldi, hangi fikrin adamı olduğu belli olmayanlar ve esasen herhangi bir doktrini benimsemekten de aciz olanlar cemiyette sonsuz ihtiraslarını kolayca tatmin edebilmek için herkesin hürmet ettiği şahısların arkasına gizlenerek işlerine gelmeyen her fikir ve hareket karşısında bir yaygara kopardılar. Bunların bir kısmı Avrupa'nın daha doğrusu Garbın senelerce evvel kapılarından kovduğu otorite fikrine istinad

ediyor, bir kısmı da kalkan ettikleri şahsı böylece bir put yaparak hakikat-i halde ona en büyük düşmanlığı gösteriyordu. Garpta her hareket bir fikre, bir prensibe dayanırken bizim en büyük davalarımız fikirsizliğin kurbanı oldu. Bu keşmekeş hala sona ermiş değildir. Din, lisan, musikî meseleleri aynı başboşluk ve lakaydî içinde tabii seyrine devam ediyor. Bunları teker teker tedkik ve tahlil, etüdümüzün gayesi ile doğrudan doğruya alakalı olmadığından sadece zikretmekle bırakıyoruz. Zaten bu alabildiğine gidişin mukadder neticeleri gören gözler için meydandadır. Türk musikîsine vurulan darbeler ve onun kah Arap, kah Acem, kah Bizans müsikîsi olduğunu söyleyenlerin gayretleri nihayet milletin öz malı olan musikîyi mekteplerden kovdurdu. Cemiyetin günden güne artan tazyik ve lakaydîsi ile tecerrüd eden insanlar gibi o da meyhaneyi karargah ittihaz ediyor. Bunun kabahatini herhalde onu mektepten kovan hoyrat ellere yükleyeceğiz. Nihayet Garbın kültür emperyalizmi boş kalan tahta bütün haşmetiyle oturdu, ilim gibi musikînin de öz yurdu olmaz diyenler acaba millî san'at, millî heyecan, millî zevk diye birşey tanımıyorlar mıydı? Acaba onların kalblerini ihtizaza getiren tellerle bir Garblının heyecan menşei aynı mı idi? Yoksa ruhlarında "millî" fobi'si bulunan marazî şahsiyet örnekleri mi idiler?

Dil davasına alfabeyi değiştirmekle başlamıştık. Artık eski harflerle beraber yabancı menşeli kelimeler ve ıstılahları da söküp atarak, dili Türkçeleştirecektik. Latin harflerinin alınmasını müdafaa eden bazı zevat yirmi beş yıl sonra bütün

memlekette okuma-yazma bilmeyen tek kişi kalmayacağını da müjdelemişlerdi. Fakat biz, yirmi beş yıl sonra yapılan istatistiklerin verdiği neticeye göre, yirmi beş yılda tam on sekiz milyon cahil yetiştirdik. Böylece milletin harf ve lisan inkılabından beklediği semereyi yanlış tatbik edilen bir maarif sistemi elinde heba ettik. Evet, modern Türkiye'de bu kadar büyük bir ekseriyet okuma-yazma bilmiyordu. Gariptir ki, okuma-yazma bilen ve bir kısmına münevver dediğimiz insanlar arasında bir anlaşma da mümkün olmadı. Türk lisanına yerleşmiş birçok Osmanlıca kelimeleri kullananlara mürteci' diyenler, Türklerin asırlarca evvel Orta Asya'da bıraktıkları müstehase haline gelmiş kelimelere sarılarak irtica'nın en alasını yaptılar. Öyle ki bu yeni hareket Türkiye'deki Hristiyanlara dahi tesir etti ve onlar da artık eski lisanı anlamayan yeni nesle bu mevzuhan Türkçe ile hitab etmeye başladılar.³⁸

Türk kültürünün garp kültürünü -ilim veya ilim zihniyetini değil- almakla tekemmül edeceği kanaati misyoner müellifler tarafından olduğu kadar bazı Türk münevverleri tarafından da ortaya atılmaktadır. Avrupa hayranlığı ile şaşırınların kurtuluş yolunu burada görmesi ile bir misyonerin şu satırları arasında bir fark var mıdır?

³⁸ Misal olarak, "*Türk-Süryanî Kadîm Kilisesinin mesihsel öğretimi*" ismiyle Deyrülzaferan rahiplerinden E.B. ve H.D.'nin yazdıkları risaleden: 1937. "Evlenmek gizi pak döle üremek ve yaşayıpta yardım bulmak için bir erkek ile karı arasında normal bir kutsal bir yaklaşımadır." "Koca ile karının özgü gereklileri tinsel sevgi ile Tanrının isteğinde bağlaşıklık." vs.

"Garplılar için mefkure numunesi Hz. İsa'dır... Hz. İsa, Türk kültüründe çok az tanınmış bir sîmadır, fakat ona ait yazılmış birkaç iyi Türkçe kitap vardır. Bunların bir tanesini maarif idaresi neşretmiş (Adem Oğlu) ve İncil'den alınmış terceme-i hali de çıkmaktadır. Tarihî vakıalar Hz. İsa ile Türk hayatı arasında hurafeden duvarlar çekmiştir. Mamafih, bugünkü Garp medeniyetinin en mühim unsurları Hz. İsa'nın şahsiyetinden gelmiştir ve Garp medeniyeti ile alakadar olan her Türk Hz. İsa'ya yabancı kalmaz.

"Belki de bazıları (Türkler) garp fenninin duaya ait bütün söylediklerini öğrenecekler ve sonra kendileri Garba yeni ruhî muavenette bulunacaklardır. Kendisini tamamiyle Allah'a hasreden insan ile beraber, onun vasıtasıyla ve onun Allah için yapacağı işleri dünya daha görecektir."³⁹

Şu halde müellife göre Türkler ancak mefkure numunesi olarak Hz. İsa'yı tanıdıkları zaman onlar da garplılaşacaklar, muasır medeniyet seviyesine erişeceklerdir. Zira Garp bunu Hz. İsa'yı tanımakla yapmıştır. Acaba garplılar medeniyet yerine cehalet ve vahşet numuneleri gösterdikleri zaman Hz. İsa'yı unutmuşlar mıydı? Yahud Türkler itila devirlerinde dünyanın efendisi oldukları zaman hristiyan mı olmuşlardı? Mefkure numunesi olan Hz. İsa, insanların Hristiyan milletler elinde massedilmesini, yahud silah kuvvetiyle esir haline getirilmesini mi istiyor?

Hz. İsa ve Hristiyan ahlakı, inancı hakkında kitapçı vitrinlerini dolduran bir sürü kitap vardır.

³⁹ *Garbte Dua*. Lee Vrooman.

Bunlar gayet ucuz fiyatlarla (yukarıdaki risalenin fiyatı 10 kuruştur) arzedilir ve bittabi Kitab-ı Mukaddes şirketi mütemadiyen zarar ettiği halde ısrarla çalışır.

Türk tarz-ı hayatında ve irfanında Hristiyan tesiri bilhassa Garplılaştırma hareketlerimizle beraber görüldüğü için, bunun sebeplerini Hristiyan misyonunun doğrudan doğruya tesirinde değil, yeni bir kültürün kabulünden meydana gelen ve nisbeten zarurî olan bir vakıada arayacağız. Fakat bu görüş, örf ve adet taklidciliğinin millete aid bir kabahat olduğunu hiçbir zaman tazammun etmeyeceği gibi, Garbın kasıtlı propaganda faaliyetlerinin rolünü ikinci plana atmak demek de değildir.

Asırlardanberi bir kültür içinde yoğrularak bir kültürü temsil eden şahsî bir terkibe ulaşan bir millet, -bizdeki gibi- daha ziyade inkılabın lüzum ve ehemmiyetini, hatta mahiyetini anlamaktan çok siyasî ve askerî mağlubiyetlerin önüne geçmek için diğer bir kültürü kabul ettiği zaman elbette ki meydana gelen ani ve muazzam değişmeler karşısında şuurlu ve objektif bir ayıklama yapmaktan mahrum kalacaktı. Böylece yeni açılan bir mecradan su ile beraber molozun da geçmesi gibi, istenmeyen, lüzumu olmayan şeylerin sızması tabii bir haldir. Bu halin Türkiye'deki tezahürünü şiddetlendiren diğer bazı hadiseleri de nazar-ı itibare alırsak elde ettiğimiz neticenin ne olduğunu daha vazih olarak anlarız.

Dil, din, hukuk, ahlak vs., insan topluluklarının farik alametleri ve kaçınılmaz birer içtimaî vakıadır. Bunların pek çoğu içtimaî münasebetlerden meydana geldiğine göre, insan hayatında fitraten

doldurulamayan boşluklar şu veya bu şekilde benimsenerek telafi edilebilir. Bizde, eski kültürle aramızda açılan uçurum dolayisiyle en basit ihtiyaçlarımızın dahi başkalarından, daha doğrusu garptan temini cihetine gidildi. Dil müessesesini ele alırsak, şu netice ile karşılaşırız: İnkılab tarihimizde, hakim fikre göre dilimiz Osmanlıca idi ve Osmanlıca da Arapça-Farsça-Türkçe'den mürekkep kozmopolit bir lisan olduğuna göre bunun terkedilmesi dilde Türkçülüğün en mühim gayesi olmalıydı. Nitekim bize yabancı dediğimiz bu eski lisanı kısa zamanda edebiyatımızdan ve resmî lisanımızdan atabildik. Halk, zaten anlayamadığı Osmanlıca halitasını bir türlü beni benimsememişti. Yeni lisan taraftarları, Osmanlıcanın tasfiyesi neticesinde elimizde kalan kısır bir Türkçe ile neyi ifade edebileceğimiz sualine karşı, Türkçenin köklerine gitmenin bir hal çaresi olacağını iddia ediyorlardı. Bu tasfiye işinde de aynı cezrî hareket ikinci bir keşmekeş yarattı. Türk dilinin bünyesine giren ve gerek halkın, gerek münevverin ünsiyet peyda ettiği bir çok yabancı asıllı kelimeleri de büyük bir titizlikle bulup çıkardık. Halbuki bu kelimeler, aslında aid oldukları lisanda tamamen değişik manalar ifade ediyordu. Üstelik yüzlerce sene evvel terkettiğimiz kelimelerin bu boşluğu dolduramayacağı da aşıkardı. Fakat biz yine boş durmayıp bulamadıklarımızı muhayyilemizden uydurduk. Bilhassa son zamanlarda anayasa dilinde eski tabir ve ıstıhlara dönüşümüz, yukarıdaki acaip gayretkeşliğin muvaffakiyetsizliğine açık bir delildir.⁴⁰

⁴⁰ Bu tetkikin hazırlandığı sıralarda.

Tatmin tarzı değişebilmekle beraber ihtiyacın bakî kalması bizi bu defa Garp tabir ve ıstılahlarının zebunu kıldı. Arapça-Farsça-Türkçe terkibi yerine Fransızca-İngilizce-Türkçe terkibi, elindeki malı aynı cins ve kıymette bir başkasiyle değiştirmek gibi tuhaf bir alış-veriş mevzuu olmuştu. 1929'dan bugüne yetişen neslin bütün bilgisi son otuz sene içindeki neşriyat arasında mahbus kaldı. Esasen geride bıraktığımız eserler bu nesil için okunsa bile anlaşılması mümkün olmayan nesnelereydi. Bu vaziyet karşısında Batı kültürü içtimaî hayatımızın hemen her sahasına akmaya hazırdı ve nitekim öyle oldu. Gariptir ki, Garplılaştırmanın bir zihniyet meselesi olduğunu anlamıyanlar taklid faaliyetinde de muvaffak olamadılar. Garpli hayatında din büyük nüfuz ve ehemmiyetini kaybetmemiş ve mevzuat da bu bünyeye göre hazırlanmıştı. Bu içtimaî bünye farkını hesaba katmadan, bir mü-nevverimizin söylediği gibi: "Elma lazım olduğu zaman komşunun bahçesinden alıp kendi dallarımıza taktık". Yılbaşında Noel ağacı süsleyip ışıkları söndürenlerin muhakkak ki büyük bir kısmı Müslümandı. Onlar ne yaptığını etraflıca düşünmeyen cemiyet halinde bir lakaydînin kurbanları oldular. Aralarında Meryem Ana tasviri önünde mum yakıp eğilenlerin de bulunduğunu gördüğümüz bu kurbanların hayat faaliyetlerini tanzim, sevk ve idare edecek millî ideal eksikliği de kültürsüzlüğümüzün bir neticesi idi.

Hülasa, Hristiyan aleminin en çok faydalandığı husus, Türk millî ve dinî kültürünün maziye gömülmesi olmuştur. Gençliğin kuvvet ve

heyecanına bu yolları tıkadığımız zaman futbol sahalarını dolduranların adedi kütüphanedekilerle makûsen mütenasib bir artış gösterdi. Bunun kabahatini, mahrum bıraktığımız gençlikte aramak büyük bir haksızlık olur. Hayatındaki nizamsızlıktan şikayet edenler, kaybettikleri kıymetleri kolay kolay bulamazlar. Bizim cemiyetimizde ekseriyeti teşkil eden bu "arayan adamların kazanılması Hristiyan misyonerlerinin en büyük hedefidir. Dînin insan hayatındaki ehemmiyetini düşünürsek, inançsızlık yüzünden huzurunu kaybedenlere karşı din propagandasının ne kadar çok müessir olduğu anlaşılır.

Entellektüel sahada olduğu kadar aile hayatımızda da meydana gelen değişmeler İslamın ve Türk etvar ve hareketinin nüfuzunu ne nisbette kaybettiğini gösteriyor. Bugün kültürü dairesine girdiğimiz Amerika, ilim gibi ahlakı da pratik hayatın hizmetine vermiş bir memlekettir. Ferdî hürriyetin alabildiğine gelişmesi, karşılıklı saygı ve sevgi esasına istinad eden aile ahlakiyle bir türlü bağdaşamamış ve ananevî bağların kopması, ferdî, hürlüğü nisbetinde zaaf ve acz hissiyle doldurmuştur. Muasır cemiyet hayatında bir kriz olarak kabul edilen bu hadise, Türkiyede'de günden güne kendini hissettirmektedir. Şu var ki, bizde gelişmiş bir sanayiî bulunmaması bu durumu nisbeten tahfif etmektedir. Esasında, Garpte hürriyet mücadeleleri ve iktisadî terakkinin zarurî bir neticesi olan mevzuubahs lakaydî ve zararlı istiklal bizde bunun tam aksine, yukarıdan beri sayıp geldiğimiz sebepler dolayısıyla vukua gelmiştir. Mazisini kapattığımız bir nesilden istikbal endişesi nasıl

bekleyebiliriz? Tarihi gibi kafası da ikiye bölünmüş insanlar bu tefriki ortadan kaldıracak ve her cihetçe insanı insan olarak tatmin edebilecek bir nizamı kavuşamadığı müddetçe endişesiz, galesiz aynı zamanda huzursuz bir hayat içinde sürüklenecektir. Tanzîmattanberi devam eden bir şark-garp; bir eski-yeni çatışması içinde kutuplaşan fikirler ve şahıslar yüzünden tercih ve temyiz kabiliyetimizi kaybettik. Her yeninin iyi, her eskinin zararlı olduğunu iddia edenlerle her yeninin bid'at ve zararlı olduğunu sanan menfi' bir muhafazakarlığın doğru yol olduğunu savunanlardan ibaret iki zümrenin kanaatleri de bize yabancı idi. Bu ikili çıkmaz fertten başlayarak bütün cemiyeti sardı ve idraksizliğin doğurduğu hayranlık duygusu, akıl ve muhakemenin yerine bütün saltanatıyla oturdu.

İlim ve tekniğin terakkisinde gerek ferdî, gerekse içtimaî amillerin, hatta coğrafyanın tesirlerini bilmeyen, hesaba katmayan bir görüş tarzı ile bazılarımız Garbın bu üstünlüğünü dînî inançlarıyla izah etmeye kalkmış, bu müessir kuvvetler ve aslî değerlerinden başka herşeyiyle kabullenmek istedikleri Avrupayı, nihayet din cihetiyle de benimseyerek adeta hayranlıklarını ikmal etmek yoluna gitmiştir.

İnsanlara kendi millî değerlerini unutturan bir devirde garpten gelen ikame değerlerin emanet elbise kadar yabancı ve sakıl kaldığını bugün görüyoruz. Mutfağından muaşeret adabına kadar şeklini ve ruhunu kaybeden aile, cemiyetin vahidi, cemiyete insan yetiştiren ilk terbiye ocağı, yine üç katlı bir ev halinde duruyor. Bugünü düne bağlayan son kalıntıların da hayatımızdan çekilmesiyle,

kaybedeceğimiz şeyleri şimdiden hesap etmek; tehlikenin vehametini daha yakından hissettiriyor.

Tek kurtuluş yolu olan milliyetçilik, bu hadiseler ve vakıalar karşısında mücerret vatan sevgisi ve istiklal endişesinden ibaret kalamaz. Siyasî istiklali bulunan milletlerin de bazen gerçek istiklalden mahrum, eksik olduğunu tarih gösteriyor. Eğer "gayret-i vatandan murad ehl-i vatan sevgisi" ise Türklüğün şahsiyetini, Türk'ün millî kıymetlerini kurtarmaya çalışmalıyız.

Bugünkü Durum

Bütün bu faaliyetler karşısında biz neler yaptık, daha doğrusu ne yaptık? Bir tarafta alabildiğine büyüyen, ilerleyen, her adımda maddî kaynaklarla beslenen misyoner ordusu; diğer tarafta bir "taraf dahi olamayan üç-beş Müslüman-Türk münevveri. Bir tarafta İngiltere'nin, Amerika'nın, Fransa'nın bir anda bütün dünyadaki mensuplarına direktif veren sesi, diğer tarafta mecmua ve broşür sahifelerinden çıkamayan, hatta boğazımızda tıkanan şikayet çığlığımız. Bu şartlar altında Türkiye'nin irfan merkezinin orta yerine karargah kuran Kitab-ı Mukaddes şirketi ile, kendi topraklarımız içinde adeta sokak muharebesi yapıyoruz. Senelerden sonra nihayet bir gün Millet Meclisine akseden bir haklı feryad, ne tuhaf tecellîdir ki yine bir Türk münevveri tarafından "lüzumsuz" ve "boşuna telaş" diye

susturuluyor. 1953 senesi Temmuz'unda Kayseri mebusu merhum İsmail Hakkı Berkük, şöyle bir beyanat veriyor:

"... Muhterem arkadaşlar, böyle fikirlerle beslenmiş olan muhit mensuplarının dîne karşı muhteriz davranmalarım gayet tabiî buluyorum.

"Bu gibi telkinlerin mevcut bulunmasında şimdiye kadar tatbik edilmiş olan din kültürünün ve devlet rejimlerinin müessir olduğunu kabul etmek lazımdır.

"Maalesef, din aleyhtarı telkinlerle yanlış din telkinlerinin tesirleri, din anlayışlarında ve inançlarında anarşiyi andıran bir halet-i rühiyenin vücut bulmasına ve dîne karşı gösterilen ihmalkarlık bu halet-i rühiyenin genişlemesine sebep olmuş ve bunun neticesi olarak birçok vicdanlar gıda bulamayacak vaziyete düşmüştür. Bu vaziyetin tesirlerinden olan bir vak'adan bahsedeceğim:

"İstanbul'da iki Türk genci 'Mukaddes Kitaplar Şirketi' müessesesinin reisine müracaat ediyorlar ve 'Vicdanımızın gıdaya muhtaç olduğunu hissediyoruz. Memleket muhitimiz bu gıdayı temin edemiyor. Binaenaleyh bizi Hristiyan yapınız.' diyorlar.

"Bu şirketin tanıdığım reisi, bu çocuklara: 'Size birisi Müslümanlık hakkında telkin yapsın, bu telkine kani olmazsanız o zaman müracaatınızı kabul ederim.' demiş ve gelecek salı günü saat üçte tekrar gelmelerini tenbih etmiş. Muhterem reis, hadiseyi Ömer Fevzi bey namında bir alime bildirmiş ve salı günü telkin için gelmesini rica etmiş. Filhakika salı günü Ömer Fevzi bey gelmiş, fakat çocuklar o gün gelmemişlerdir.

"Bu yolda müracaat edenlerin yüzlere baliğ olduğunu bana söylediler."

Gelen çocuklara yapılan muameledeki süret-i hak perdesi açıkça görülüyor. Şirket reisi, kimseyi aldatmadık, rızalarıyla kabul ettiler, diyebilmek için bir Müslüman alim (!) çağırıyor. Misyonerlerin bu kadar Müslüman bilgini arasından davet etmeyi muvafık buldukları bu Ömer Fevzi bey kimdir? Bu hususta haberi neşreden Sebilürreşad mecmuasının notunu aynen koyuyoruz:

"Misyonerlerin takdîrine mazhar olan bu zat bir İslam alimi değildir. Son zamanlarda sapık fikirlere kapılmış, misyonerlerin topladıkları Tevhid-i edyan (yani dinlerin birleştirilmesi) kongresine iştirak etmiştir."⁴¹

İsmail Hakkı Berkük Paşa'nın bu beyanatına karşı Dr. Cezmi Türk, böyle bir tehlikenin mevzuubahs olmadığını söylemiştir.

Eğer Hristiyanlık propagandası -veya Müslüman zihinleri karıştırma politikasının neticesini Hristiyan olanların miktariyle ölçeceksek Cezmi Türk haklıdır. Fakat unutulana, göze görünmeyen bir başka vakıa var ki o da, kendi haline bırakılan çocuklarımızdan müteşekkil yarınki cemiyetin nasıl bir manzara arzedeceğidir. Garbın, maddî ve manevî bütün silah ve vasıtalarıyla içimize sindirmeğe çalıştığı aşağılık duygusunu önlemek için hangi tedbirleri aldık? Halen Hristiyan olmuş değiliz, fakat tehlike çanına kulak tıkayan böyle münevverlerin gafleti birgün bizi de uyutacak olursa bir daha ne göz açmak mümkün olur, ne de evvah! demek.

⁴¹ *Sebilürreşad Mecmuası*, Cild 7, Sayı 155, Temmuz 1953.

Bu mevzuda hassasiyetimizi gittikçe kaybettiğimizi, bugüne nazaran dünkü titizlik ve uyanıklığın daha kuvvetli olduğunu sırası geldikçe belirtiyoruz. Nitekim halen böyle bir tehlikenin varlığından habersiz olmamıza rağmen, dün, 1929 senesi mayısında misyonerlere karşı bir "Türk Matbuat Birliği" kurulmuştu. Harbten yeni çıkmış bir memleketin bu karışık devresinde müesseselerine sızarak din telkini yapanlara karşı uyanık Türk gazetecileri "Misyonerleri Kovma Cemiyeti" ismiyle bir cemiyet kuruyorlar. Türk gazetelerinde bir haber olarak bahsedilen bu mühim teşebbüsten bugün eser kalmamasına rağmen otuz senelik bir tarihî hattın iki ucu arasındaki mukayeseyi kolaylaştırmak bakımından kayda değer olduğu muhakkaktır.⁴²

Otuz sene sonra, misyonerlere karşı hiç olmazsa kuvvet muvazenesini temin edecek bir vasıtaya sahip olmadığımızı görüyor ve Türk münevverlerini ikinci bir birliğe davet ediyoruz. Otuz sene evvel Tıp Fakültesi talebesinin gösterdiği hassasiyeti bugünkü Üniversiteden de millet namına bekliyoruz. Otuz sene evvel Türk gazetelerinin misyonerlere karşı

⁴² 9 Mayıs 1929 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinden:

"Misyonerleri Kovma Cemiyeti azalan dün Matbuat Cemiyetinde ilk içtimai akdettiler.

Matbuat müntesipleri tarafından teşkil edilen "Misyonerleri Kovma Cemiyeti" ilk içtimanı Matbuat Cemiyetinde akdetmiştir... Cemiyetin gayesi memlekette hristiyanlık propagandası yapan ve emperyalist devletlerin aleti olarak kullanılan misyonerlerin Türk toprağında fikir ve gayelerine hayat hakkı vermemektir... Cemiyet, bilhassa neşriyata ehemmiyet verecektir."

olan tavrı ile bugün sütunlarına aşağıdaki ilanları koyan gazeteleri mukayese ederken içimizden haklı bir şikayet doğuyor.

“Kendini Tanı

Prensibi eski Yunan felsefesinin belkemiği olduğu kadar bugünkü insanın başlıca ihtiyaçlarından biridir. Kendini bilmek isteyen adamın elinde

İncil-i Şerif

Kuvvetli bir anahtardır. İnsanoğlu nedir? Kimdir? Ne olacak?

İncilin 550 sahifelik Türkçe nüshası karton cildlisi yüz, bez cildlisi iki yüz kuruşa tediye olarak posta ile her adrese gönderilir.”

Vatan gazetesi, 10-8-947

Keza:

"Milyonlarca insana teselli ve ümid veren İNCİLİ Okudun mu? Cana ferahlık verir."
Yeni Asır gazetesin 8-4-948

Bu hal ve şartlar karşısında Hristiyan tehlikesinin ehemmiyetini bir an evvel kavrayıp karşı koymak lazımgeldiğini verdiğimiz misallerle herhalde yeteri kadar belirttik. Yüz elli senedenberi bir medeniyetten diğerine intikal devresi yaşayan ve bir türlü gerçek refah ve saadetin anahtarlarını bulamayan bir cemiyet olarak daha bir sürü tehlike içinde yaşadığımızı düşünürsek, bu mesele daha iyi anlaşılır. Görünen hakîkate rağmen İslamiyetle Araphğı bir türlü ayırdedemediğimiz gibi Garp medeniyeti ile Hristiyanlığı da ayırdetmiş değiliz. Münevverlerimiz dahi Garp medeniyetine

Hristiyanlığın, Şarka ise İslamiyetin şahsiyet verdiğini iddia etmektedirler. Bu iddia ne Garp, ne de Şark için doğru olabilir. Halen Şarktaki Müslüman milletlerin İslamiyetle alakalarını bir an için gözden geçirecek olursak, iddianın sakatlığı anlaşılacaktır. Ortaçağ Hristiyan dünyasında bütün sahalara ve içtimaî kıymetlere hakim olan din Bacon'un naklettiği gibi, bir beygirin dişlerinin adedini öğrenmek için eski ulemanın eserlerine müracaat eden, onlarda da bir kayda rastlamayınca meseleyi bir tarafa bırakan bir papaz, alim zümresi yarattı. Buna mukabil İslam dünyası, İslamî esasların en hakim olduğu bir devirde Avrupa'nın da geniş çapta istifade ettiği bir medeniyet meydana getirdi. Hatta Rönesansla başlayan Avrupa medeniyetinin, büyük bir terakki unsuru olan tecrübî ilmi İslam aleminden aldığını muasır İngiliz filozoflarından Bertrand Russel de itiraf etmektedir.

Ne yapabiliriz? Bu suale verilecek cevap, yine her meselede olduğu gibi cehalet ve gafletten kurtulmaktır. Nihayette her marazın tedavisi dönüp dolaşip bu noktaya geliyor. Birtakım pratik hal çareleri ileri sürmek de mümkün olduğu halde bu esasta niçin ısrar ediyoruz? Zira her defasında işaret ettiğimiz gibi, Hristiyan tehlikesi, içinde bulunduğumuz içtimaî durumun ancak bir tek cephesidir. Bu yüzden onun da sebeplerini, neticelerini ve kurtuluş çarelerini araştırırken münferid olarak değil, içtimaî problemin bütünü içinde mütalaa etmek gerekir. Fakat "cehaletten kurtulmak" gibi bir iddia ve teklifin pek müphem kaldığı da aşikardır. Zaten bu risalenin gayesi böyle girift bir meseleyi izah değil, vaki' olan birşeyi

kabaca teşhis ve ihbardan ibarettir. Bununla beraber yine izah ve tahliline çalışacağımız vakıalar, mevcut durumun hiç de lehimize olmadığını gösteriyor. Telafisi gayet güç bir kuvvet muvazenesizliği içindeyiz. Bu farkı kapatmak, hatta galip gelmek için lazım olan şartları, unsurları şöylece sıralamak mümkündür:

- 1- Misyonerlerle mücadeleyi hedef tutan neşriyat,
- 2- Her türlü İslamî neşriyat,
- 3- Cemiyetler,
- 4- Mektepler
- 5- Müslüman misyonerleri.

Bunlardan birinci tip neşriyat, adedi beşi geçmeyen risale ve bazı makalelerden ibarettir, İslamî neşriyata gelince: Bunların da hemen hepsi kuvvetli bir tahrir heyetine ve maddî imkana istinad edemediği için beklenen faydayı vermiyor. Zaten bunlar da ancak birkaç tanedir (Periodik). Aynı mevzuda neşredilen eserler hem umumun seviyesinden yukarıda, hem de birçoğu İslamiyetle sırf bir tedkik mevzuu olarak alakadar olan kimselerin eserleri olduğu için fazlaca istifade mümkün değildir. Türkiye'de gayesi dînî olan cemiyet kurulamayacağı için üçüncü maddeyi de bir tarafa bırakıyoruz.

"Mektepten maksad şüphesiz münhasıran dînî tedrisatta bulunan müesseselerdir (İlahiyat liseleri, İmam-Hatib okulları gibi). Memleketimizde bu mevzuda görülen terakki cidden takdîre şayandır. Ancak böyle maarif müesseseleri ne kadar çok olur ve ne kadar fazla eleman yetiştirirse İslamî kültür de

istenilen istikamette değiştirilebileceği kanaati hala devam etmektedir. Halbuki ilim adamı gibi politikacı veya idarecinin vazifesi de, kendi kafasındaki fikirleri empoze etmek değil, bilakis ortadaki vakıyı görmek ve onun üzerinde kafa yormak olacakken, senelerdenberi bunun aksine gidilmiştir. Dikkat edilirse, idare mevkiinde bulunan şahısların icraatı tamamen şahsî kanaat ve inançlarının eserinden başka birşey değildir. Daha çok manevî meseleler sahasında müşahede edilen bu bilgi ve tarafsızlık eksikliği hiçbir zaman sağlam bir netice vermez ve netekim vermiyor. Evde aile reisi, işyerinde patron, mektepte muallim, devlet mekanizmasında idareci sıfatıyla daima etrafımızdakileri kendimize uydurmaya çalışmışızdır. Halbuki insanları inanan ve inanmayan diye ikiye ayırarak en hayatî bir tercih zarureti karşısında bırakan dinler bile, kendi doktrinlerini sadece teklif olarak ileri sürer ve inanmayı zorlamaz. Buna mukabil bizde dindar bir insan için gaye, zorla da olsa, herkesi dindar yapmak, inanmayan bir insan için de herkesi imansız kılmak olmuştur. Hakikatte her iki yol da sakattır ve cemiyete aid büyük problemleri bu şekilde kendi şahsî modeline göre halletmek şansı ancak büyük peygamberlere, ahlak kahramanlarına nasîb olmuştur. Bunun dışında şahsî düşünce planında hakikat olarak görülen şeylerin umumca kabulüne kalkışmak, çok defa hiç de ümid edilmeyen neticeler verir. Komünist Rusya'da eski dinleri kendilerine zorla unutturulan bir grubun nihayette putperest oluşların misal olarak gösterebiliriz. Din meselesini halletmek, daha doğrusu dînî hayatı bir nizama koymak isteyen ilim

adamı veya idareci, ister dindar, ister dinsiz olsun, cemiyette din diye mühim bir vakıa vardır ve bunu kaldırmak, yerine bir başka inanç ikame etmek imkansızlığı da meydandadır. Hatta bu inancın doğru veya yanlış olduğu iddiaları üzerinde yapılacak münakaşaların da hakikatte hiçbir faydası olamaz. Probleme içtimaî zaviyeden bakıldığı zaman dinin mütekamil veya iptidaî olması değil, içtimaî hayatta oynadığı rol gözönüne alınır.

Türkiye'de mevcut kültür ve kıymetler kargaşalığı günden güne mütehasıs ilim adamlarına ihtiyaç gösterirken meselenin bu tarafına önem verilmemiş ve dünyaya daha çok kendi düşüncesi içinden bakan alaylı yazıcıların basit ve sathî görüşleri ortalığı büsbütün karıştırmıştır. Bunlar arasında cehaleti dolayısıyla hata edenler bulunduğu gibi sinsi bir gayretle zihinleri bulandırmak isteyenler de vardır. Tıpkı Müslüman kılığında kendi propagandasını yapan Hristiyan misyonerleri gibi aramızdan bazı gayretli kişiler de uzak yakın hiçbir alakalarının olmadığı meselelerde bizzat bu davanın mensuplarıyla aynı safta söz sahibi olmaktadır. Bu yüzden memleketimizde zaten güç olan içtimaî problemlerin halli, cemiyetin normal seyrinden çıkmasıyla, büsbütün karışık bir duruma düşüyor.